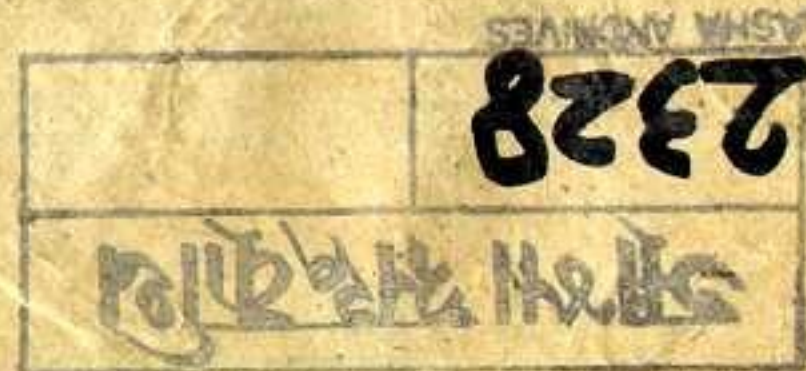

1967 1414
M13M1 01314

222

॥ १ ॥ श्रीगणेशायनमः ॥ माधवनिदानम् ॥ भाषानिका सहितं ॥ ॥ जगन्भेदेकोः संसारतत्कोः उत्पत्तिर्भेदेकोः च नाऽनुःस्थितिर्भेदेकोः पारणागर्भः सद्यारभेदेकोः नासगर्भः कारनमः य
सोकारणाभयकाः स्वर्गाभेदेकोः मुक्तिरत्कोः द्वारः वानोभयाकाः त्रैलोक्यशराणां निनिर्लोककासरामाभुक्तभयाकाः शिवम् शिवजिकनः प्रणाम्यः नमसकारगौरः ॥ १ ॥ नानामुनि
नांवचनैः अन्यनमुनिरूपावचनलियाः सद्भिषजांनियोगान् वधियावैद्यरूकोपेराणालः सोपद्वः उपद्वः अरिष्टः असाध्यः निदानलिङ्गैः कारवारलक्षणाकोः रिदानिः यमूव
खतमाः समासनः संक्षेपलेः अयमरोगविनिश्चयोः रोगकोनिश्चयगर्भोयोगंथजोद्धसाः निवद्यनेः चनाइहः

प्रणाम्यजगदुत्पत्तिस्थितिसंहारकारणम् ॥ स्वर्गपवर्गयोद्धारं त्रैलोक्यशराणां शिवम् ॥ १ ॥ नानामुनिनांवचनैरिदानीं समातनः सद्भिषजांनियो-
गान् ॥ सोपद्वारिष्टनिदानं लिङ्गे निवद्यने रोगविनिश्चयोऽयम् ॥ २ ॥ नानानंत्रविहिनानां नियजामल्पमेधसाम् ॥ सुखविज्ञानुमानं कम-
यमेव भविष्यति ॥ ३ ॥ निदानं पूर्वरूपाणि रूपाण्युपशयस्तथा ॥ संप्राप्तिश्चोतविज्ञानं रोगाणां पंचधा स्मृतम् ॥ ४ ॥ निमित्तं हेत्वायतन-
पत्ययोऽथानकारणैः ॥ निदानमाहुः पर्यायैः प्रागुपयनलक्ष्यने ॥ ५ ॥

॥ २ ॥ नानानंत्रविहिनानां ध्योऽशास्त्रे दोहिनभयाकोः अल्पमेधसाम् सानुवृद्धिभयाकोः भिषजाः वैद्यरूकोः आनंकः रोगकनः सुखविज्ञानुः शरीरिणीसितजांन्याक-
नविज्ञानं जांनुजोद्धसाः भविष्यतिः रुन्धाह ॥ ३ ॥ निदानं निदानं च पूर्वरूपाणिः पूर्वरूपभोः रूपाणिः रूपभोः उपशयस्तथाः उपशयेभोः संप्राप्तिः संप्राप्तिभोः रोगा-
णां रोगरूकोः अयमेव योऽयं थजोद्धसा पंचधा योपाचप्रकारहुन्ध्रनिकनः स्मृतम् नामकधिकं कहिरुः ॥ ४ ॥ निमित्तः निमित्तभंनुः हेतुः हेतुभंनु आय-
नः आयनभंनुः पत्यः पत्यभंनुः उत्थानः उत्थानभंनुः कारणैः कारणाभंनु पर्यायैः योद्धगोना पर्याइयेः निदानं आहुः निदानभनिंद

रोगकोपुर्वरूपकोलक्षणा यत्रात्रिंशत्तत्त्वानुच्यदिताः जिभः जमाइभोः आतस्यः आतस्यभोः भार्चिः अर्चिभो इत्यादिभेः आमयोः रोगजो ह्रसोः उन्मीत्सुः उन्मन्नुहना
कनइच्छागरेकोः व्याधिनां अत्यन्ताः रोगको अत्यहनाताहाः यथायथम् जलाको नस्कोः दोषविशेषेणाः दोषकाविशेषतोः अधिष्ठितः नचिन्मयाकोः येन अव्यक्तं
गंः जडन अव्यक्तभयाको चिह्नकनः ननः न्योजो ह्रसोः प्रागुरूपं लक्षणेनः पुर्वरूप भनिकनजांनुः ६ रूपकेलक्षणा नेदेवः नेहिपुर्वरूपजो ह्रसोः व्यक्तनां यानः पलमयो मेनेः रु
पमित्यभिधियनेः रूपभनिकनजांनुः तस्मात्संस्थानभंनुः व्यञ्जनभंनुः लिंगभंनुः चिह्नभंनुः आकृतिभंनुः ७ उपशयोकोलक्षणा हेनुव्या

उन्मिन्सु.रामयो दोषाविशेषेणानधिष्ठितः लिंगमव्यक्तमत्यन्ताद्वार्धनांतद्यथायथम् ६ नेदेवव्यक्तनां यानं रूपमित्यभिधियने संस्थानं व्यञ्ज
नलिंगलक्षणां चिह्नमाकृतिः ७ हेनुव्याधिविपर्यस्तः विपर्यस्तार्थकारिणाम् औषधाभविहाराणामुपयोगं सुखावरुम् विद्यादुपशयं व्याधेः सहि
सान्म्यमिति स्मृतं ८ विपरिणोऽनुपशयो व्याधसान्म्यमिति स्मृतः ९

धिविपर्यस्तः हेनुविपरिणः व्याधिविपरिणः हेनुव्याधिविपरिणः त्रयाकाः विपर्यस्तार्थकारिणाम् हेनुविपरिणतार्थकारिः व्याधिविपरिणतार्थकारिः हेनुव्याधिविपरिणतार्थकारि
भयाकाः औषधां विहाराणां औषधअन्नविहार इति ह्रसोः सुखावरु उपयोगः सुखादिन्यापयोगजो ह्रसोः व्याधिः रोगकोः उपशयं विद्यान्ः उपशयो भनिकनजांनुः
हेनुविपरिण औषधः हेनुविपरिण अन्नः हेनुविपरिण विहारः व्याधिविपरिण औषधः व्याधिविपरिण अन्नः व्याधिविपरिण विहारः हेनुव्याधिविपरिण औषधः हेनुव्या
धिविपरिण अन्नः हेनुव्याधिविपरिण विहार ८ व्याधिः रोगको उपशयं विद्यान्ः उपशयो भनिकनजांनु अनुपशयोकोलक्षणा विपरिणः विपरिणः

२
भयो मनेः अनुपसयोः अनुशयो भंनुः व्याधिसान्मपि निस्मृनुः व्याधिसान्मपि भंनुः ८ संप्राप्तिके लक्षणा यथा दुष्टे न दोषेणः आपुना काराणे कृपित भयः यथा
चानुविशर्पताः सीर्मा घुम्ने भया को दोषलेः आमयस्यः रोगकोः आहानि वृत्तिः जडनडन्यन् ह्रुदः असौ संप्राप्तिः न स्लाइ संप्राप्ति भंनुः जानि रागतिः जानि भंनु आगति भंनु १०
संख्याके लक्षणा संख्या भंनुः विकल्प भंनुः प्राधान्य भंनुः वल भंनुः काल भंनुः विशेषतः विशेषले संख्या रूप संप्राप्ति दे लक्षलः साभिद्यतेः सा संप्राप्तिः न्यो संप्राप्ति जोह
सोः भीद्यतेः भिन्न भिन्न भया को हः यथाः यस्तो होः अष्टौ ज्वराः आथ प्रका को ज्वर जोह सोः अष्टौ वक्ष्यतेः यद्वा सा संप्राप्ति कहने ११ विकल्प संप्राप्तिके लक्षणा

यथा दुष्टे न दोषेण यथा चानुविशर्पता निवृत्ति रा मयस्याः सौ संप्राप्तिर्जानि रा गतिः १० संख्या विकल्प प्राधान्य वल काल विशेषतः साभिद्यते
यथा त्रैव वक्ष्यतेः सौ ज्वरा इति ११ दोषाणां समवेतानां विकल्पाः शंशक क्पाना स्वातंत्र्य पानं चान्मा बाधेः प्राधान्य मादिशेनु १२ हे
त्वादिका तर्जा वय वैवला वल विशेषणम् न कं दिन नु भुक्तौ र्वाधिकालो यथा मलम् १३

दोषाणां समवेतानांः वराव नैक न मिलितो को दोषकोः अंम अंम कल्पताः अंम अंम कल्पना गर्नु जोह सोः विकल्पः विकल्प संप्राप्ति भनिक न जांनुः प्राधान्य अपाधा
न्यके लक्षणा स्वातंत्र्य पानं चान्माः सौतंत्र्य पानं चान्मलेः व्याधिः रोगकोः प्राधान्य मादिशेनुः प्राधान्य भनिक जांनुः अपाधान्य मादिशेनुः अपाधान्य भनिक न जांनु १२ वल
संप्राप्तिके लक्षणा हेत्वादिका स्यावयवैः निद्यते आदि गदिया का संपुर्ण अवयव ह्रुलेः वला वल विशेषणम् वला वल विशेष जांनु जोह सोः वलः वल संप्राप्ति भनिक न जांनु का
ल संप्राप्तिके लक्षणा न कंः रात्रि माः दिनः दिन माः गितुः गितु माः भुक्तौ र्वाः स्वाया को अष्टौ भागलेः व्याधिकालः रोगको धत्ते रवधने काल जांनु जोहोः कालः काल संप्राप्ति भनिक न जांनु

१३ निदानपंचककाउपसहार इति यसप्रकारलेः निदार्थः निदानको अर्थजोह सोः पाको नाम कथितः कहिन्हः सः त्यो अर्थजोह सोः व्यासेनो पदिक्ष्यते विस्तारले कः
हिन्हः सर्वथा मेव रोगाणां संपूर्ण रोगकोः कुपितामनाः कोपभयाको वानपितकफजोह सोः निदानः कारुहुन्ह १४ नन्यको पस्यतुः तो वानपितकफको पुहुने कारणाः
विविधा अहितसवनम्ः अनेकताहुका अहितवस्तुको सेवागर्नालेहुन्ह अनिकनः पोतं नाम कठिनः कहिन्हः रोगः रोगजोह सोः रोगस्यः आर्को रोगकोः निदानार्थ करः
कारणाको कामुगर्नाहुन्ह १५ नद्यथाः नन्यो कहियाको कुरोः यथाः यस्तोहोः ज्वरसंतापः ज्वरको संतापतिंः रक्तपित्त उदिर्यतेः रक्तपित्त उपन्नहुन्हः

इति पाको निदानार्थः सव्यासेनो पदिक्ष्यते सर्वथा मेव रोगाणां निदानं कुपितामना १४ नन्यको पस्यतु पोतं विविधाः अहितसेवनम् १५ निदा
नार्थ करे रोगो रोगस्याप्युपजायते नद्यथा ज्वरसंतापादुक्तपित्तमुदिर्यते १६ रक्तपित्ताज्ज्वराभ्यां श्वासश्चाप्युपजायते प्रीहाभिवृद्धा
जठरं जठरादौ फस्वच १७ अर्शोभ्यो जाठरदुःखं गुल्मश्चाप्युपजायते दिवा स्वप्नादिदोषैश्च प्रतिश्यायश्च जायते प्रतिश्यायादौ थो
कासः कासान् संजायते क्षयः क्षयरोगस्य हेतुश्च शोषस्याप्युपजायते १८

१६ रक्तपित्ताः रक्तपित्ते देविंः ज्वरः ज्वर उच्यन्ते हुन्हः स्ताभ्यां रक्तपित्तज्वराभ्यां रक्तपित्तजोरे देविंः श्वासश्चाप्युपजायते श्वास रोगपनिः उपजायते उच्यन्ते हुन्हः प्रीहाभिवृः
श्वाः फियोवर्हनालेः जठरं जठर रोग हुन्हः जठराः जठर रोग देविंः सोफयेवचः शोष रोग हुन्ह १७ अर्शोभ्योः अर्शो देविंः जाठरदुःखं पित्तमादुखन्याः गुल्मश्चः गुल्म
रोगपनिः उपजायते उच्यन्ते हुन्हः दिवा स्वप्नादिदोषैश्च दिंस्वसुप्त आदि गदियकादोषैः प्रतिश्यायश्च जायते पित्तास रोग हुन्हः प्रतिश्यायः न्योपित्तास रोग देविंः उ
कासः कासरोग हुन्हः कासान् कासरोग देविंः क्षयसंजायते क्षयरोग हुन्हः क्षयरोगस्य हेतुश्च क्षयहेतुभेदः शोषस्याप्युपजायते शोष रोगपनि उपजायते उच्यन्ते हुन्हः

१८ ते रोगाः नेहिरोगजोहसोः पूर्वः पइलेः केवलाः केवलहः पश्चाः पीडवानः हिंतिनीश्चयनः निश्चयनेः रोगः रोगकोः रोगस्यः ओर्गे रोगकोः हेतुर्नुत्वाः कारणाको कामूगो
 १९ हेत्वर्थकुरुनेपिचः कारणाको कामूगोतापनिः नपुशाम्पतिः शमनहुत्वेनः एवं यस्तापकारलेः नृणां मनुष्यहृकोः व्याधिसंकराः रोग
 गसंख्यजोहसोः दृश्यतेः देविंदः २० नस्माकरणाः नस्माकराहुनाहाः उत्तमसिद्धिः धृतिरसिद्धिर्होसभनिकराः इच्छाभिः इच्छागर्भाः सतैवेद्यैः वधियावेद्य
 हस्तैः यत्नेनः वेराजन्तलेः ज्ञानव्योः जानियोः अयं न्वरादिना विनिश्चयोः इज्वा आदिगीयकाः यागंथजोहसोः वक्षतेः पदिकहिन्दाह

ते पूर्वकेवलरोगाः पश्चाद्देत्वर्थकारणाः १८ कश्चिद्विरोगोरोगस्य हेतुर्नुत्वापुशाम्पति नपुशाम्पतिचाप्यन्यो हेत्वर्थकुरुनेऽपिच एवं
 कृच्छ्रतमानृणां दृश्यते व्याधिसंकराः २० नस्मात्त्वन्निनसद्वैरिच्छादिः सिद्धिमुनमामु ज्ञानव्योवक्ष्यतेयोऽयं न्वरादिना विनिश्चयः
 २१ इति श्रीमाधवभाषानिकायां सर्वरोगनिदानादिपंचककथनं समाप्तम् १ अथ ज्वरनिदानम् देहद्वियमनस्तापि सर्वरोगागं जाव
 लि ज्वरः प्रधानो रोगाणामुक्तो भगवन्तापुरा दक्षापमानसंकुर्द्धा रुद्धनिश्वाससंभवः ज्वरोऽष्टधा पृथग्द्वंद्वसंघानां गंतुजः स्मृतः

२१ इति श्रीमाधवभाषानिकायां सर्वरोगनिदानादिपंचककथनं समाप्तम् १ अथ ज्वरनिदानम् तदुक्तं चोके देहः शरीरः इन्द्रियः दश इन्द्रियः मनः म
 नूः स्तापिः स्तापगर्भाः सर्वरोगागजः संपूर्णरोगको पइला भयाकाः वलिः वलियो भयाको रोगाणां रोगहृकोः प्रधानोः मालिकभयाकोः ज्वरः यस्तो ज्वरहृकोः भानिकनः भ
 गवताः भगवानलेः पुराः पैलेः उक्तोः कहियाकोह १ ज्वरउत्पत्ति दक्षापमानः दक्षप्रजापतिना अपमानलेः संकुर्धः अन्यंती साइकाः रुद्धः माहोदेवजोहसोः तिनिका
 श्वासंभः श्वासदेविंदत्यन्मभयाकोः ज्वरः ज्वरजोहसोः अष्टधाः आठ प्रकारको हुठः पृथकः वानिकपैनिक श्लेष्मीकः छंदः दुइदुइमिनियाकोः वानपैनिकः

वानश्चेत्कीकः श्लेष्मपेनिकः संधानः सान्निपातभयोः आगन्तुजः आगन्तुदेविभयाकोः स्मृतनामकठिनः कहिन् २ ज्वरे संप्राप्ति मिथ्याहारविहारभ्याः अपथ्यआ
हार अपथ्यविहारगर्भलेः दोषाः वानपित्तकफनोदंसोः आमाशयाश्रयाः आमाशयमागयेरः कोष्ठाग्निः कोष्ठको अग्निकागर्मिलाः वहिर्निःस्यः वहिननिका
लोः रसानुगाः रसास्थान्मादोषगयाः ज्वरादासुः ज्वरगर्भे हुन् ३ ज्वरे कलक्षणा यत्रोगेः जडनो गभयामाः स्वेदावरोधः पद्मिना न आडनुः संतापः आगन्तुतो हुनुः
सर्वांगग्रहणः संपूर्ण आगदुखनुः युगपतः यैके चोतिभयो भवेः सः त्वो जोद्धसोः ज्वरे पदशेनेः ज्वरभनिकनजानु ४ ज्वरे पुर्वरूप भ्रमः

मिथ्याहारविहारभ्यां दोषाह्यामाशयाश्रयाः वहिर्निःस्य कोष्ठाग्निज्वराः स्यात्सानुगाः स्वेदावरोधः संतापः सर्वांगग्रहणं तथाः युगप
चत्रो गेनु सज्वरो यपदिश्यते ४ श्रमो रतिर्विवर्तान्वं वैरस्यं नयनपूव इच्छोद्वेयो मुहुश्चापि शीतवातानपादिषु ॥ ५ जृम्भांगमर्दो गु
ह्नो रोगे मर्दोऽरुचिस्तमः अपहर्षश्च शितं च भुवन्यन्ति सति ज्वर ६

पीश्रमहुनुः अनेके हि कुगमा इच्छानहुनुः विवर्तान्वः मुषा विवर्तानुहुनुः वैरस्यः स्वायाको स्वाननहुनुः नयनपूवः रसिलो आयाहुनुः शितः गारोः वायुः वायुः आन
पादिसुः घ्राडमा अग्निमाः मुहुर्मुहुः वांवारः इच्छोद्वेयः इच्छोद्वेयहुनुः ५ जृम्भः जमाइ आडनुः अंगमर्दोः आगदुखनुः गुरुताः आगभाहिनुः रोमहर्षः रो
मां चहुनुः अरुचिः अरुचिहुनुः स्तमः अन्धकालमाप्रेवस भयाजस्तो हुनुः अपहर्षः के हि कुगमा इच्छानहुनुः शितः जोरो हुनुः भवन्यन्ति सति ज्वरः नखेऽन्यन्न हुनलो गेको ज्वरा
माः यनानिलक्षणानि भवन्ति यस्मै लक्षणा हुन् ६ विशेषलक्षणा विशेषतुः विशेषलेनाः सामान्यनः यो सामान्यलक्षणा कहियोः समिराणानुः वायुदेवि आया का ज्व

रामाः अन्यर्थजृमाः अन्यनजमाः आडदहः पित्तान्ः पित्तदेविं आयाकाज्वरामाः ननयोर्दाहः आयाकाज्वरामाः कफाः कफदेविं आयाकाज्वरामाः अंताभिनन्तः अन्य-
 रुचीहुन्देन ७ वानज्वरकेलक्षणा वेपथुः कपहुनुः विषमवेगः ज्वरकोविषमवेगहुनुः कंठः घ्रातिः वयः वथुः मुखः मुखः शोषाणः सुकनुः निद्रानाशः निद्रा-
 कोनाशहुनुः क्षवस्तंभः द्विकान आडनुः गात्राणां शोषकोः शैष्यमेवचः रुचोहुनु ८ शिरः शिरः हूनः घ्रातिः गात्रः शोषः रुकः पिश हुनुः वत्रवैरस्यः स्वायाकोसा-
 न्नहुनुः गटविद्वगनाः शरागोनाहुनुः शुलः शुलहुनुः आध्मानः पनफुल्लुनुः जृमः जमाः आडनुः अनिलजेज्वोः वायुदेविं भयाकाः

सामान्यतोविशयातु जृमान्यर्थसमिगान् पित्तान्नयनयोर्दाहः कफान्नान्नाभिवन्दनम् ७ वेपथुविषमवेगः कंठाद्यमुखशोषणाम्
 निद्रानाशः क्षवस्तंभो गात्राणां शैष्यमेवच ८ शिरोग्रज्ञात्ररुक्वकवैरस्यगटविद्वकना शुलाध्मानेजृमणांचमवन्पनिलजेज्वो ९
 वेगस्तीक्ष्णोऽनिसारश्चनिद्राः ल्यन्तंनथावमिः कंठाद्यमुखनांसानांपोकः स्वदश्चयेने १० पलापोवकेकतुनामुर्द्धादालोमदस्त्या
 पित्तविरामूत्रनेत्रन्यकपैतिकेभ्रमस्वच

ज्वरामाः यतानिलक्षणाभवंतिः यस्तोलक्षणाहुन् ९ पित्तज्वरकेलक्षणा वेगस्तीक्ष्णोः ज्वरकोनिक्षावेगहुनुः अनिसारश्चः शराहुनुः निद्राल्पचंः थोलिनि-
 द्राहुनुः नथावमिः थोरिवमनहुनुः कंठः घ्रातिमाः वयः वदमाः मुखः मुखमाः नासानां नासमाः पाकः पाकनुः स्वदश्चः पछिनापनिः उपजायनेः उन्पन्नहुन् १० प-
 लापः पलापहुनुः वत्रकदुनाः मुखनिताहुनुः मुर्द्धाः मुर्द्धाहुनुः दाहः दाहहुनुः मद्यः अमलावायाजस्तोहुनुः तृणाः प्यासलागुनुः विताः शराः मुत्रः पित्तापः नेत्रः आत्वाः त्व-
 कः छलाः पित्तः पेरुलोहुनुः पैतिकेः पित्तदेविं आयाकाज्वरामाः भ्रमस्वचः रिगतालागूदहः ११ कफज्वरकेलक्षणा सैमित्यः जोगहुनुः तिमितोवेगः ज्वरकोनिक्षोवे

गह्वरुः आलस्यः अतसिहुनुः मधुरास्यताः गुणियो मुखहुनुः मुत्रः पित्तपः पुण्यः शराः त्वकः क्षालः शुक्रः सेतोहुनुः स्तनः अकस्तिः स्तूपिः अघायाजस्तोहुनुः १२ गौरवं
 आगभारिहुनुः शिनः जोहोहुनुः उक्तेदः वमलहोलाहोलाजस्तोहुनुः रोमहर्षः रोमांचहुनुः अनिनीदनाः अयंतनिद्राहुनुः प्रतिश्यायोः रुग्णलागुनुः अरुचिः अरुचिहुनुः कासः खो
 किलागुः कफजैज्वरः कफदेखिआयाका चरागाः अधोश्वशुकनाः आरुसेतोहुनुः १३ वानपित्तज्वरकेलक्षणा नृणाः पासुलागुनुः मुर्छाः मुर्छाहुनुः भ्रमः रिंगता
 लागुः दाहः दाहहुनुः स्वप्नासः निद्राकोनाशहुनुः शिरोरुजः कपालदुखनुः कंठः घानिमाः आस्यः मुखः शोषः मुकनुः वमथुः वमनुहुनुः रोमहर्षः रोमांचहुनुः अरुचिः

स्तैमित्यं स्तिमितो वेग आलस्यं मधुरास्यता शुक्रमुत्रपुण्यत्वकस्तम्भस्तूपिरथापि च १२ गौरवं शीतमुक्तेदो रोमहर्षोऽनिनिद्रता
 प्रतिश्यायोऽरुचिः कासः कफजैऽक्षणाश्चकना १३ नृणां मुर्छा भ्रमो दाहः स्वप्नाशः शिरोरुजा कंठास्यशोषो वमथुरोमहर्षोऽरु
 चिस्तमः पर्वभेदश्च जृम्भा च वानपित्तज्वराकृतिः १४ स्तैमित्यं पर्वणां भेदो निद्रा गौरवमेव च १५ शिरोग्रहः प्रतिश्यायः कास
 स्वेदापवर्तनम् संतापो मध्यवेगश्च वानश्चेत्यज्वराकृतिः

अरुचिहुनुः स्तमः अन्कालमाप्रवेस भयाजस्तोहुनुः पर्वभेदः जोर्णिजोर्णिमादुखनुः जृमः जमाइ आडनुः वानपित्तज्वराकृतिः वानपित्तज्वराकोः आकृतिः यस्तो लक्षणा हुन्द १४
 वानकफज्वरकेलक्षणा स्तैमित्यः जोहोहुनुः पर्वणां भेदः जोर्णिजोर्णिमादुखनुः निद्राः निद्राहुनुः गौरवमेव चः आगभारिहुनुः १५ शिरोग्रहः कपालभारिहुनुः प्रतिश्या
 यः रुग्णलागुः कासः खो किलागुः स्वेदापवर्तनम् अयंतनिद्रा आडनुः संतापोः आगनातोहुनुः मध्यवेगश्चः ज्वराको मध्यवेगहुनुः वानश्चेत्यज्वराः वानश्चेत्यदेखिआया
 का चरागाः आकृतिः यस्तो लक्षणा हुन्द १६ स्तैमित्यपित्तज्वरकेलक्षणा लिप्पः कफलेखिपेजस्तोः आस्यः मुखः निक्ताः निनोहुनुः नद्राः नद्राहुनुः मोहः मोहहुनुः का

सः खोकि लागुः अरुचिः अरुचिहुनुः नृणाः प्यासलागुः मुहुर्दाहः यकश्चिन्मादाहः हुनुः मुहुश्चिन्माजोरोहुनुः श्लेष्मपित्तज्वरः श्लेष्मपित्तज्वरकोः आकृतिः यलोक्ष
 ११ संनिपातज्वरकेलक्षणाः श्लोदाहः यकश्चिन्मादाहः हुनुः श्लोश्चिन्माचिसोहुनुः अरुचिः लः माः संधिः संधिमाः शिरः शिरमाः रुजः पिदाहुनुः लो
 चनेः दुःशआवाजोदसोः सन्निवेः आसुलेशोहन्मयाकोः कलुषः कावाः रकेः राताः निर्भुग्नेचअपिः हरादामा आखानेहाहुनुः १८ कर्णोः दुःशकान् जोदसोः सस्वनोः शब्द
 लेजुक्रभयाकोः सहजोः पिडालेजुक्रभयाकोहुनुः कंठः घानिजोदसोः शुकैः धानुकानुपालेः आवृतश्चः धाकजस्तोहुनुः तन्द्राः तन्द्राहुनुः मोहः मोहहुनुः प्रलापः प्रलापहुनुः

लिप्रनिकास्यतानंद्रामोहः कासोऽरुचिस्तथा मुहुर्दाहोमुहुः शीने श्लेष्मपित्तज्वराकृति १७ श्लोदाहः श्लोश्चिन्माचिसंधिशिरोरुजा
 सस्वोवेकलुषेकेनिभुग्नेचापिलोचने १८ सस्वनोसहजोकर्णो कंठः शुकैरिवावृतः तन्द्रामोहः प्रलापश्चकोसः श्वासोऽरुचिर्भुमः १९ परि
 दग्धास्वरास्यशोनिह्रास्त्रस्तांगतापरम् २० शिरसोलोडनं नृणां निदानाशो हृदियथा स्वदमुचपु
 रियाणांचिराहृशनमल्पश २१ कुशन्वनानिगात्राणांसननंकराड्कजनम् कोष्ठाणां श्वावरक्तानां मण्डलानांचदशनम् २२

कासः खोकि लागुः श्वासः श्वासहुनुः अरुचिः अरुचिहुनुः भ्रमः गिगतालागुः १९ जिह्वाः जीवो जोदसोः परिदग्धाः दारियाजस्तोकालोहुनुः स्वरस्यर्शः स्वरशोहुनुः स्व
 स्वागतापरम्पाः अन्त्यनः स्वरसंगताः आगूगदुनुः कफेनोमिश्रितस्यः कफलेमिस्यकोः रक्तपित्तस्यः रक्तपित्तकोः श्लिवनंः थुकनुः २० शिरसोलोडनंः ध्यौशिरचलाडनुः
 नृणाः प्यासलागुः निद्रा नासः निद्राकोनासहुनुः हृदियथाः घानिमापिडाहुनुः स्वदः पक्षिनाः मुवः पितापः पुरियः शराः चिराः ध्यौकालमाः अल्पशः थोडिथोडिः दर्शनः
 दर्शिनः २१ गात्राणाः शरिरजोदसोः अति कुशन्वनः अन्त्यनदुब्लोहुदेनः सननः निरंतरः कराड्कजनम् घानिमाशब्दहुनुः कोष्ठाणाः महुलेनोकेलोः श्पावः निलो

रक्तानां रानो मंडलानां च किंचिददर्शनम् देविदः २२ मुकत्वः लानो हुनुः स्रोतसां पाकोः नाखूकानूपाकनुः उदरस्य चः प्येनमाः गुरुत्वः भारिहुनुः दोषानां वानपित्तकफ
हरकोः चिरानुः ध्यो कालमाः पाकः पाकनुः सन्निपातज्वरः सन्निपातज्वरकोः आकृतियस्तोलक्षणाहुन् २३ संधिकः संधिकनाउगोकोः अन्नकः अन्नकनाउगोकोः रु
कुदाहः रुकुदाहनाउगोकोः चित्तविभ्रमः चित्तविभ्रमनाउगोकोः रक्तस्थीवी रक्तस्थीवीनाउगोकोः शीनाङ्गः शीनाङ्गनाउगोकोः नन्दिकः नन्दिकनाउगोकोः कंठकुवृजः कं
ठकुवृजनाउगोकोः कर्णाकः कर्णाकनाउगोकोः विद्यातः प्रत्यानभयाकोः भुग्नेत्रः भुग्नेत्रनाउगोकोः रक्तस्थीवि रक्तस्थीविनाउगोकोः प्रलापकः प्रलापकनाउगोकोः जिह्वक

मुकत्वस्तोतसां पाको गुरुत्वमुदरस्य च चिरान्याकश्च दोषाणां सन्निपातज्वराकृतिः २३ संधिकश्चांतकश्चैव रुग्दाहश्चिन्नविभ्रमः
शीनाङ्गस्तन्दिकः प्रोक्तः कंठकुवृजश्च कर्णाकः ३ विद्यातो भुग्नेत्रश्च रक्तस्थीवी प्रलापकः जिह्वकश्चेत्यभिन्यासः सन्निपातान्त्र
योदश ४ संधिके वासराः सप्तचानके दशवासराः रुग्दाद्विंशतिर्ज्यावन्त्यस्यो चित्तविभ्रमे ५ पक्षमेकं तु सितान्गेन न्दीके पंचविंशति
विजया वासराश्चैव कंठकुवृजे त्रयोदशः ६ कर्णाके च त्रयोमासा भुग्नेत्रे दिनाष्टकम् रक्तस्थीविदशाहानि चतुर्दश प्रलापक

जिह्वकनाउगोकोः अभिन्यासः अभिन्यासनाउगोकोः सन्निपातः यो सन्निपातजोहं सोः त्रयोदशः तेहूपकारको हुन् ४ नेहसंनिपातो किमर्यादा संधिकः संधिकनाउगो
कोः सप्तवाशराः सानदिः अन्नकः अन्नकनाउगोकोः दशवासराः दशदिः रुग्दाह रुग्दाहनाउगोकोः विंशतिर्ज्याः विंशदिः चित्तविभ्रमे चित्तविभ्रमनाउगोकोः वह्यस्थो चैवि
सूदिः ५ शीनाङ्गः शीनाङ्गनाउगोकोः पक्षमेकं तु पन्दुदिः नन्दिकः नन्दिकनाउगोकोः पंचविंसतिः पचिसदिः कंठकुवृजः कंठकुवृजनाउगोकोः त्रयोदशवाशराः तेन्
दि ६ कर्णाकः कर्णाकनाउगोकोः त्रयोमासाः तिमैरुः भुग्नेत्रः भुग्नेत्रनाउगोकोः दिनाष्टकः आठदिः रक्तस्थीवी रक्तस्थीवीनाउगोकोः दशाहानि दशदिः प्रला

६ पकः पुलापकनाउगरेकोः चतुदशः चौरुदिः ७ जिह्वकः जिह्वकनाउगरेकोः योदशहानिः सोढदिः अभिन्यासः अभिन्यासनाउगरेकोः कलाः सोढदिः इदं प्रदमायुः योपरमायुजो
दसोः प्रोक्तनामकधीनः कहियोः तक्षनादपिः नदिनमापनिः मीयतेः मर्दहः ८ उक्तसन्निपातके साध्यासाध्यविचारः संधिकः संधिकनाउगरेकोः नदिकः नदिकनाउगरे
कोः कर्माकः कर्माकनाउगरेकोः कंठकुवृजः कंठकुवृजनाउगरेकोः जिह्वकः जिह्वकनाउगरेकोः चीनविभ्रमः चिनविभ्रमनाउगरेकोः यदः योदगोनाजोदसोः साध्याः सा
ध्यहुन्ः सप्रः आर्कोशानुगोनाजोदसोः मारकाः मर्दहः ९ असाध्यकृद्साध्यकेलक्षणाः दोषवृद्धिदोषवहेमाः अग्नीनयेः अग्निमेन्द्रभयामाः सर्वसंपूर्णलक्षणा

जिह्वके योदशहानिकलाभिन्नासलक्षणे परमायुरिदं प्रोक्तं मियेन तक्षणादपि ८ संधिकस्तनदिकश्चैव कर्माकः कंठकुवृजकः जिह्व
कश्चिन्नविभ्रमः यदसाध्याः सप्रमारका ९ दोषविवृद्धेनैवैना सर्वसंपूर्णलक्षणाः सन्निपातज्वरोऽसाध्यः कृच्छुसाध्यस्ततोऽन्यथा
१० पूर्वरूपकृतशूलसंभवं शोषवातवह्वेदनावितम् श्लेष्मतापवलेहानि जागरं सन्निपातमिति सन्धिकं वेदेन १ दाहं करोति
परितापनमानेनोति मोहं दानि विदधानि शिरः प्रकंपम् हिक्का करोति कसनं च समाजुहोति जानिहितं विबुधवर्जितमनकारव्यम् २

संपूर्णलक्षणालेजुकभयाकोः असाध्यः असाध्यहुन्ः अन्यथाः संपूर्णलक्षणालेजुकभयाकोद्वेन भेदेः कस्तसाध्याः कसाध्यहुन्ः १० नेहासन्निपातके ल
क्षणा संधिकः पूर्वरूपकृतशूलसंभवंः पैले पूर्वरूपमाशूलहुनुः शोषः मुकतुः वातवह्वेदनावितंः वायुसंमनितानानाहकारोगहुनुः श्लेष्मः कफहुनुः तापः तापहु
नुः बलहानिः बलहितहुनुः जागरंः रात्रिनिद्राहुनुः शनिः यस्मिन् भयो भनेः संधिकसन्निपातवेदेनः संधिकसन्निपातभनिकनभनोस १ अंतक दाहं करोतिः दाहगर्द
हः परितापनमानेनोतिः आगूतानो हुन्ः मोहं दानिः मोहगर्दहः शिरः प्रकंपं विदधानिः शिरः प्रकंपहुन्ः हिक्का करोतिः हिक्कागर्दहः कसनं चः कासपनिः समाजुहोतिः आउदहः

अंतकात्यः यो अंतकनाउगोकोसंनिपातजोद्धसोः विबुधवर्जीतः वरावजान्याहृलेत्यागुगोकोद्धभनिकनः जानहिः जानः २ रुग्दासंनिपातज्वरकेलक्षणाः प्रलापः प्र
लापहुनुः परितापनः अत्यंतनानोहुनुः प्रलवमोहः अत्यंतमोहहुनुः माद्यः मन्दबुधहुनुः भ्रमः परिभ्रमहुनुः परिभ्रमणाः अत्यतीरुतालागुनुः कंठः द्यानिमाः मन्दाः वंगला
माः हुनुः च्युडदामाः अधिनवेदनाः अत्यंतपिदाहुनुः निरंतरानुवाकः निरन्तराण्यसलागुनुः श्वसनः श्वासहुनुः आकुलः यस्तो आनुरभयाकोः रुग्दाहकः रुग्दाहकनाउगोकोसः
निपातजोद्धसोः संकष्टतरसाधनोः कष्टसाधभाकोः भवतिः दुष्टः ३ चित्तविभ्रमसंनिपातकेलक्षणः पुसांः पुरुहूकोः यदिकथंमपिः जउनतरहतेः काय

प्रलापपरितापनप्रवलमोहमाद्यभ्रमः परिभ्रमणावेदनाव्यथीतकठमन्याहुनु निरंतरानुवाकः श्वसनकासहिक्काकुलः संकष्टतरसाधनो भ
वतिहन्तरुग्दाहकः ३ यदिकथमपिपुसांजायतेकायपीडाभ्रममदपरितापोमोहवैकल्यभावः विकलनयनहासोगितनृत्तपला
पिह्यविदधतिअसाध्यकेपिचीनप्रमाव्यम् ४ हिमसदृशशरीवेपथुः श्वासहिक्काशिथिलिनसकलांगः खिन्ननादोग्रतापः क्रम
थुदवथुकासदृधनिसारयुक्तत्वरितमाराहेतुः शीतगात्रप्रभावान् ५

पिदाजायतेः शरीरमापिदाहुनुः भ्रमः तीरुतालागुनुः मदः अमलखायाजोहोहुनुः परितापोः आगुतानोहुनुः मोहः मोहहुनुः वैकल्यभावविकल्पहुनुः विकलनयेन
आवाकोचेष्टानराग्रहुनुः हासोः हासनुगीतः गात्रनुः नृत्यः नाचनुः प्रलापः प्रलापहुनुः केशीनः कोइआचार्यहरजोद्धसोः चित्तविभ्रमाव्यम् चित्तविभ्रमनाउगो
कोसंनिपातजोद्धसोः असाध्यः असाध्यभनिकनः ह्यभिदधतिः भन्दहन् ४ शीतांगसंनिपातकेलक्षणाः शरीरः शरीरजोद्धसोः हिमसदृशः हिउजस्तो
चित्तोहुनुः वेपथुः कंपहुनुः श्वासः श्वासहुनुः हिक्काः हिक्काहुनुः शिथिलिनसकलांगः संपूर्ण आगुशिथीलहुनुः खिन्ननादोः स्वरनसुनुः उग्रतापः अत्यंतता

तोहुनुः क्रमथुः थुकि थुकि लामुः दमथुः दाहाहुनुः कासयोकि लामुः छर्द्यः वमनहुनुः अनिसारजुकः शराहो जुकहुनुः शीतगात्रप्रभावान् शीतंगनाडगोको सन्निपा
 नकाप्रभावतोः स्वरितमराहोनुः चोदोमराहोनुहुनुः ५ तंदिकसंनिपानकेलक्षणाः प्रभुताः अत्यंतः तद्धाः तडाहुनुः अर्तिः पिडाहुनुः ज्वरः ज्वरहुनुः कफः कफहु
 नुः पिपासाः प्यासतोः आकुलनरो भवेः व्याकुलभयाकोः जिह्वाः जिह्वो जोधसोः श्पावः निलोः पृथुलः फेजायकोः कठिनवराकच्छलेः कंठकवृत्तः काधाहो जुकभयाकोः अ
 निसारः शराहुनुः श्वासः श्वासहुनुः क्रमथुः थुकि थुकि लामुः परिनापः आगतानोहुनुः भुतिरुजोः कांमापिडाहुनुः भृशः अत्यंतः कंठः घातिमाः जाद्यः जराहुनुः शय

प्रभुतातंदुर्तिज्वरकफपिपासाकुलनरो भवेद्वामाजिह्वापृथुलकठिनाकंठकवृत्ता अनिसारः श्वासः क्रमथुपरिनापः भुतिरुजो भृशं कंठे
 जाप्रशयनमनिशंतंदिकगदे ६ शिरोर्तिकंठगृहदाहमोहकंपजोराक्तसमीपार्ति हुनुगृहस्तापविलापमुर्दास्यान्कराहकुं वृजख
 लुकच्छसाध्यः ७ प्रलापः भुतिह्रासकंठग्रहंगवथाश्वासकासपसेकप्रभावम् ज्वरानापकर्णतयोर्गृहपीडावुधाः कर्णाकं
 कच्छसाध्यवदंति ८

नमनिशः तानदिननिडाहुनुः तंदिकः योतंदिकसन्निपानजोधसोः गदेः भनोसः ६ कंठकुवृजसंनिपानकेलक्षणाः शिरोर्तिः शिरमापिडाहुनुः कंठग्रहः घा
 निमापिडाहुनुः दाहः दाहहुनुः मोहः मोहहुनुः कंपः कंपहुनुः ज्वरः ज्वरहुनुः रक्तसमीपार्तिः रक्तवायुलेपिडाभयाकोः हुनुग्रहः चूदामाः पीडाभयाकोः स्तापः ना
 नोहुनुः प्रलापः प्रलापहुनुः मुर्दाः मुर्दाहुनुः खलुयनिनिश्चयनः निश्चयलेः कंठकुवृजः कंठकुवृजनाडगोको सान्निपानजोधसोः कच्छसाध्यः कच्छसाध्यहुनुः
 ७ कर्णाकसन्निपानकेलक्षणा प्रलापः प्रलापहुनुः भुतिह्रासः बहुनाजस्तो हुनुः कंठग्रहः घातिमापिडाहुनुः अंगवथाः आगमापिडाहुनुः श्वासः श्वासहुनुः कास

मोकितागुः प्रसेकप्रभावंः पीछताको भावहुनुः ज्वरः ज्वरः ज्वरहुनुः तापः तापहुनुः कर्णातः कानूभीतः गलयोः गालामाः पिडाः पिडाहुनुः बुधाः वरावराज्यान्वाह
 रुलेः कर्णाकः यो कर्णाताडगोको सन्निपातजोद्धसोः कष्टसाध्यः कष्टसाध्यभनिकनः चंदनिः भंरुः ८ भुग्नेत्रसंनिपातकेलक्षणाः ज्वरः ज्वरहुनुः वलापयः वलय
 लुः समृतिशुन्यताः वुर्वाभवजानहुनुः श्वसनः श्वासहुनुः भुग्नविलोचनः आखोनेधाहुनुः मोहिनः मोहहुनुः प्रलापः प्रलापहुनुः भ्रमः भ्रमनालागुनुः कंपनः कंपहुनुः शोफ
 वांः शुजहुनुः सहभुग्नदकः न्योभुग्नेत्रताडगोको सन्निपातजोद्धसोः आशुः चादैः जिवितः प्राणाकोः स्यजेतिः न्यागगोसः ९ रक्तस्थिविसन्निपातकेलक्षणाः रक्तस्थि

ज्वरलापचयः स्मृतिशुन्यताश्वासनभुग्नविलोचनमोहितः प्रलापनभ्रमकंपनशोफवांस्यजनिजिवितमाशुसभुग्नतक ९ १
 कष्टविज्वरवमित्त्यामोहशूलानिसाराहिक्राध्मानभ्रमरादवथुश्वाससंज्ञाप्रनाशाः श्पामाकाधिकतररसनामंडलोत्थानर
 पाकृष्टीविनिगदितइहप्राणाहंतापसिद्ध १० कंपप्रलापपरिणापनशीर्षपीडापौटप्रभावपवमानपराऽन्यचित्ता प्रज्ञा
 प्रणाशविकलप्रचुरप्रवादः क्षिप्रं प्रयातिपितृपालपदं प्रलापि ११

त्रिः रक्तमीत्येकेकफथुकनुः ज्वरः ज्वरहुनुः वमिः वमनहुनुः नृयाः प्यासुलागुः मोहः मोहहुनुः शूलः शूलहुनुः अनिसारः शराहुनुः हिक्काः हिक्काहुनुः आध्मानः प्यनफु
 लुनुः भ्रमराः शिङ्गनालागुः दमथुः दाहाहुनुः श्वासः श्वासहुनुः संज्ञाप्रणासाः केहिकुरानसमदुनुः रसेनाः जीवो जोद्धसोः धिकतरः अन्यंतः श्पामाः निलोः रक्ताः रानोः
 मन्दलोत्थानरुपाः अग्नार्चाकचकिट्टेखनुः रक्तस्थिः रक्तस्थिविनाडगोको सन्निपातजोद्धसोः इहः आहाः प्राणाहंताः प्राणाकोनासुगर्नेभनिकनः निगदितः कहिया
 कोद्धः १० प्रलापकसन्निपातकेलक्षणाः कंपः कंपहुनुः प्रलापः प्रलापहुनुः परिणापः आगूनातोहुनुः शीर्षपिडाः शिरमापीडाहुनुः पौटप्रभावः इतिमाअन्य

पीडाहुनुः यवमानपरः अन्यतपपीत्रहुनुः अन्यचिनाः अर्कोकोचिनागर्नेः प्रज्ञापनाशः बुधिकोनासहुनेः विकलः विगेकोः पचुः धौः प्रवाटः वाटगर्नेः प्रलापः योपला
पकनाडगोकोसन्निपातजोहसोः पितृपादपदंः जमराजकोधोकामाः क्षिपुः चादैः प्रयानिः जाहनुः ११ जिहोकसन्निपातकेलक्षणाः श्वसनः श्वासहुनुः कासः खो
किलागुनुः पीनापः आगुतातोहुनुः विहलः अन्यतः जिहकः जिहोकोहसोः कठिनः वोरकसुलेः कटकः काधालेः पीरिनः फेजायाकोहः वधिः वधिराहुनुः मुकः जानोहुनुः कलहानिः व
लकोनासहुनुः लक्षणोः यमोलक्षणाहर्नेः जिहकः जिहकनाडगोकोसन्निपातजोहसोः कसकसाध्यः कससाध्यभनिकनः भवतिः हुनुः १२ अभिन्याससन्निपातकेलक्षणा

श्वासनकासपीरितापविहलः कठिनकटकपीरिनजिहकः वहिरमुकवलहानिलक्षणोभवतिः कसुतरसाध्यजिहकः १२ दोषत्रयस्त्रिग्वमु
खत्वनिद्रावैकल्पानिश्चेष्टनकस्रवाग्मी वलप्रणाशः श्वसनादिविगहोऽभिन्यासउकोननुमुत्पुकल्पः १३ सन्निपातज्वरस्यानेकर्णामु
नेमुदरुणाः शोथः संजायतेतेनकश्चिदेवप्रमुच्यते १४ ज्वरस्यपूर्वज्वरमध्यतोवाज्वरानतोवाश्रुनिमुलशोथः क्रमाटसाध्यः ख
लुकससाध्यः सुखेनसाध्योमुनिनिःप्रदिष्टः १५

दोषत्रयस्त्रिग्वमुखत्वं दोषकाकोपलेमुखमाचिपोहुनुः निद्राः निद्राहुनुः वैकल्पः विकल्पहुनुः निश्चेष्टाः चेष्टानहुनुः नकस्रवाग्मिः वोरकसुलेवोलनुः वलप्रणासः वलकोनास
हुनुः श्वसनादिविगहोः श्वासधुनिनुः अभिन्यासः अभिन्यासनाडगोकोसन्निपातजोहसोः ननुः चादैः मुनकल्पः मुनहुनुः १३ सन्निपातकोउपद्रव सन्निपातज्वरस्यानेः सन्नि
पातजोकोपद्विवातः कर्णामूढोः कान्कोजरामाः मुदरुणाः दारुणाः भयाकोः शोथसंजायतेः शोथहुनुः तेनशोथेनः तेहिशोथलेः कश्चिदेवः कोइकोइः प्रमुच्यतेः मुकहुनुः १४ ज्वर
स्यपूर्वः ज्वरकोपेलेः वाः अठवाः ज्वरमध्यतः ज्वरकोमध्यमाः वाः अथवाः ज्वरानतोः ज्वरकोअंत्येमाः श्रुतिमुलशोथः त्योकांकोजरामाआया

कोशोऽथजोद्धसोः कर्मात् कर्मैतेः असाध्यः असाध्यहुन्ः स्वतुतिनीश्वयनः निश्चयनेः कष्टसाध्यः कष्टसाध्यहुन्ः सुखेन साध्यः सुखसाध्य भनिकनः मुनिभिः वरावराज्याभ्यामुनिहृ
 लेः प्रदिष्टः कहियाकोद्धः १५ सद्यः नक्षत्राः स्त्रिः निदिमाः पंचः पाचदिमाः सप्ताहाः सानदिमाः दशाहाः दशदिमाः द्वादशाः वाहृदिमाः यकविंशतिदिनैः यकाइदिमाप
 निः सुधः सुधभयः सन्निपातिः योसन्निपातजोद्धसोः सुजीवतिः वाचदष्टः १६ त्रिदोषज्वरिः साधारणामयादाः सप्प्रमिदुइगुणायावतः चौददिः नवम्यद्विगुणायावत
 अथारदिः यकादसिद्विगुणायावतः वाइसीः मोक्षायचः मोक्षहुनुलाइः वधायचः मर्नुलाइः यद्याः यस्तोः त्रिदोषमर्यादाः सन्निपातकोमर्यादाहुन्ः १७ पित्तवृध्याःपि

सद्यस्त्रिपंचसप्ताहाद्दशाहद्वादशाहपि एकविंशतिनैः शुद्धः सन्निपातिः सुजीवति १६ सप्प्रमिद्विगुणायावन्नवम्येकादशितथा एवा
 त्रिदोषमर्यादामोक्षायचवधायच १७ पित्तकफानिलवृध्यादशदिबशद्वादशाहसप्ताहान् हंतिविमुचतिपुरुषं त्रिदोषजोधातुमल
 पाकान् १८ निद्रावलो जोरुचिर्वीर्यनाशो हृद्देदनागौरवतात्पचेष्टा विष्टंभतायस्य किलारतिः स्यात्सधातुपाकी मुनिभिः प्रदिष्ट १९

न अधिकभयाकोसन्निपातमाः दसदिवसः दसदिः कफवृध्याः कफ अधिकभयाकोसन्निपातमाः द्वादशाहः वाहृदिः अनिलवृध्याः वायु अधिकभयाकोसन्निपातमाः सप्ताहाः
 सानदिः त्रिदोषजः योसन्निपातजोद्धसोः धातुपाकाः धातुपाखभयो भनेः पुरुषं पुरुषजोद्धसोः हंतिः वासगर्दहः मलपाकाः मलपाकभयो भनेः विमुचतिः वाचदष्टः १८
 धातुपाकलक्षणा निद्राः निद्राभोः वलः वलभोः वजः तेजभोः अरुचिः अरुचीभोः विर्योः पराक्रमभोः नाशः ईकोनाशहुनुः हृन्वेदनाः क्षतिमापिडाहुनुः गौरव
 नाः आग्रभाहिहुनुः अत्यचेष्टाः थोडिचेष्टाहुनुः विष्टवताः शानहुनुः यस्यपुरुषस्य जर्जनपुरुषकोः किलर्यनिर्नियनः निश्चयनेः अतिस्यान्ः केहिकुरामाइक्षानहोस

सः न्योजो हसोः धानुयाकिः धानुयाकननिकनः मुनिभिः बरावराजानामुनिहस्तेः प्रदिष्टः कहियाकोष्ठः १८ मलपाककेलक्षणाः दोषप्रकृतिः दोषकासोभावकोवि
कृत्यं विविक्तानो हुनुः ज्वरः ज्वरभोः देहः शरीरभोः लघुः हलुका हुनुः इन्द्रियानां चः इन्द्रिहर्को वैमल्यः सुधुहुनुः दोषाणां पाकलक्षणाः दोषपाककोलक्षणाहो २० आगं
नुज्वरः अभिधानाविचारभाः अभिधाना अभिचारिणिः मभिसद्याभिशापनः अभिसंगर अभिस्त्रापदेविः आगंतुजायतेः आगंतुज्वरोऽन्यन्नहुनुः यथासं दोषैः आफना
आपूनादोषलेः तं आगंतुः न्यो आगंतु ज्वरनिकनः विचारयेत्तुः जानोसः २१ विष आगंतुजो विषकृतेः विषेदवि आयाका ज्वरामाः श्पावा स्यताः मुखनिदो हुनुः दाहः

दोषप्रकृतिवैकृत्यं लघुता ज्वरदेहयोः इन्द्रियाणां च वैमल्यं दोषाणां पाकलक्षणम् २० अभिधानाभिचारभांमभियंगाभिशापनः आगंतुजा
यते दोषैः यथास्वेतं विभावयेत् २१ श्पावा स्यता विषकृते दाहोती सार एव च भक्ता रुचिः पिपासा च तोदश्च सह मुर्च्या २२ औषधिग
धजे मुर्च्छा शिरोरुग्ममथुः क्षवः कामजे चिन्नविभ्रंशस्तन्द्राऽलस्यमभोजनम हृदये वेदना चास्य गात्रं च परिशुष्यति २३

दाहहुनुः अतिसार एव चः शोषापनि हुनुः भक्ता रुचिः खानामा इक्षान हुनुः पिपासा चः प्यासुता हुनुः मुर्च्छा सहः मुर्च्छा ला इलियाः तोदश्चः शरीरमापीडी गर्दह २२
औषधिगंधदेवि आगंतुज्वर औषधिगंधजेः औषधिकगंधदेवि आयाका ज्वरामाः मुर्च्छाः मुर्च्छा हुनुः शिरोरुग्ः शिरमापिडा हुनुः वमथुः वमन हुनुः क्षवः छिः
का आडनुः कामज्वरकिलक्षणाः कामजेः कामदेवि आयाका ज्वरामाः चिन्नविभ्रंशः चिन्नविभ्रंश हुनुः तन्द्राः तन्द्रा हुनुः अलस्यः अलस्य हुनुः अभोजनः
खानामा इक्षान हुनुः यस्य पुरुषस्यः जडन पुरुषकोः हृदये वेदनाः मन्मावेदना हुनुः गात्रं चः शरीरपनिः परिशुष्यतिः सुका हुनुः २३ अथ नयशोक अरुको

पञ्चाः भयतः भयेदेखिं आयाकाज्वरामाः पुलापः पुलापहुन्ः शोकाचः शोकाचः शोकदेखिं आयाकाज्वरामाः कोपाचः कोपदेखिं आयाकाज्वरामाः वेपथुभ
वेतः कंपहुन्ः २४ अभिचारः अभिघातज्वरकेलक्षणाः अभिचाराभिघाताभ्यां अभिचारः अभिघातदेखिं आयाकाज्वरामाः मोहः मोहहुन्ः नृयाः प्या
सताग्दः जायतेः यस्तोहुन्ः भुताभिसंगज्वरकेलक्षणाः भुताभियंगाः भुतका अभिसंगदेखिं आयाकाज्वरामाः उत्तेवगः उत्तेवगहुन्ः हासरोदनकंपनः
कइलहासनुकइलेरुउनुकइलेकंपहुनुः २५ सामान्यभुतलक्षणाः कामशोकभयाद्वायुः कामशोकभये आयाकाज्वरामाः वायुः वायुकोपहुनुः क्रोधः क्रोड

भयात्पुलापः शोकाच्च भवेकोच्चवेपथुः १४ अभिचाराभिघाताभ्यां मोहस्तृणाच जायते भूताभियंगादुद्देगो
हासरोदनकंपनम्ः २५ कामशोकभयाद्वायुः क्रोधात्पित्तत्रयोमलाः भूताभियगात्कुप्यन्ति भूतसामान्यलक्षणा
२६ दोषाऽल्पोऽहितसंभूतो ज्वरो नृस्यवापुनः धानुमन्यतमं प्राप्य करोति विषमज्वरम् २७ संतनः संतनो
ऽन्यद्युस्तनियकचतुर्थकोः संतनं रसरक्तस्थः सोऽन्येद्युः पिशिताश्चितः २८

देखिं आयाकाज्वरामाः पित्तः पित्तकोपहुन्ः त्रयोमलाः त्रिभिर्मन्त्रोद्देसोः भूताभियगान्ः भुतका अभिसंगदेखिं आयाकाज्वरामाः कुप्यन्तिः कोपहुन्ः भूतसामान्यलक्षणाः सा
मान्यभुतलक्षणाकीह्योः २६ विषमज्वरकिसम्यापिः ज्वरो नृस्यस्य ज्वरालेदोरेकापुद्गकोः वाः अथवा पुनः फेरीः अहिंसंभूतोः अल्पो दोषः अहितवस्तुको सेवागर्भा
ले भयाको अल्पदोषजोद्देसोः अन्यतमो धानुप्राप्योः अर्को धानुमागयेर विषमज्वरकरोतिः विषमज्वरगर्ददः २७ धानुगतज्वरकेलक्षणा संतनः संतनज्वरभोः
अन्यद्युः अन्येद्युज्वरभोः तनियकः तनियकज्वरभोः चतुर्थिकः चतुर्थिकज्वरभोः रसरक्तस्थदोषः रसधानुरक्तधानुमागयाका दोषजोद्देसोः संतनज्वरकुर्याः संतनज्वर

गोसःपिसिताश्विनदोषःमांसधानुमागयाकोदोषजोद्धसोःअन्येद्युज्वरंकुर्याःअन्यद्युज्वरगोसः २८ मेदोगनदोषःमेदधानुमागयाकोदोषजोद्धसोःनृनियकज्वरंकु
र्याःनृनियकज्वरगोसःपुनःपेशीःअर्धमजागतःअर्धधानुमजाधानुमागयाकोदोषजोद्धसोःघोरःदशाम्येभयाकोःअनकःयमराजजस्तोःरोकसंकरःरोगसंक
ल्पभयाकोःचानुर्थिकज्वरंकुर्याःचानुर्थिकज्वरगोसः २९ संततज्वरकेलक्षणाः सप्ताहवाःसानदिमाःदशाहवाःदशदिन्माःद्वादशाहमथापिवाःवान्ददिन्मा

मेदोगनस्तृतीयह्रिःअर्धमजागतःकुर्याच्चानुर्थिकघोरमंतकंरोगसंकरम् २९ सप्ताहवादशाहवादद्वादशाहमथापि
वा संतत्यायोविसर्गिस्थानतःसनिगद्यतेः ३० अहोरात्रेसंततकोदोकात्तावनुवर्तते अन्येद्युक्त्वहोरात्रमककालं
वर्तते ३१ नृनियकस्तीयेऽहिचतुर्थऽहिचतुर्थकः केचिद्भूतानिभयंगोत्थंवदन्तिविषमज्वरम् ३२

पानिःयोज्वरःजडनज्वरजोद्धसोःसंतत्याःनिरंतरायाकोःअभीसर्गिस्थानःनदोरोसःसःत्योजोद्धसोःसंततःसंततज्वरभनिकनःनिराद्यतेःकहिंन् ३० संततकादिकोके
लक्षणाः सनतकःसनतकज्वरजोद्धसोःअहोरात्रेःयकअहोरात्रमादोकात्तावनुवर्ततेःदुइफेदाआउदहःअन्येद्यकस्तुःअन्येद्युज्वरजोद्धसोःअहोरात्रःयकअहोरात्रमाःय
ककालंपवर्ततेःयकफेडाआउदहः ३१ नृतीयकःनृनियकज्वरजोद्धसोःनृनियह्रिःनिदिन्माआउदहःचतुर्थकःचानुर्थिकज्वरजोद्धसोःचतुर्थेहिःचारदिन्माआउद
हःकेचिनःकोइआचार्यह्रजोद्धसोःभुतानिभयंगान्भुतकाअभीसंगदेविंआयाकाज्वरापनिःविषमज्वरवदन्तिःविषमज्वरभनिकनभन्दह

॥ ३२ ॥ नृनियकचानुर्थिककैदुसराक्षराः ॥ नृनियकः नृनियकजोरजोहसोः त्रिविधस्याः त्रिनप्रकारकोहुद्धः कफपित्तात्रिकग्राहिः कफपित्तेदेखिंआयाकानृनियक
ज्वरजोहसोः त्रिकग्राहिः त्रिकस्थानमापकेद आउदहः वानकफानुमकः वानकफदेखिंआयाकानृनियकज्वरजोहसोः पूषान्ः पित्थोन्मापकेद आउदहः वानपीत्ताः वानः
पित्तेदेखिंआयाकानृनियकज्वरजोहसोः क्षिरोग्राहिः क्षिरमापकेद आउदहः ॥ ३३ ॥ चानुर्थिकः चानुर्थिकजोरजोहसोः द्विविधंप्रभावदर्शयतिः दुइप्रकारकोघराउ
दहः श्लेष्मीकः श्लेष्मदेखिंआयाका चानुर्थिकज्वरजोहसोः पूर्वेः पैलेः जंघाभ्यांः जाघमापकेद आउदहः अनिलसंभवः वायुदेखिंआयाका चानुर्थिकज्वरजोहसोः

कफपित्तात्रिग्राहिपूषाक्षानकफानुमकः ॥ वानपित्ताक्षिरोग्राहित्रिविधः स्यान्नृनियकः ॥ ३३ ॥ चानुर्थिकोदर्शयतिप्रभावद्विविधंज्वरः ॥
जंघाभ्यांश्लेष्मीकः पूर्वेक्षिरसोऽनिलसंभवः ॥ ३४ ॥ विषमज्वरस्वानुश्चानुर्थिकविपर्ययः ॥ समध्वेज्वरयत्पद्मा आद्यंनेचविमुचति ॥
३५ ॥ नित्यमन्दज्वरोरुक्षः शूनकस्तेनसीदति ॥ सन्ध्यांगः श्लेष्मभूयिष्ठोनरोवातवलासकी ॥ ३६ ॥

क्षिरसः क्षिरमापकेद आउदहः ॥ ३४ ॥ विषमज्वरकेनेदः ॥ अन्यः आर्कोः चानुर्थिकविपर्ययः चानुर्थिकविपर्ययोनाउगेरको ज्वरजोहसोः विषमइवः विषमज्वरमं
न्दहः सः स्योचानुर्थिकविपर्ययो ज्वरजोहसोः अनिमध्यः माशकादुद्दिग्माः ज्वरशनिः ज्वरगर्दहः आद्यंअंतेचः आदिअंनेमाः वीमुचतिः क्षोर्दहः ॥ ३५ ॥ वानवला
सकज्वरः ॥ नित्यः सध्वेः मन्दज्वरः मन्दज्वरआयाकोः रुक्षोः रुखोहुनुः शूनकः शूनहुनुः तेनशोथेनः नेहिशोथलेः सीदतिः न्यागुगोसः सन्ध्यांगः आगूअकरिनुः श्ले
ष्मभूयिष्ठोः कफलेजुक्तभयाकोः नरः मनुष्यजोहसोः वानवलासकिः वानवलासकिभनिकनजानुः ॥ ३६ ॥ प्लेपकज्वरकेलक्षणा ॥ गात्रान्तिाः शरिरजोहसोः घर्मे

शोः गर्भिलोः गौरवेण चः भादिलेपनिः प्रलिंपनिवः लिपेनस्तोः मन्दज्वरविलेपिचः मन्दज्वरनेपनिलिप्योजस्तोः सः न्योजोदसोः शितः चिशो हुन्ः पुलेपकस्यान्ः पुलेप
कज्वरभनिकनजांनुः ॥ २७ ॥ विषज्वरकोविशेषभेदः ॥ देहः शरीरमाः अनासेविदग्धेः स्वायाको अन्नकोरसपाकहुनेवेतामाः श्लेष्मपिनेववस्थितेः श्लेष्मपिनरहं
हः तेनः तेस्कारणले अर्धदेहः आधासरिजोदसोः शितलंः चिशो हुन्ः अर्धउष्णपुजायतेः आधाशरीरानतो हुन्ः ॥ २८ ॥ यदा जडलेः कायः शरीरमाः पित्तदुष्टं पि
नदुष्टभयः श्लेष्मा चानेववस्थितः श्लेष्मः कफजोदसोः अनेववस्थितेः दौर्द्वार हुन्ः तेनः तेस्कारणलेः शरीरस्यः शरीरकोः उष्णः नातो हुन्ः शितत्वहस्तपा

प्रलिंपनिवगात्राणि घर्मेण गौरवेण च ॥ मन्दज्वरविलेपिचमशीतः स्यात्पुलेपकः ॥ ३७ ॥ विदग्धेऽनासेदेहे श्लेष्मपिनेववस्थितेः
तेनार्धशीतलं देहमर्धमुष्णपुजायते ॥ ३८ ॥ कायदुष्टं यदापित्तं श्लेष्मा चानेववस्थितः ॥ तेनोष्णत्वं शरीरस्य शीतत्वं हस्तपादयोः ॥
३९ ॥ कायश्लेष्मा यदादुष्टः पित्तं चानेववस्थितम् ॥ शीतत्वं तेन गात्राणां मुष्णत्वं हस्तपादयोः ॥ ४० ॥ त्वक्स्थौ श्लेष्मानिलौ शीतमादौ जन
यतोज्वरम् ॥ तयोः पुशानयोः पित्तमन्नेदाहं करोति च ॥ ४१ ॥

दयोः हातगोडाचिशो हुन्ः ॥ ३९ ॥ यदा जडलेः कायः शरीरमाः श्लेष्मदुष्टः कफदुष्टभयः पित्तंः पित्तजोदसोः अनेववस्थितः दौर्द्वार हुन्ः तेनः तेस्कारणले
गात्राणांः शरीरजोदसोः शितत्वंः चिशो हुन्ः हस्तपादयोः हातगोडाजोदसोः उष्णत्वंः नातो हुन्ः ॥ ४० ॥ शितपुर्वजोरकेलक्षणाः ॥ त्वक्स्थौ श्लेष्मानिलौः द
लामारहाको कफवायुजोदसोः आदौः पडलेः शितज्वरं जनयतिः शीतज्वरगर्दहः तयोपुशानयोः न्योदलामारहाको कफवायुशमनभयापद्धिः पित्तंः पित्तजो
दसोः अन्यः पद्धिवानः दाहं करोतिः दाहगर्दहः ॥ ४१ ॥ दाहपुर्वजोरकेलक्षणाः ॥ त्वक्स्थौ पित्तंः दलामारहाको पित्तज्वरजोदसोः आदौः मेलेः अतिवदाहं करोतिः अ

न्यनदाहगर्ददः नस्मीं प्रसांते न्योहालामार्लाकोपि न समन् नयापदिः त्वनौः कफवायुजोद्धसोः अन्नतः पद्वानः शीतंकुरुतः चिसो गर्ददः ॥ ४२ ॥ दाहाशीता
दिः दाहापूर्वकः शीतपूर्वकः नया आयको जोद्धसोः अन्नो ज्वरः इदुः श्वराकनः संसर्गजोः संसर्गनयाः स्मृतनामकठिनः कहिन्ः दाहापूर्वकनयोः दाहापूर्वकनया आया
को ज्वरजोद्धसोः कष्टसाध्यः कष्टसाध्यहुन्ः अपाः शीतपूर्वकनया आयको ज्वरजोद्धसोः सुखसाध्यः सुखसाध्यहुन्ः ॥ ४३ ॥ सप्रधानुयनज्वरकोः ॥ रसगनज्वरकेलक्षणा
गुरुताः आगभाह्नुः हृदयोः क्षान्तिदुर्वनुः उत्क्रेशः वमनहोनाहोना जस्तोहुनुः सदतः गाणिहुनुः हृद्यः वमनहुनुः ओकचः अहचिहुनुः रसस्थेनुज्वरः रस

करोत्यादौ तथापि तन्व कस्थं दाहमतिवच ॥ नस्मिन्प्रसांते चित्तौ कुरुतः शीतमन्नत ॥ ४२ ॥ दावेनौ दाहशीतादिज्वरौ संसर्गजौ स्मृतौः ॥
दाहापूर्वकयोः कष्टः सुखसाध्यतेमोऽपरः ॥ ४३ ॥ गुरुताहृदयोत्क्रेशः सदतं हृद्योचको ॥ रसस्थेनुज्वरेलिंगं न चास्योपजायते ॥ ४४ ॥
एकनिष्ठिवनं दाहो मोह इहर्दनविभ्रमौ ॥ पलापः पिठिका नृणां रक्तपापे ज्वरे नृणाम् ॥ ४५ ॥ पिंडिको देह्यनं नृणां सूक्ष्मं पुत्रपरिचयता ॥
उष्मानं दाहविशेषो ग्रानिः स्यान्मांसगेज्वरौ ॥ ४६ ॥

धानुमाज्वरगयामाः लिंगः यस्तोचिहृहुन्ः अस्य पुरुषस्य यत्पुरुस्कोः दैन्यच उपजायते मनुपनिदुर्वहुन्ः ॥ ४४ ॥ रक्तज्वरकेलक्षणा ॥ एकनिष्ठिवनुः रक्त
मिसेको कफधुकनुः दाहाः दाहाहुनुः मोहः मोहहुनुः हृदनं वमनहुनुः विभ्रमौः लिङ्गनालागुः पलापः पलापहुनुः पिठिकाः आगमारवतिराहुनुः नृणां प्यास
नागुः नृणां मनुक्षहृकोः रक्तपापे ज्वरे रक्तधानुमाज्वरगयामाः यत्तन्लक्षणा भवति यस्तोलक्षणाहुन्ः ॥ ४५ ॥ मांसगनज्वरकेलक्षणाः ॥ पिंडिको नृवेस्तनृपिनो
राफर्केनुः नृणां प्यासलागुः सूक्ष्मं पुत्रपरिचयताः शदापि सापधारौहुनुः उष्माः गर्भिहुनुः अन्नदाहः भिन्नदाहहुनुः विश्वपोः क्षान्तोऽपक्कनुः मांसगेज्वरः मांसधानुमाज्व

रगयामाः शानिस्थान् शानिहोसः ॥ ४६ ॥ मेदोगतज्वरकेलक्षणा ॥ भृशं अतनः स्वदः पदिना आउनुः नृणाः प्यासलागुः मुर्छाः मुर्छाहुनुः प्रलापः प्रलापहुनुः हृदिः वमनहुनुः
 दौर्गन्ध्याः दुर्गन्धहुनुः मेदस्थेज्वरः मेदधानुमाज्वरगयामा असहिष्णुताः शहिनसकुः ग्लानिः ग्लानिहुनुः ॥ ४७ ॥ अस्थिगतज्वरकेलक्षणा ॥ मेदोऽस्थनाः हाडदुखनु
 कुजनः कंनुः श्वासः श्वासहुनुः विरेकः श्वाहुनुः हृदिः वमनहुनुः गात्राणां शरिरकोः विक्षेपणां फेक्नुः अस्थिगतेज्वरः अस्थिधानुमाज्वरगयामाः यतनूलक्षणा भवति
 यस्तो लक्षणाहुन् ॥ ४८ ॥ मज्जागतज्वरकेलक्षणाः ॥ तमपवेशः अन्तःकान्मापवेश भयाजस्तोहुनुः हिक्काः हिक्काहुनुः कासः खोकिलागुनुः शैताः जारेहुनुः वमिस्त

भृशं स्वदस्तृया मुर्च्छा प्रलाप इहृदिरेव ॥ दौर्गन्ध्या रोचको ग्लानिर्मेदः स्थेया सहिष्णुता ॥ ४७ ॥ मेदोऽस्थां कुजनश्वासो विरेक इहृदिरेव
 च ॥ विक्षेपणां च गात्रां मेतदस्थिगतेज्वरे ॥ ४८ ॥ तमः प्रवेशनं हिक्का कासः शैत्यं वमिस्तथा ॥ अन्नदीर्घा महाश्वासो मर्मच्छेदश्च म
 अगे ॥ ४९ ॥ मरणां पापुया नमुशुकस्थानगतेज्वरे ॥ शेफसः स्तब्धता मोक्षः शुक्रस्य च विशेषतः ॥ ५० ॥ वर्षा शरद्वसंते युवा नाद्यैः
 प्राकृतः क्रमान् ॥ वैकृतोऽन्यः सुदुःसाध्यः प्राकृतश्चानिलाद्रुव ॥ ५१ ॥

थाः वमनहुनुः अत्रदाहः भिन्नदाहहुनुः महाश्वासोः थुलो श्वासहुनुः मर्मच्छेदः जोर्णिजोर्णिदुखनुः मज्जागतेज्वरगयामाः यतनूलक्षणा भवति यस्तो लक्षणा
 हुन् ॥ ४९ ॥ सुक्रगतज्वरकेलक्षणाः ॥ शेफसिस्तब्धताः लिङ्गखडाहुनुः शुक्रस्य च विशेषतः मोक्षोः शुक्रको विशेषतः मोक्षहुनुः शुक्रस्थानगतेज्वरः शुक्रधानुमा
 ज्वरगयामाः मरणां पापुयाः मरणां के प्राप्नुहुन् ॥ ५० ॥ प्राकृतः अहवैकृतज्वरकेलक्षणाः ॥ वर्षाः वर्षारिनुमाः शरदः शरदरिनुमाः वसंतेतुः वसंतरिनुमाः क्रमान् क्रमै
 ने वानादि वाना आदिरोगजोहंसोः प्राकृतः प्राकृतमन्दः अन्यः आर्कोरितमयो भवे वैकृतः वैकृतमन्दः सः त्यो वैकृतजोहंसो दुसाध्यः कस्तसाध्यहुन् प्राकृतश्चानि

लोभवः अनिलोन्भवः वायुदेहिं आया को रोगनाः प्राकृत्यः प्राकृतमयनापनिः दुष्टसाध्यः कष्टसाध्यहुः ॥ ५१ ॥ प्राकृतज्वरकेचिकित्सानिमित्त उत्पत्तिकम्
कहियोः ॥ वर्षासुः वर्षारितुमाः दुष्टमारुतः दुष्टमयाको वायुजोद्धसोः पित्तक्षेयान्निज्वराम्ः पित्तक्षेयदेहिं आयाको ज्वरजोद्धसोः कुर्यात्तुः गरोसः शङ्खिः
शङ्खारितुमाः दुष्टपित्तः दुष्टमयाको पित्तजोद्धसोः अनुबलं कफः अनुबलमयाको कफजोद्धसोः ज्वरं कुर्यात्तुः यस्तोगरोसः ॥ ५२ ॥ नत्पकृत्याः पित्तको प्रकृतिहुना
लेः विसर्गोचरेचकको कालहुना हातनः त्योशङ्खारितुमाः अगमनात् भयन्नः लघनको भयहुदैः वसंतेः वसंतीरितुमाः दुष्टकफः दुष्टमयाको कफजोद्धसोः वातपित्तं भ

वर्षासुमारुतो दुष्टः पित्तक्षेयान्निज्वराम् ॥ कुर्याच्च पित्तं शङ्खितस्य चानुबलः कलः ॥ ५२ ॥ नत्पकृत्या विसर्गोच्चनत्रनानशनादू
यम् ॥ कफो वसंतेन मपि वातपित्तं भवेदनु ॥ ५३ ॥ काले यथास्वं सर्वेषां प्रवृत्तिर्वृद्धिरेव च ॥ निदानोक्तानुपशयो विपरितोपशयि
ता ॥ ५४ ॥ अंतर्दोहोऽधिकानृत्याः प्रलापः श्वसनं भ्रमः ॥ संध्यस्थिशूलमस्य दोषवर्चो विनिग्रहः ॥ ५५ ॥ अंतर्वेगस्य लिंगानि ज्व
रस्यैतानि लक्षयन् ॥ संतापोऽभ्यधिको वास्यनृत्यादिनां च मार्दवम् ॥ वहिर्वेगस्य लिंगानि सुखसाध्यत्वमुच्यते ॥ ५६ ॥

वेदनुः वातपित्तज्वरगरोसः ॥ ५३ ॥ काले यथास्वंः आफ्रवेला माः सर्वेषां वातपित्तकफरुहकोः प्रवृत्तिः उत्पत्तिहुन्ः वृद्धिरेव च वर्धपनिः निदानुक्तानुपशयोः निदा
नआदियेका अनुपशयोकोः विपरितः विपरिभयो भनेः उपशायताः उपशयो भनुः ॥ ५४ ॥ अंतर्वेगवहिरवेगज्वरके लक्षणाः ॥ अंतर्दोहः नित्रदाहुनुः अधिकतृ
याः अत्यंतप्यासुलागुनुः प्रलापः प्रलापहुनुः श्वसनः श्वासहुनुः भ्रमः रिङ्गनालागुनुः संधिः जोर्णिमाः अस्थिः हाडमाः शूलः पिडाहुनुः अस्वदः पछिनान आउनुः दोषवर्चो वि
निग्रहः वायुशङ्खि सापनहुनुः अंतर्वेगस्य ज्वरस्यः अंतर्वेगमयाका ज्वरको स्यतानि लिंगानि यस्तोचिहुन्ः भनिकनः लक्षयन् जानोसः ॥ ५५ ॥ वास्यः बाहिरः अधिकसंतापः अ

॥ मानि ॥

॥ १३ ॥

तनतातो हुनु नृणां च नृणां भो प्रलाप भो श्वास भो लिङ्ग भो मर्दवम् इकोथोऽहुनु बह्वेगस्य ज्वरस्य बह्वेग मया को ज्वरको यतानि लिङ्गानि यस्तो चिद्गुह्यः सुख
साध्यन्तः सुखसाध्य भनिकन उच्यते क हियो ॥ ५६ ॥ औषधिगर्नुनिमित्त आमज्वर पचमानज्वर अह्निरामजो रकेलक्षणा ॥ लालापस्य कः राचुर्दुः दृष्टासः शुक्ति धुक्लि
गुः हृदया सुखिः कानि दुःखानुः ओचकः अरुचि हुनु तन्द्रा तन्द्रा हुनु आलस्यः आलस्य हुनु अविपाकः रवायाको पाखन हुनु आस्य वैरस्यः सुखविवर्णा हुनु गु
रुगात्रनाः आगूभारि हुनु ॥ ५७ ॥ शुक्लाशोः द्विकान आडनु बहुमुत्रन्तः धौपि साप हुनु सखनाः आगू अकीरनु वलवान् ज्वरः वलियो ज्वर हुनु आमज्वरस्य आम

लालापमेक दृष्टास हृदया शुष्करोचका ॥ तंद्रालस्या विपाकास्य वैरस्यंगुरुगात्रना ॥ ५७ ॥ शुक्लाशो बहुमुत्रन्तः सखना वलवान् ज्वर ॥
आमज्वरस्य लिङ्गानि न घानत्र भेद्यजम् ॥ ५८ ॥ भेद्यजं मयोषस्य भूयो जनयति ज्वरम् ॥ शोधनं शमनियं च करोति विषमज्वरम् ॥
५९ ॥ श्वासो मुर्च्छाः रुचिस्तृणा छर्चनी सारविद्रुहाः ॥ हिक्का कोसोऽंगदाहश्च ज्वरस्योपद्रवादश ॥ ६० ॥ ज्वरवेगोऽधिकान्
षणा प्रलापः श्वसन भ्रमः ॥ मलप्रवृत्तिरुल्लेखः पचमानस्य लक्षणम् ॥ ६१ ॥

ज्वरकोः लिङ्गानि यस्तो लक्षणा हुन्त्यत्र न्यो आमज्वरमा भेद्यजं न दद्यात् औषधि न दिनु ॥ ५८ ॥ आमदोषस्य न्यो आमज्वरमा भेद्यजं औषधिदियो भने भूयो फोरः ज्वरं जनय
ति ज्वरवर्द्धः शोधनं शोधनं हुने औषधि र शमनियं च समन हुने औषधि पति विषमज्वरं करोति विषमज्वरगर्द्ध ॥ ५९ ॥ ज्वरके दश उपद्रवः ॥ श्वाशः श्वास हुनु मुर्च्छाः मु
र्च्छा हुनु अरुचिः अरुचि हुनु नृणाः प्यासलागुः छर्चन हुनु अतिसारः शरा हुनु विद्रुहाः शङ्कागोता हुनु हिक्काः हिक्का हुनु कामः रको किलागुः अंगदाहः आग्मादाह
हुनु ज्वरस्य ज्वरको उपद्रवादश दश उपद्रव क हियो ॥ ६० ॥ पाय हुने ज्वरको लक्षणा ॥ ज्वरवेगोः ज्वरको वेग हुनु अधिक नृणाः अत्यंत नृणा हुनु प्रलापः प्रलाप हुनु श्वसनः

॥ गुरु ॥

॥ १३ ॥

धासहुनुः अमोरीः नालागुनुः मलप्रवृत्तिः मलकोप्रवृत्तिहुनुः उत्केशः वसनहोलाहोलाजस्तोहुनुः पचमानस्यज्वरस्यः पाखुहुनेज्वराकोः लक्षणाम् यस्तोलक्षणाहुन् ॥ ६१ ॥
पाकेकोज्वरहोनेज्वरकोलक्षणा ॥ क्षुक्षामनाः खानामाधोडित्वाहुनुः गात्राणां शरीरकोः लघुत्वं हलुकाहुनुः ज्वरमार्दवम् ज्वरघ्नः दोषप्रवृत्तिः दोषकोप्रवृत्तिः उत्साहुः न
आहर्शहुनुः निरामज्वरहोनेज्वराकोः लक्षणाम् यस्तोलक्षणाहुन् ॥ ६२ ॥ निर्गज्वरकेलक्षणा ॥ त्रिसप्ताहेव्यतिनेषु यकाइसदिविनेपक्षिः योज्वरः जउनज्वरजोदसोः ननुनांगतः मन्दज्वरम
याकोः प्रहाः फियोवर्तनुः अग्नीसादः अग्निमन्दः कुरुते गर्दहः सः त्यो नोदसोः निर्गज्वरहोनेः निर्गज्वरमनिकनकहियो ॥ ६३ ॥ साध्यज्वरकेलक्षणा ॥ बलवत्सुः बलि

क्षुक्षामनालघुत्वं च गात्राणां ज्वरमार्दवम् ॥ दोषप्रवृत्तिरुत्साहो निरामज्वरलक्षणम् ॥ ६२ ॥ त्रिसप्ताहेव्यतिनेषु ज्वरोयस्तनुनांग
तः ॥ प्रीहाग्निमादकुरुते स निर्गज्वरहोने ॥ ६३ ॥ बलवत्सुः बलवत्सुः दोषेषु ज्वरः साध्योऽनुपद्रवः ॥ हेतुभिर्वहुभिर्जातो बलिभिर्व
हुलक्षणाः ॥ ज्वरः प्राणान् कृच्छ्रश्च शीघ्रमिन्द्रियनाशनः ॥ ६४ ॥ ज्वरः क्षीणस्य शूनस्य गंभीरो दैर्घ्यरात्रिकः ॥ असाध्यो व
लवान् यश्च केशसीमं न कृच्छ्रः ॥ ६५ ॥

लियोभयाकापुषकोः अल्पदोषेषु थोडिदोषभयाकोः अनुपद्रवः केहिउपद्रवनेदेखेकोः ज्वरज्वरजोदसोः साध्योः साध्यहुन् ॥ ॥ असाध्यज्वरकेलक्षणा ॥ यज्व
रजोनज्वरजोदसोः हेतुभिर्वहुभिर्जातोः कारणलेनुकभयाकोः बलिभिर्वहुलक्षणाः बलियोभयाकासंपूर्णलक्षणालेनुकभयाकाज्वरजोदसोः प्राणान् कृत्तुः मारणान्मक
हुन् ॥ ॥ असाध्यकेलक्षणा ॥ यज्वरः जोनज्वरजोदसोः शीघ्रमिन्द्रियनाशनः चादेइद्रिकोनाशगर्दहः यश्च ज्वरः अपि नो ज्वरापि नः प्राणान् कृत्तुः मारणान्मक
हुन् ॥ ६४ ॥ दुसरो असाध्यलक्षणा ॥ ज्वरक्षीणस्य शूनस्यः ज्वरलेक्षिणभयाकापुषकोः शूनस्यः शूनभयाकोः गंभीरोः भीत्रगोकोः दैर्घ्यकात्रिकः चोः कालसमाराह्य

॥ माः नि ॥

॥ १४ ॥

को ज्वरजो हसोः असाध्यः असाध्यहुः यवलवान् यो वलियो भयाकोः केशसीमंनकृज्वरकेः यो केशसिमंनकृज्वरकेः शोपि असाध्यः त्योपनि असाध्यहुः ॥ ६५ ॥
गंभीरज्वरके लक्षणाः ॥ हृन्दीहेनः भीत्रदाहुः नुः नृयायाः प्यासलागुः दोषाणां आनधत्वनः छाडापि सापवायुनहुः श्वासकासो गमेन चः श्वासकासहुः गंभीरस्तु ज्वरो ज्ञेय
गंभीरज्वरभनिकनजां नुहुः से असाध्यज्वरके लक्षणाः ॥ यस्य पुरुषस्यः जौनपुरुषकोः आरंभादिविषः आरंभेदेखिविषज्वरआयाकोः वाः अथवाः यस्य पुरुषस्यः जौनपुरुषकोः
देर्धरात्रिकः धैरकालसम्मभयाकोः क्षीणस्यः दुबलो भयाकोः रुक्षस्यः रुखो भयाकोः गंभीरः भित्रगोकोः मानवः यास्तोमनुष्यजो हसोः हंतिः नासगर्दह ॥ ६७ ॥ यस्तु

गंभीरस्तु ज्वरो ज्ञेयो हृन्दीहेन नृयाया ॥ आनधत्वेन दोषाणां श्वासकासो गमेन च ॥ ६६ ॥ आरंभादिविषमो यस्य यस्य वा देर्धरात्रिकः ॥
क्षीणस्य चातिरुक्षस्य गंभीरहंति मानवम् ॥ ६७ ॥ विसंजस्तामेनेयस्तु शेने निपतिनोपि वाः ॥ शिनादिर्नोऽनरुषा भ्रज्वरेण प्रियते
नर ॥ ६८ ॥ यो हृष्टो माः रक्तो हृदिसंघानशुलवान् ॥ वक्रेण चैवो हंति न चो हंति मानवम् ॥ ६९ ॥ हिक्का श्वासनृया युक्तं मृत
विद्यानलोचनम् ॥ संतनो च्छासिनं क्षीणानरं क्षपयति ज्वर ॥ ७० ॥

ज्वरः जौनज्वरजो हसोः विसंजः चेष्टानभयाकोः स्तामेनेः ग्राहिभयाकोः शेने निपतिनोः लोते हंतिरेहकोः शिनादिनः आगचितो भयाकोः अंनउष्माश्वः भीत्रदाहुभ
याकोः नायस्तोमनुष्यकनः ज्वरेनः ज्वरलोः प्रियतेः मर्दह ॥ ६८ ॥ ओर असाध्यलक्षणा ॥ यो हृष्टो माः रक्तो हृदिसंघानशुलवान्
छानिमायरोपि गहुः वक्रेण चैव च्छासिनः मुखनेमात्रिश्वासफेदहः न मानवः सयस्तोमनुष्यकनः ज्वरः यस्तोमनोरलोः हंतिः नासगर्दहः ॥ ६९ ॥ हिक्काः हिक्काहुः श्वास
श्वासहुः नृयाः प्यासलागुः युक्तः शनिलेजुनभयाकोः मुदः मोहहुः विद्यानलोचनः आखाचंचलहुः संतनश्चासिनः निरंतरश्वासवर्तुः क्षिनः क्षिणभयाकोः

॥ गुरु ॥

॥ १४ ॥

॥ मा. नि. ॥

॥ १५ ॥

आउतुः क्षेवः द्विका आउतुः प्रकृतियोगः आफनायोगहुतुः अंतलिप्ताः अंतको इक्षाहुतुः कंदुश्चमुर्धिसिमाचिलाउतुः विगतज्वरः ज्वरालेक्षोडेको पुरुस्कोः लक्षणा
गिः यत्नोलक्षणाहुतुः ॥ १५ ॥ इति श्री वैद्यः लोकानंद माधवार्थ बोधिनिपावत्य भाषाटिकायां ज्वरनिदानं समाप्तम् ॥ १ ॥ अथ अनिसाररोगनिदानम् ॥ गुरुः
भाविस्तुखानालेः अतिस्निग्धः अत्यंतचिज्ञो वस्तुखानालेः निक्षोः तिखो वस्तुखानालेः उष्णः नातो वस्तुखानालेः द्रवः अत्यंतपतला वस्तुखानालेः धूलः अत्यंतधूलवस्तुखा
नालेः अतिशीतलैः अत्यंतचिज्ञो वस्तुखानालेः विरुधः विरुध भोजनगर्नालेः अच्यशनः अच्यशनगर्नालेः अजिर्णः अजिर्णो हुने वस्तुखानालेः विषैश्चः विषभोजनगर्ना

इति श्री वैद्यः लोकानंद निमित्त माधवार्थ बोधिनिपावत्य ॥ भाषाटिकायां ज्वरनिदानं समाप्तम् ॥ १ ॥ अथ अनिसाररोगनिदानं ॥
गुर्वतिस्निग्धतीक्ष्णोष्णो द्रवस्थूलानिशीतलैः ॥ विरुद्धाशनार्जिर्णैर्विषमैश्चातिभोजनैः ॥ १ ॥ स्नेहोद्यैरनियुक्तैश्च मिथ्यायुक्तैर्विषैश्च
यैः ॥ शोकदुःखान्मुमद्यानिपातैस्तान्मर्तुपर्यये ॥ २ ॥ जलाभिरमरौर्वेगविद्यानैः कृमिदोषतः ॥ नृणां भवत्यनिसारोलक्षणां तस्य
वक्ष्यते ॥ ३ ॥

लेः अतिभोजनैः अत्यंतखानाले ॥ १ ॥ स्नेहोद्यैरनियुक्तैश्चः पंचकर्मज्वादागर्नालेः मिथ्यायुक्तैः मिथ्यको अपथ्यगारिखानालेः विषः विषलेः भयः भयलेः शोकः शोक
लेः दुःखं वुः द्यनियापानिखानालेः मद्यानिपातैः अत्यंतमद्यारखानालेः सान्मविपर्जयः सान्मविपर्जयगर्नालेः लिनुविपर्ययः लिनुविपर्ययगर्नालेः ॥ २ ॥ जलाभिरमरि
अत्यंतजलमारवलनालेः वेगविद्यानैः हाजापिपापरोकनालेः कृमिदोषतः कृमिकोदोषदेधिः नृणां मनुष्यदुःखकोः अनिसारभवतिः अनिसारहुतुः तस्यः न्यो अनिसारकोः लक्षणाः ल
क्षणाजोदसो वक्ष्यतेः पदिकहिन्पादः ॥ ३ ॥ अनिसाररोगकिसंप्राप्तिः ॥ प्रविर्धो अपानधानुः बुद्धेको जलधानु जोदसोः अग्निसंशम्यः अग्निकनमंदगोरः वर्चोमी श्रोः हाजा

॥ गुरु ॥

॥ १५ ॥

मिसेकोः वायुना अधः प्रगन्तः वायुले गुदद्वारं सम्मनति त्रिविधः अतिसारार्जतः अत्यन्तपिर्दहः तः तस्योगकनः अतिसारमात्रः अतिसाररोगमन्दः चोरांतं व्याधिः दारुणादेन
याकोन्यो अतिसाररोगकनः यन्विधं वदन्तिः छप्रकारको हुन्ः एकैकयः वानपिनकफलोः सर्वशश्चापि दोषैः संपूर्णदोषलोः अन्यः आर्वोः शोकः शोकलोः आम
लोः यच्छप्रकारकोः प्रोक्तः कह्योः ॥ ४ ॥ अतिसारके पूर्वस्व ॥ दूतः क्षान्तिमा नाभिः नाभिमाः पायुः गुदद्वारमाः उदरः पेनमाः कुक्षिः कोखमाः नोदः पिडा हुन्ः गात्रा
वसादः आगूगलूनुः अनिलसंनिरोधः वायुन हुनुः विदसंगः शराने हुनुः आभ्यानः प्यनु लूनुः अविपाकः खायाको पाखू न हुनुः भविष्यतस्यः हुंनु लोकेको अति

संशय्या पां धातुरग्निप्रवृद्धो वर्चमिश्रो वायुनाधः प्रगन्तः ॥ सार्धे तानि वातिसारं न माहुर्याधि चोरां वडिधं तं वदन्ति ॥ सके कशः सर्वशश्चापि दो
षैः शोकेनाम्यः यच्छ आमैन चोक्तः ॥ ४ ॥ दूनाभिपायुदरकुक्षिनोदगात्रावसादानिलसंनिरोधाः ॥ विदसंग आभ्यानमथाविपाको भवि
ष्यतस्य पुरः सराणि ॥ ५ ॥ अरुणां फेनिलं रुक्षमल्पमल्पं मुहुर्मुहुः ॥ शकृदामं सरु कसब्दं मारुते नानि सार्यते ॥ ६ ॥ पिना न्यीनं नि
लमालोहितं वानृषाम् मूर्च्छादाहपाकोपपन्नम् ॥ शुक्रं सांश्चेच्छणाश्चेच्छयुक्तं विसंशीतं हृद्यरोमा मनुष्य ॥ ७ ॥

सारकोः पूर्वस्य रारोः पुर्वरूप हुनुः ॥ ५ ॥ वानादि असारके लक्षणा अरुणाः गुलाफिरंगभयाकोः फेनिलः फिनभयाकोः रुक्षः रुयोभयाकोः अल्पं अल्पं थोडिथो
डीः मुहुर्मुहुः वारंवारः शकृदामं आउशामिसेकोः सरु कः पेनमाशूलभयाकोः शब्दः शब्दभयाकोः मारुते नानि सार्यते वायुदेस्त्रिभयाका अतिसारकोः लक्ष
णाः यस्ते लक्षणा हुन्ः ॥ ६ ॥ पिना अतिसारके लक्षणाः ॥ पिना नूः पितदेस्त्रिभयाको अतिसारमाः पितः पहेलोः निलः निलोः आलोहितः अनि अनिरानोः वाः अथ
वाः नृषाः पासलागूनुः मूर्च्छाः मूर्च्छा हुनुः दाहः दाह हुनुः पाकोपपन्नः गुदद्वारपाकनुः ॥ कफ अतिसारके लक्षणाः ॥ श्लेष्मणाः कफदेस्त्रिभयाका अतिसार

॥मानि॥
॥१६॥

माशुक्रः सतोः सादुः चिप्रोः श्लेष्मयुक्तः कफलेजुक्त भयाकोः विस्रः गंधआयाकोः शीतः चिशो भयाकोः दृक्शो माः रोमा च भयाकोः मनुष्यः यस्तो मनुष्यकोः लक्षणाः य
स्तो लक्षणा दुःखः ॥ ७ ॥ सन्निपात ~~अनीसारो~~ नक्षत्रः ॥ वाराहस्त्रेहः वनेर्को वोशो जस्तो वर्ण भयाकोः सर्वरूपिणाम् संपूर्णरूपलेजुक्त भयाकोः दोषत्रयो भवं अतिसारः
सन्निपातदेखि भयाको अतिसार जो दसोः रुद्धसाध्य विद्यान्ः कृच्छसाध्य हो स ॥ ८ ॥ ~~शोचः अनीसारो~~ नक्षत्रः ॥ ते सै भवे शोचनः धनं वंधु इत्यादिना स भयाको शोकदेखि
अल्पाशनस्यः थोडि आहार गर्वा पुरुस्कोः वाय्यो आवैः आसुको गर्मिलेः जंतोः प्राणिहृकोः वहि आविस्यः अग्निकनमंद गोरः कोयंगत्वाः कोष्ठस्थान्मा गोरः नस्यः

वाराहस्त्रेह मांसां वुसदं सर्वरूपिणाम् ॥ कृच्छसाध्य मति सारं विद्याद्यत्र यो दुवम् ॥ ८ ॥ ते सै भवे शोचतोऽल्पाशनस्य वायो
आवे वै न मा विश्य जंतोः ॥ ९ ॥ कोयंगत्वा को भयनस्य कंतं च धत्ता का कणांति प्रकासम् ॥ निर्गच्छे देवि दुमिश्रं सविद्वानिर्गंधं वा गंव
द्वानिसारः ॥ १० ॥ शोकोत्पन्नो दुश्चिकित्सोऽतिमात्रं रोगो वै चः कष्टस्य प्रदिष्टः ॥ अन्नजिर्नत्पुदुताः शोभयंतः कोष्ठदोषा धातुसंघा
तमलांश्च ॥ नानावर्णैकैः सारयति शुलोपेतं च सूमेनं वदति ॥ ११ ॥

तत्पुरुष्कोः रक्तः रक्तकनः श्लोभयंतः चलाय रतश्च रक्तः त्योचलायाको रक्त जो दसोः अधस्तान् गुदमार्गवातः काकनं निप्रकासः रतिगेडि जस्तो वर्ण भयाकोः निर्गच्छे
निको स ॥ ८ ॥ विद्भि मिश्रं श्रुतिमिसकोः ह्यविर्वाः अथवाः श्रुतिमिसकोः निर्गंधः गंधन भयाकोः वाः अथवाः गंधवः गंधआयाकोः अतिसारः यस्तो अतिसार
जो दसोः शोकोपपन्नः यो शोकदेखि उत्पन्न भयाकोः दुश्चिकित्सोऽतिमात्रं रोगो वै चः कष्टस्य प्रदिष्टः ॥ अन्नजिर्नत्पुदुताः शोभयंतः कोष्ठदोषा धातुसंघा
तमलांश्च ॥ १० ॥ आमनि सारो ~~नक्षत्रः~~ ॥ अन्नजिर्नत्पुदुताः शोभयंतः कोष्ठदोषा धातुसंघातमलांश्च रस आदि गरियाको धातु

॥गुरु॥
॥१६॥

कनमलाभः मलकनपनिः शोभयेत् चनायरे नानावर्णः अन्यकवर्णभयाको नैकसः वारंवारः सारयनिः शिदहः शुलोपेनः शूललेजुकभयाको वसुमेनवदनिः दृश्युआ
 मा अनिसाहः ननिकनजानुः ॥ ११ ॥ ~~पाखूनभयाको नक्षसा~~ ॥ संसृष्टमेभिर्दोषैस्तु संपुर्णदोषलेजुकभयाको न्यस्तमस्तवसिदतिः पानिमाहाः कामादावुर्ध्वः नृशदुर्गधिः अयं नदु
 र्गधिआयाको पिच्छिदाः चीप्रोभयाको आमसंजिकः पाखूनभयाको ननिकनजानुः ॥ १२ ॥ ~~अधपकलक्षणा~~ ॥ यस्य जडनपुरुस्कोः सेना न्यवनतुलिंगानि कहियाको चिह्नोदसोः
 विपरितानिः विपरितहुन्धः विशेषेण विशेषलेः लाघवं हुनुको हुन्धः तस्य नस्पुरुकोः पक्षविनिर्दिशेनूः पाखूनभयाको ननिकनजानुः ॥ १३ ॥ ~~यस्य जडनपुरुस्कोः~~ ॥ पक्षजावोवसंकाश
 पाकाको जामुनाजलोवर्णभयाकोः

संसृष्टमेभिर्दोषैस्तु न्यस्तमस्तवसिदति ॥ पुरियं नृशदुर्गधिपिच्छिदां चामसंजितम् ॥ १२ ॥ एतान्यवनतुलिंगानि विपरितानि यस्य वै ॥ ला
 घवं च विशेषेण तस्य पक्षं विनिर्दिशेत् ॥ १३ ॥ पक्षजाववशं काशं यकृत्तिं डनिभं ननु ॥ घृतनेलवसाम आवेसरपयोदधि ॥ १४ ॥
 मांसधावनतोया भंकृषां निलारुणप्रभम् ॥ मेचकं कर्षुरं स्निग्धं चन्द्रीकोपगतं घनम् ॥ १५ ॥ कुरापं मस्तुलिंगं भंदुर्गंधं कु
 थितं बहु ॥ नृषाणां दाहं रुचिश्चासहिष्णुपाश्वीस्थिशूलिनम् ॥ १६ ॥

कोपानि

यकृतपिंदनिभं कलि जाजलोवर्णभयाको ननु पननाहाः घृतः द्यौजलोः तैलः तेलजलोः वसाः वसोजलोः मज्जाः मासिजलोः वेशवारः वेशारजलोः पयोः दुतजलोः दधि
 दाहजलो ॥ १४ ॥ मांसधावनतोया भं मासुपखूलेजलोवर्णभयाकोः कृषाः कालोः निलः निलोः अरुणप्रभम् गुलाफिवर्णभयाकोः मेचकं चित्रविचित्रभयाकोः कर्षुरः का
 लोरनिलोभयाकोः स्निग्धः चिल्लोभयाकोः चन्द्रिकोपगतं मज्जुरकोपायजलोवर्णभयाकोः घनः वाकुलो ॥ १५ ॥ कुरापं मुदकुहजलो गंधआयाकोः मस्तुलुंगा भोगिजलोव
 र्णभयाकोः दुर्गंधः दुर्गंधआयाकोः कुथितं पाकजलोभयाकोः बहुधैः नृषाणां प्यासलारुः दाहः दाहहुनुः अरुचिः अरुचिहुनुः श्वासः श्वासहुनुः र्हिकाः र्हिकाहुनुः पार्श्वदुर्ग

मा. नि. ॥
१७॥

कोरवा माः अस्थिः हाड माः शुलिनः पिडा भयाकोः ॥ १६ ॥ संमुर्च्छाः मुर्च्छा हुनुः अर्तिः कोइ माइ क्षान हुनुः संमोह युक्तः मोह ले जुक्तः भयाकोः पक्व बलि गुदः गुद छार माके कोः पुलाप युक्तः पुला
पने जुक्तः भयाकोः अनिसारि रा मू यस्तो अनिसार भया का पुरुस्कनः भिषकः वैद्य ह लेः वर्जय नू न्याग गरोस ॥ १७ ॥ असंवृत गुदः गुद छार फुके कोः क्षिरां दुबलो भयाकोः दुरा ध्यानः अन्यंत पेन
फुले कोः उपदुतः उपदुव ले जुक्तः भयाकोः गुद पके गनो व्या राः गुद छार पाके र गर्म निस्के कोः अनिसारि रां यस्तो अनिसार भया का पुरुस्कनः उत्सृजे नू न्याग गरोस ॥ १८ ॥ अनिसार के उपदुव ॥
शोथः शोथ हुनुः शुलः शुल हुनुः ज्वरः ज्वर हुनुः नृणां प्यास नागुः भ्रासः भ्रास हुनुः कासः स्वाकि नागुः अरोचकः अरुचि हुनुः हृदिः वमन हुनुः मुर्च्छाः मुर्च्छा हुनुः हिक्का चः हिक्का पनिः दृस्त्वा

संमुर्च्छा रति संमोह युक्तं पक्व बलि गुदम् ॥ पुलाप युक्तं च भिषज् वर्जय द निसारि नम् ॥ १७ ॥ असंवृत गुदं क्षिरां दुरा ध्यान सु पदु नम् ॥ गुद प
के गनो व्या रा म निसारि रा मू उत्सृजे नू ॥ १८ ॥ शोथः शुलः नृणां प्यासः कासः संमोह च कम् ॥ हृदि मुर्च्छा च हिक्का च दृष्ट्वा निसारि रां त्यजे
नू ॥ १९ ॥ भ्रासः शुलः पिपासा र्ति क्षी रां ज्वर नि पिडिनम् ॥ विशेषेण न रू द्ध म निसारो विनो शं यनू ॥ २० ॥ पि न कू नि य द्वा त्प र्थ द्वा रा य
भ्राति पैतिके ॥ पदोप जायतेऽभि क्षां र कानि सार उत्त्वे रा ॥ २१ ॥

इत्यादि देव्य कोः अनिसारि रां यस्तो अनिसार भया का पुरुस्कनः त्यजे नू न्याग गरोस ॥ १९ ॥ असाध्य लक्षणाः ॥ भ्रासः भ्रास भयाकोः शुलः शुल भयाकोः पिपासा र्तिः प्यास ले जुक्तः भयाकोः
क्षिरां दुबलो भयाकोः ज्वर नि पिडिनम् ज्वर ले पिडा भयाकोः विशेषेण न रू द्ध म भया का पुरुस्कनः अनिसारि रां यस्तो अनिसार जो द सोः विना शये नू नाश गर्द ह ॥
२१ ॥ रक्तानि सार के लक्षणाः ॥ पैतिकेः पि न दे विं भयाकोः अनिसार माः पि न कू नि द्वा त्प र्थ द्वा रा यः पि न वे रू वस्तु कनः यदा जइ लेः अत्यर्थः अन्यंतः आस्त्रा निः स्वादुः तदा तइ लेः अभि क्षां
अन्यंत उत्त्वे राः शुलो वे ग भयाकोः रक्तानि सार रक्तानि सार जो द सोः उप जायतेऽन्य भ हु नू ॥ २१ ॥ प्रवाहि का को स म्या वि ॥ अहि नाशन स्यः अहित वस्तु को सेवा ग र्मा पुरु स्कोः प्रवृधो

॥ गुरु ॥
॥ १७ ॥

वायुः वेदे को वायु जो ह सोः निचिनं वलासं ज मा भया को कफ कनः प्रवाहनः नास भया को ह मलाकः मजले जु क भया कोः बहुशः वारं वारः अलपः थोडिः अध स्तानुः गुद द्वार वात
 नुदयी गिर्दे ताः नस रोग कनः तज्ज्ञानु वा वरा जाम्य वै घ ह लेः प्रवाहिका प्रवदंतिः प्रवाहिकारोग भंद ह न् ॥ २२ ॥ ~~प्रवाहिका के वा नादि ने द के लक्षणा~~ वात कृता प्रवाहिकाः वायु
 देवि भया को प्रवाहि जो ह सोः सशुलाः शूल ले जु क भया को हु न्दः पित्तानुः पित्त देवि भया को प्रवाहिका जो ह सोः सदा हाः दाह ले जु क भया को हु न्दः कफाचः कफ देवि भया को प्रवाहिका
 जो ह सोः सकफाः कफ ले जु क भया को हु न्दः शोणित संभवाः रक्त देवि भया को प्रवाहिका जो ह सोः सशोणिताः रक्त ले जु क भया को हु न्दः नां प्रवाहिकाः त्वा प्रवाहिका सो ह सोः स्नेह प्रव

वायुः प्रवृद्धे निचिनं वलासं नुदय वलाद हिताशनस्य ॥ प्रवाहनो ल्यं बहुशो मलाकं प्रवाहिका नां प्रवदंति कज्ज्ञा ॥ २२ ॥ प्रवाहिका वा
 त कृता स मला पित्ता त्सदा हा सकफा कफा च ॥ सशोणिता शोणित संभवा च नाः स्नेह रक्ष प्र भवामतास्तु ॥ तासां निसार वदादि शो च
 लिंगं क म चो म वि प क नां च ॥ २३ ॥ यस्योच्चारं विना मुत्रं सम्यग्वायुश्च गच्छति ॥ दिग्गामे र्जघुको ह्यस्थितस्तस्योदामय ॥ २४ ॥
 इति श्री वैद्यः लोकानंद निमित्त माधवार्थ बोधि निपावर्त्य भाषाटिपां अनिसार रोग निदानं समाप्नु ॥ २ ॥

वाः चिलो ले हु न्दः रुक्ष प्रभावाः अत्यंत रुखो ले हु न्दः मनास्तुः यस्तो मन हु न्दः नासां त्वा प्रवाहिकारो कनः लिंगं चिह्न कनः क मं औषदिक नः आम वि प क नां चः पाखू भया को र पाखू न
 भया को पतिः अनिसारः अनिसार जो ह सोः आदि से नुः जानो म् ॥ २३ ॥ ~~अनिसार ले हो डे को लक्षणा~~ यस्य अनिसार भया का पुरुष्कोः उच्चारं विनाः सा ज्ञान भै कनः मुत्रं पिसाप् वायुश्च वा
 युपनि संम्यक् वदियान रह ले ग दतिः जां न्दः दिग्गामिः अग्नि दिग्गाम भया कोः लघु को ह्यः रक्तु का को ह्य भया कोः उदामयः पन को रोग जो ह सोः स्थित नस्यः गये ह न नुं ॥ २४ ॥ इति श्री वैद्य
 लोकानंद निमित्त माधवार्थ बोधि निपावर्त्य भाषाटिपां अनिसार निदानं समाप्नु ॥ २ ॥ अथ ग्रह रोग निदानं ॥ अनिसारे निवृत्तेऽपिः अनिसार नि को भया पट्टि पतिः भ

॥मानिः॥
॥१८॥

हिताशिनः अहितवस्तुकोसेनागर्तलेः मन्दाग्निः अग्निमन्द्भयाकोऽनुपोः फेहिः संदुधितोवर्द्धः न्योविगेको अग्निजोदसोः ग्रहणिः ग्रहणिकनः दुयेतः विगार्ददः ॥ १ ॥ उपनि ॥ य
ष्टिपिनधरानामः दृष्टुं चाष्टिपिनधराना उभयाकोः याकलापरिकिर्तिताः जडनकलाकीह्याकोदः साः स्योकनाजोदसोः पकामासयमूर्धस्थाः पकासयाः आमाशयकामध्यमारणा
काः ग्रहणिः ग्रहणिकनः अभिधियनेः गर्ददः ॥ २ ॥ ग्रहणिकेनकेसन्नाप्रिपूर्वरूपसामान्यलक्षणा ॥ एकैकशः वान्पितकफलेभयाकोः अत्यर्थमूर्धनैः अन्यन्तवर्द्धकोः सादुष्ठा
न्योदुष्कभयाकोग्रहणिरोगकराः बहुशः वारंवारः भुक्तः स्वायाकोः अमेमेव पाखूनभैकनः विसुंचतिः गर्ददः ॥ ३ ॥ वाः अथवाः पकः पाखू भयतापनिः सरुजः पतमा सुलभयाकोः पु

अथग्रहणानिदानम् ॥ अतिसारेनिवृत्तेपिमन्दोग्रेरहिताशिनः ॥ भूयःसंदुधितोवर्द्धिर्ग्रहणिर्मभिदुष्ययन् ॥ १ ॥ यष्टिपिनधरानामयाक
लापरिकिर्तिता ॥ पकामासयमूर्धस्थाग्रहणिः साऽभिधीयते ॥ २ ॥ एकैकशः शर्वशब्देदोषैरत्यर्थमूर्च्छितैः ॥ सादुष्ठावहुशोभुक्तमामेमे
वतिमुंचति ॥ ३ ॥ पकं वा सरुजं पुनिमुहुर्वर्द्धं मुहुर्द्वम् ॥ ग्रहणिरोगमाहस्तमायुर्वेदविदोजना ॥ ४ ॥ पूर्वरूपंतुनस्येदन्त्यालस्यवलक्षयः
विदाहोन्नस्यपाकश्चिरात्कायस्यगौरवम् ॥ ५ ॥ कतुनितककषायानिरुक्षसदुष्कभोजनैः ॥ प्रमितानशनात्यध्ववेगनिग्रहमेथुनैः ॥

निःदुग्धिआयाकोः मुहुर्वर्द्धः कडलेछादावाधिन्यः मुहुर्द्वं कडलेपतलाहुनेः तनसो गकनः आयुर्वेद विदोजनाः आयुर्वेदज्ञानावैद्यजोदसोः ग्रहणिरोगआहुः ग्रहणिरोगमन्ददः ॥ ४ ॥
पूर्वेष्व ॥ तस्यग्रहणिस्यः न्योग्रहणिरोगकोः इदं पूर्वरूपं यो पूर्वरूपहोः नृणाः प्यासूला गतुः आलस्यः आलस्यहुनुः वजक्षयः वलक्षयहुनुः दाहाः दाहहुनुः अनस्यः स्वायाको अन्नः
कोः चिरान्ध्रैकात्माः पाकः पाखूहुनुः कायस्यगौरवं आयुर्भारिहुनुः ॥ ५ ॥ वानजमहणिकानिदानं ॥ कतुः पिरोः नितः नितोः कषायः तर्दीः अतिरुक्षोः अत्यन्तरुक्षोः भोजनैः इत्यादिको
भोजनगर्तलेः पुमिनः थोडिवागलेः अनशनः भोकरहनालेः अत्यध्वः अत्यन्तवानोहिनालेः वेगनिग्रहः श्रादापिसापकोवेगुरोकनालेः मेथुनैः अत्यन्तमेथुनगर्तलेः कुपिनमारुतः कोः

॥गुरु॥
॥१८॥

पञ्चमाकोवायुजोद्धसोः वीहसंघः अग्निकनधाकेरुगदानुः रोगहृकोः कुरुते गर्हः ॥ ६ ॥ वानजसंग्रहणिकेनक्षताः ॥ तस्यः नस्युह्योः अन्नः खायाको अन्नजोद्धसोः दुखं वरोकच
लेपचनेः पाखुहुः शुक्रपाकंः अमिलो भयः पाखुहुनेः खंगंगताः आशुअकरीनुः ॥ ७ ॥ कंठः घातिमाः आस्यः मुखमाः शोषः सुकनुः अक्षुः नोकननाशुनुः तृषाः प्यासुलाशुः
निमिरंः आखाधमिलोहुनुः कर्णयोस्वः कात्यासद्वः आधुनुः पाक्षेः दुइकोखा माः उरुनिखा माः वंक्षणाः वंशन माः गृवाः घातिमाः अभिक्षाहृकः इत्या अयंतपिडाहुनुः विधुचीकाः विमु
चिकाहुनुः ॥ ८ ॥ हृन्पिडाः घातिमापिडाहुनुः कार्ष्णदौर्वर्ण्यः शरिरदुबलोहुनुः वैरस्यः खायाकोश्वातनहुनुः परिकर्तिकाः कैचित्तेकात्याजलोहुनुः सर्वरसानां चग्निधिः संपूर्णरसकोद्धका

मारुतः कृपितोवहंसंघाद्यकुरुतेगदानु ॥ ६ ॥ तस्यात्रपचनेदुःखंशुक्रपाकंखंगंगता ॥ ७ ॥ कंठास्यशोषः क्षुनृषातिमिरं कर्णयोस्वनः
पाध्वोरुवंक्षणागीवारुगभिक्षांविमुचिका ॥ ८ ॥ हृन्पिडाकार्ष्णदौर्वर्ण्यवैरस्यंपरिकर्तिका ॥ गृद्धिः सर्वरसानांचमनसः सदनंतथा ॥ ९ ॥
जिर्णोजीर्यनिचाध्यानंभुक्तेस्वास्थ्यमुपैतिच ॥ सवौतगुल्महृद्रोगप्रोहासंकिचमानवः ॥ १० ॥ चिरादुःखंदुःखंशुक्रंतन्यामंशब्देन
चनू ॥ पुनःपुनःसृजेद्वर्चःकासश्चासार्दितोऽनिलानू ॥ ११ ॥

हुनुः मनसः मनकोः सदनंः प्राणिहुनुः ॥ ९ ॥ जिर्णोः पाखुभैइसक्यामारः जिर्यनिचः पाखुहुनुलागेमाः आध्यानः पतपुल्लहः भुक्तेः खायामाः स्वास्थ्यमुपैतिचः केहिहसुविस्ताहुद्धः समान
वः न्योमनुष्यजोद्धसोः वानगुल्मः वानगुल्महोकिः हृद्रोगः हृद्रोगहोकिः प्रोहाः प्रियोरोगेहोकिः भनिः संकिः संखागयो ॥ १० ॥ चिरानूः धैरकालसंमः दुखंः दुखभयाकोः दुवंः पतलाहाः
शुक्रंः शुकेकोः नन्नामंः अक्षिअनिआडभयाकोः शब्दः शब्दभयाकोः फेनवनूः फीनभयाकोः पुनपुनः वारंवारः वर्चः शब्दजोद्धसोः सृजेः न्यागुगोसः अनिलानूः वायुदेविभयाको
ग्रहोगमाः कासश्चासार्दितः कासश्चासदेविपिडाहुद्ध ॥ ११ ॥ पित्तग्रहकेलक्षणा ॥ कटुः पित्तोः अजीर्णः अजिर्णहुनेवस्तुः विदाहः दाहहुनेवस्तुः अम्लः अमिलोवस्तुः क्षारादि

॥मा: नि॥

॥१५॥

क्षारादिवस्तुः इत्यादि कोसेवागर्भलेः उत्तरांपितं वेदे को पित्तजो ह सोः अनलः अग्निकनः आपंलानुवयनः धाकरः हंतिनासगर्दहः कसूत्र इः नप्रजलः नतया को पानि जो ह सोः अनल इवः अग्निककमान्यो है ॥ १२ ॥ स्वपित्त भः सो मनुष्यपेहेलो वर्णा भयाकोः अजीर्णा पावन भयाकोः निजः निलो भयाकोः पिना भः पेहेलोः इवः पनला हाडा जो ह सोः सार्यन शिर्देहः सधुमः धुवाले सहित भयाकोः उत्तगारः दका आः तुः हनः क्षान्तिमाः कंठः क्षान्तिमाः दाहाः दाहाहुनुः अरुचिः अरुचिहुनुः तृदर्दिनः प्यासले पिडा भयाको हुन्छ ॥ १३ ॥ ~~कफः संधु~~ ~~सिक्केल्लसता ॥~~ गुरुः भारिः अतिस्निग्धः अत्यंत चिलोः अग्नि नादिः अत्यंत चिसोः भोजनानः इत्यादि को भोजनगर्भलेः अतिभोजनानुः अत्यंत खानानाहाः भुक्तमात्रस्य च स्वप्नाः खाने विनिके सु

कद्रुजिर्गोविदासस्तक्षाराद्यैः ॥ आप्रावयद्रूपननंजलं न प्रमिवानलम् ॥ १२ ॥ सोऽजीर्णा नीलपित्तभं पित्तभः सार्यते द्रवम् ॥ सधुमोद्गारः कंठदाहः अरुचिर्दृष्टिर्दृष्टिः ॥ १३ ॥ गुर्वतिस्निग्धशीतादिभोजनादतिभोजनात् ॥ भुक्तमात्रस्य च स्वप्ना द्वयं नि कुपितः कफः ॥ १४ ॥ नस्या नं पच्यते दुःखं हृत्प्रासं च रोगोचकाः ॥ आस्योपदेहमाधुर्यकासश्चिवनपीनसोः ॥ १५ ॥ हृदये मयते स्थानमुदरं स्तिमितं गुरुः ॥ दुष्टो मधु रउद्गारः सदरं स्त्रीष्वहर्षणम् ॥ १६ ॥ भिन्नामश्लेष्मसंमूय गुरुवर्चः प्रवर्तनम् ॥ अकृशस्यापि दोषं लं मानसं च कफात्मकः ॥ १७ ॥

तृतालाः कुपितकफः कोपनयाको कफजो ह सोः अपिहंतिः अग्निकननासगर्दहः ॥ १४ ॥ नस्यते सपुह्यकोः अनलः स्वायाको अनजो ह सोः दुःखपच्यतेः वगेकयले पाखुहुनुः हृत्प्रासः थुकिथुकि लागुः हृदि वमनहुनुः अरोचकः अरुचिहुनुः आस्योपदेहः मुखमाकफले निष्यजस्तो हुनुः माधुर्यः मुखगुलियो हुनुः कासः खोकिलागुः शीबनः थुकिथुकि लागुः पीनसाः पिनासहुनुः ॥ १५ ॥ हृदयः क्षान्तिजो ह सोः स्थानमनयोः भारिहुनुः उदरं पेनजो ह सोः स्तिमितं पूर्णा भयाजस्तोः गुरुः भारिहुनुः दुष्टः दुष्टभयाकोः मधुरः गुलियोः उत्तगारः दकार आः तुः सदरं ग्रानिहुनुः स्त्रीष्वहर्षणम् स्त्रिको ह जानहुनुः ॥ १६ ॥ आमश्लेष्मसंमूयः आश्रकफमिसेकोः भिन्नः भेदभयोः वर्चः शजः गुरुः पाखुन भयाकोः प्रवर्तनम् प्रवृत्तिहुन्छः अ

॥गुरु॥

॥१५॥

कृसस्य अपि दुर्वलोन भयाकोः दौर्वल्यः दुर्वलहुनुः आलस्यः आलस्यहुनुः कफानुमकेः कफशमनिग्रहणिरोगकोः लक्षणाः यस्तोलसराहुनुः १७ त्रिदोषकिसंग्रहणिके
 लक्षणा पृथक्वातादिः पृथक्गतिवातपित्तकफकाः हेतुः कारणाः लिङ्गः चिह्नरुहकोः समागमेः यकगथा भयाकोः त्रिदोषः सान्निपातदेविंभयाको भनिकनः लक्ष्येयः
 जानोसः नेवांतेसग्रहणिरोगमाः भेषजः औषधिजोद्धसोः वक्षामिः पीडकरुग्णादः १८ संग्रहणिकेलक्षणा इवः पनालाः घनः वाकुलोः सितः सेनोः स्निग्धः विलोः सकठि
 वेदनः कमरदुखुनुः आमसकृतः पार्वनभयाको शराहुनुः बहुः धौः पैदित्यः चिह्नो हुनुः ससदः सवलेजुक भयाकोः मन्दवेदनः मन्दवेदनाभयाकोः १९ पक्षाः यकप

पृथग्वातादिनिर्दिष्टहेतुलिगसमागमेः त्रिदोषलक्षयेदेवंनेयां वक्ष्यामि भेषजम् १८ इवघनंसितंस्निग्धसकठीवेदनंशकृत आमस
 बहुपैदित्यंसदंमंदवेदनं १९ पक्षामासादशाहदशानित्यं चापि वमुचतिः अंजकुजनमालस्यदौर्वल्यंसदनं भवेनु २० दिवा
 प्रकोपो भवति रात्रौ शान्तिं च गच्छतिः दुर्विज्ञेयादुर्निवारिचा कालानुपंधिनीः सा भवेत् आमवातेन संग्रहग्रहणीमता २१ प्रसु
 प्रिपादयो धूलं यथा जलवटी च्छति नंदं निघटीयंत्रं असाधं ग्रहणिगदः २२

क्षमाः मासाः यकमेका माः दशाहाः दशदिमाः वा अथवा नित्यः सधैः विमुचतिः गृह्यः अंजकुजनः आद्राकराउनुः आलस्यः अलसिहुनुः दौर्वल्यः दुर्वलहुनुः सदनः ग्रानि
 हुनुः भवेनुः होसः २० दिवा प्रकोपः दिशोको भयाकोः रात्रौ शान्तिं च गच्छतिः रात्रिमाकेहि सुविमुना भयाकोः दुर्विज्ञयाः वरोकठिनलेपिदाभयाकोः दुर्निवारः वरोकथा
 मलेनिको हुनेः चिह्न कालानुपंधिनिः धौः कालसंस्मरहकोः साग्रहणित्यो ग्रहणजोद्धसोः आमवातेनः आड्रवायुले भयाकोः संग्रहणग्रहणीमताः संग्रहणभनिकन जानुः २१
 वनियंत्रग्रहणिकेलक्षणा प्रसुवति प्रसुप्रिभयाकोः पार्दयोः पाउ मासुलभयाकोः यथा जलवनि च्छतिः प्रातिको घदाघोप्रेजस्तो सवहुनुः नः नस्कनः घनियंत्रं ग्रहणिगदः घनि

यन्त्रनाडभयाकोग्रहीरोगभनिकनः वदन्ति नन्ददम् २२ साध्यासाध्यकेलक्षणाः यैरलक्षणेः जडजडजडलक्षणाभयाकाः अतिसारः अतिसारजोहसोः नसिध्वनिः साध्यहुदैतने
लीनिलक्षणाभयाकाः ग्रहीरोगोपिः ग्रहीरोगपनिः साध्यनसान् साध्यहुदैतने बृहस्पतः वुरोडमेभयाकापुरुस्कोः यदाजायते नइलेहोसः तदा नइलेः तस्यः योवुडोडमेभयाकोपुरुस्य
जोहसोः विनासयनिः नाशगर्ददः २३ इति श्रीवैद्यः लोका नन्द निमित्तमाधवार्थबोधिनिपावन्तः भाषाटिकायां ग्रहीरोगनिदानं समाप्तम् ३ अथ अशो रोगनि
दानम् संख्यासंप्रतीकेलक्षणाः पृथग्दोषैः पृथग्विवातपित्तकफदेहिः समस्तैश्च संपूर्णदोषदेहिः शोणितान् रक्तदेहिः सहजानिचः जर्मदेहिः गुदवलित्रयेः तिगुदचलिमा

यश्चक्षणे सिध्वनिनातितास्तेः स्यान्नस्याधोग्रहीरोगोपि वृद्धस्य जायेत यदागदोयदेहं नदानस्य विनासयति २३ इति श्रीवैद्यः ध
नवाहादुर निमित्तमाधवार्थबोधिनिपावन्तः भाषाटिकायां ग्रहीरोगनिदानं समाप्तम् ३ अथ अशो रोगनिदानं पृथग्दो
षैः समस्तैश्च शोणितान् सहजानिचः अशोसिध्वपकाराणि विद्यादुदवनित्रये दोषास्त्वद्मासेमेदांसिसंदुष्यविविधाकृतिन् मां
सांकुरानपानादौ कुर्वन्त्यशोसिताश्च २ कषायकटुनित्कानि हृत्क्षितलघूनिचः प्रमितोत्पाशनं तिक्तामद्यं मैथुनं सेवनम् ३

यन् प्रकाराणि अशोसिः प्रकारको अशो रोगगुरुभनिकनः विद्यान् जानोस १ अशो रोगको संस्थापिः दोषावातपित्तकफनोहं सोः त्वकः हानाः मांसः मांसुः मेदांसि
वोशोः संदुष्यः विगोरः विविधाकृतिः नानानरुकाः मांसांकुराः मांसांकुरकनः अपानादोः गुदद्वार आदिगोकाजगामाः कुर्वन्ति गर्ददन्तां मांसांकुरान् तिनिमांसांकुरक
नः अशोसिः अशो रोगभनिकनः जगुः भन्ददम् २ वानादि अशो रोगको कारनः कषायः तर्दोः कतुपित्तोः नित्कानि तीतोः रुक्षोः हृत्क्षितः चीसोः लघूनिचः हृत्क्षुका वस्तुपनिः प्र
मितः प्रमानगौरवानालेः अल्पासनः थोडिस्वानालेः तिक्ताः तिक्तावस्तुः मद्यः मद्यः मैथुनः मैथुनः सेवनः इत्यादिको सेवागर्नाले ३ लघनः लघनगर्नालेः क्षितौश्चः

देशकालोः सर्दिदेशसर्दिकालः व्यायामकर्मचः परिश्रमहुनेकामृगर्तलेः शोकः शोकलेः वानः वायुः आनपः घामः पर्शः इतिकोसेवागर्तलेः वानार्शसां वानार्शकोः हेतुः का
 रणाः भनिकनजानुः ४ पिताअर्शरोगकेलक्षणाः कदः पितेः अम्लः अमिलोः लवणानिः नुशिलोः उष्णानिः नानोः व्यायामः परिश्रमहुनेकामृगर्तलेः अग्निआनपश्रमाः
 अग्निरघाम्मावणालेः अतिशिरौदेशकालोः गर्मिदेशगर्मिकालः क्रोधः रिसः मद्यः मद्यराः मसुयनम्ः अर्काकोरिसुः ५ विदाहिः दाहाहुनेवस्तुः निक्षोः निवोवस्तुः उष्णः
 नानोः पानः प्याडनेः अन्नः खानेः भेषजः औषधिः सर्वः इसंपूर्णदेखिः पितोल्बणानां पितेदेखिआयाको अर्शरोगजोदसोः प्रकोपः कोपहुनानाहाः हनुविज्ञयोः योकारणभनिकनः

लंघनदेशकालौ चशितौ व्यायामकर्मचः शोको वानातपस्योर्हेतुर्वाताशसां मनः ४ कदम्ललवणोष्णानि व्यायामाग्न्यातपश्रमाः दे
 शकालावशिशिरोकोधोमद्यमसुयनम् ५ विदाहिर्नीक्षामुष्णान् चसर्वपानान्नभेषजम् पितोल्बणानां विज्ञयः प्रकोपेहेतुरार्शसाम् ६
 मधुरस्निग्धशीतानि लवणाम्लगुह्णानि च अव्यायामदिवास्वप्नशय्यासनसुखेति ७ प्राग्बानसेवाशितौ च देशकालावचिननम् श्लेष्मो
 ल्यणानामुद्दिष्टमेतत्कारणमर्शसाम् ८ हेतुलक्षणासं सगादिद्यादोदोल्बणानि च सर्वोहेतुस्त्रिदोषाणां लक्षणांसहजैः समम् ९

जानुः ६ कफकाअर्शरोगकोकारण मधुरः गुलियोः स्निग्धः चिह्नोः शीतानिः चिह्नोः लवणः नुशिलोः अम्लः अमिलोः गुह्णनिचः भारिवस्तुपनिः अव्यायामः परिश्रमहुनेकामृग
 गर्तलेः दिवास्वप्नदिंसोसुप्तेः शय्याशनसुखेति वस्यामासुन्नामाअन्यतपूनिभयाको ७ प्राग्बानसेवाः पुर्वहावाकोसेवागर्तलेः शितौ च देशकालौः शर्दिदेशसर्दिकालः अचिं
 तनं चिंतनगर्तलेः श्लेष्मोल्बणानां अर्शसां श्लेष्मदेखिभयाको अर्शरोगमाः यत्कारणः योकारणभनिकनः उद्दिष्टः कहियोः ८ दंडजअर्शरोगकोकारणः हेतुलक्षणासं
 सर्गाः कारणलक्षणाकोसम्यग्हुनानाहाः दंडल्वणानि विद्याः दुइदोषदेखिभयाको भयाको भनिकनजानुः त्रिदोषाणां सान्निपातदेखिभयाकोः सहजैः समम् सहजा

नृःशङ्काः सूत्रः पित्तपः नेत्रः आखाः वक्रश्च मुखपनिः जायते हुन्ः गुल्मः गुल्मरोगजस्तोः पित्तः पित्तोरोगजस्तोः उदरः उदररोगजस्तोः अग्नीमाः वायुसंमनिरोगजस्तोः
संभवः यस्तो हुन्ः १५ पित्तकि अर्शरोगको लक्षणं पित्तोत्तराः पित्तदेविं भयाको अर्शरोगजो हस्तोः निलमुखाः मुखनिनो भयाकाः रक्तः रानाः पित्तः पहेलोः असिनप्रभा
कालोवर्णा भयाकाः नन्वश्रमाविद्याः पतनारक्तगिर्नेः विस्त्रा आमगन्धिः आडजस्तो गन्ध भयाकोः स्तनवोः सानाः मृदवः कमल श्रथाः गिताः १६ शुष्कजिह्वः सुधाको नि
बोजस्तोः यस्तु न्वंदः कलिजाको तुल्यजस्तोः जलौकावक्रसंनिभाः जुगाका मुखजस्तो आकार भयाकाः दाहाः दाहाहुनुः पाकः पाकनुः ज्वरः ज्वरहुनुः खदः पक्षिना आडनुः

कृष्णान्द्रः नरविशामूत्रनेत्रवत्कश्च जायते गुल्मप्रीहोदराग्नीमासंभवस्तनएवच १५ पित्तोत्तरानिलमुखारक्तपित्तासितप्रभा न
न्यस्तस्त्राविशो विस्त्रास्तेनवो मृदवः श्रथाः १६ शुष्कजिह्वयकृतं रजलौकावक्रसंनिभाः दाहपाकज्वरस्वेदनूरा मूर्च्छा रुचिमोहदाः
१७ सोष्णोऽवनिनोऽपानात्तामवर्चसः यवमध्याहरिणीतहारिद्रव्यं नरादयः १८ श्लेष्मोत्तरा मरुमूला घना मन्दरुज
सिनाः उत्सन्नोपचिनाः स्निग्धः स्तब्धावृत्तगुरुस्थिराः १९

यथाः प्यासूलाः सुः मुर्च्छाः मुर्च्छाहुनुः अरुचिः अरुचिहुनुः मोहः मोहहुनुः १७ सोष्णोः पोलेजस्तोः द्रवः पतनाः निलः निनोः उष्णोः नानोः पित्तः पहेलोः रक्तः रानोः आमः आ
उः वर्चसः यस्तो शङ्काहुनुः यवमध्याः जडकामाश्रजस्तोः हरितः हरियोः पित्तः पहेलोः त्वकः क्षलाः नरादयोः नआदिगरियेकामाः हारिद्रः पहेलो वर्णहुनुः १८ कफकि अ
र्शरोगके लक्षणं श्लेष्मोत्तराः श्लेष्मदेविं भयाका अर्शरोगजो हस्तोः मरुमूलाः थुलोः फेद भयाकाः घनः वाकुलोः मन्दरुजः थोडिपिडा भयाकोः सितः सेतो भयाकोः उत्सन्नप
निनाः थुलो हुनुना इडा गोरकाः स्निग्धः चिलोः स्तब्धाः साढे वृत्तः वातुलाः गुरुः भारिस्थिताः नचले १९ पिष्टिताः चिप्राः सितमिताः श्मूद्रमाडनुः श्लेष्माः मसिनाः कंदाद्यापर

मा: नि
२२

सनपिया: कन्या उदामा हुं दामा: अन्तर्नि प्रनि नयाको: कीर: वंशा कुरजस्तो: पनसास्थावा: रुखकन रुको वि आजस्तो: तथा जस्तो: गोस्तन: गाइको धुन जस्तो: सन्नि जा यस्तो भाका
रभयाका २० वंक्षा: वंक्षामा: आनाहिन: फुल्दछ: पायु: गुदधारमा: वस्ति: वस्तिस्थाना: नाभि: नाभिमा: किर्कषिगा: खैचिने: श्वास: श्वासहुनु: कास: खोकि: लागु: ह्वासा: थुकि
थुकि लागु: प्रसेक: मुखमा कफ लेलिप जस्तो नयाको: अरुचि: अरुचिहुनु: पिनसा: पिनसाहुनु: २१ मेह: प्रमेह जस्तो हुने: कुच्छ: मुत्रकृद्द जस्तो हुने: शिरोजाद्यो: सिरामा पिडहुने: शि
शिरज्वरकारिणा: शितज्वरगर्ने: क्रेवा: स्त्रिको इक्षानहुनु: अधिमा र्दवं: अग्निमन्दहुनु: छर्दि: वमनहुनु: प्राय: बहुधा: आमविकारदा: आउको विकारगर्ने २२ वसाभा: बोशोज

पिहित्ता: स्तिमिता: श्लक्षणा: केंद्राद्या: स्पर्शनपिया: कीरपनसास्थाभास्तथागोस्तनसन्निभा: २० वंक्षानाहिन: पायुवस्तिनाभिबिक्
षिगा: सश्वासकासह्वासाप्रसेका रुचिपिनसा: २१ मेहकृच्छ्रशिरोजाप्रशिशिरज्वरकारिता: क्रेवाग्निमा र्दवच्छर्दिगामप्रा
यविकारदा: २२ वसाभा: सकफप्रायपुरिया: सप्रवाहिका: नस्त्रनंतिनभिचनेपाण्डुलिम्बत्वगादय: २३ सर्वै: सर्वात्मका
न्याहुर्लक्षणै: सहजानिच रक्तोन्वणागुदेकित्ता: पिताकृत्तिसमन्विता: २४

स्तोवर्णभयाको: सकफ: कफलेजुकनयाको: प्राय: बहुधा: पुरिक: शोणोदसो: सप्रवाहिका: प्रवाहिकारोगपनिभयाको: नस्त्रवंति: रक्तनगीर्ने: नविद्यन्ते: नफुत्ते: त्वगादयो:
ह्वालाआदि गरियेकाजगामा: पाण्डु: सेनोभयाको: स्निग्ध: चिह्नोभयाकोहुन्छ २३ सन्निपानकोरसहजाअर्शकोलक्षणा: सर्वै: यसंपूर्णलक्षणालेजुकनयाकोसर्वात्मका
गिआहु: सन्निपानदेविभयाको: ननिकनजानु: सहजानिच: सहजाअर्शपनि: लक्षणै: निनिलक्षणादेजुकनयाकोहुन्छ: रक्तोअर्शरोगकोलक्षणा रक्तोन्वणागुदेकित्ता
रक्ताधिकनयाकोअर्शरोगजोहसो: पिताकृत्तिसमन्विता: पिताअर्शकोलक्षलेजुकनयाकोहुन्छ: २४ वनप्रतोहसहसा: वयारकोअंकुरजस्तो: गुंजा: रानिगिरिजस्तो: विदुम

गुरु
२२

मुगाजस्तोः सति माः यतो आकार भयाकातेः तनि असोमजोदसोः अन्यर्थः अन्येन दुष्टः दुष्टभयाकोऽयं तातो भयाकोः गाढविकृताः जडाकस्तालेः पुषिदितः पिडाभयाकोः
२५ सहसाः चौरैः रक्तं सवति रक्तप्रिदं नस्यः योरक्तजोदसोः अनिषवृत्तिनः अन्येन गिनीतेः भेकाभः भ्याडको जस्तो वरौ भयाकोः शोणितक्षयसंभवे दुष्टैः रक्तस्य भयाकादुखलेः
पिद्यतेः पित्रभयाकोः २६ दिनहिनभयाकोद्वर्णः वर्णः बलः वत् असाहः उसाहजस्ताः हतो जाः नेजघनेकोः कलुसेद्वियदशद्विघनकोः विद्वः दाडाजोदसोः उपावः निदोः
कथिनः साक्षेः रुक्षः रुरोः अघो वायुः अपानवायुपनिनः कृतिः जादेनः २७ वायुसन्मन्त्रिरक्तभशोकोलक्षणाः असृगशोसाम् योरक्तभशोकोः तनुः पनजाः अरुणव
र्णः गुलाफवर्णः भयाकोः फलितः फिनभयाकोः कतिः कर्मोः उरुः निकामाः गुदं गुदद्वारमाः शुलः इतिमापिडाभयाकोः अधिकदौर्वत्यः अन्येन दुर्बलभयाकोः ननः ता
वदप्रारुसदशागुजाविद्वमसन्निभाः तेऽन्यर्थदुष्टमुखो च गाढविद्वकपुषिदिताः २५ सवति सहसारकं नस्य चानिषवृत्तिनः भेकाभः पित्रने
दुष्टैः शोणितक्षयसंभवेः २६ दिनवर्णवलोत्साहोहोताजाः कलुषेद्वियः विद्वः उपावः कथिनं रुक्षमधोवायुर्नगच्छतिः २७ तनुचारुशोणी
चफेनितं चासृगशोसाम् कलुषगुदशुलं च दौर्वत्यं यदि चाधिकम् नवानुबन्धो वातस्य हेतुयदि च रुक्षणम् २८ शिथिलं धेनपितं च विद्वसि
भंगुहशीतलम् यद्यशोसाधनं चासृकं तु मत्पादुपिद्विलम् २९ गुदं सपिद्वस्तिमिनं गुरुस्निग्धं च कारणम् श्लेष्मानुबन्धो विजयस्तत्र रक्तशोसां बुधैः ३०
हवातस्य अनुबन्धनं वायु अधिकभयाको रक्तभशो भनिकनजानुः रक्षणाः रुखावस्तुः हेतुः कारणं दुष्टः २८ कफसन्मन्त्रिरक्तभशोकोलक्षणाः रक्तभसेसाः योरक्तभ
शोकोः शिथिलः मसिना ध्वेतः सेनोः पीतः पेहलोः वितयलोः सडाहुनुः यद्योशोसां योरक्तभशोकोः स्निग्धः वीलोः गुरुः भारिः शीतलं चितोः धनं वाकुलोः असृगरक्तजोदसो
नेनुमनः लहरपरेकोः पाहसेतो भयाकोः पिद्विलं मूः विपलो भयाकोः रुद्धः २९ गुदं गुदद्वारजोदसोः सपिद्वः चित्तो भयाकोः स्मिमितः रुमृहमाउनेः श्लेष्मानुबन्धो
विज्ञयोः कफदेहिभयाको रक्तभशो भनिकनजानुः गुरुस्निग्धं च कारणाः गुरुः भारिः वस्तुपनिः कारणाः कारणाः रुद्धः ३० अशोरागको उपद्रव
विद्वः मः दाडानहुनुः अनस्य दौर्वत्यः अन्यमाइक्षानभयाकोः कक्षिरानोपयवचः दुष्टको रक्तमापिडाहुनुः कार्यः दुबलोहुनुः इन्गारदकाभाउनुः वाहुत्यः ध्यैः सक

दशरोगिभो भेजजं औषधिभो परिचारक नरुनुवाभो कर्मसाधनहेनवः कामकोकाणा नयाको रतेः इचारजोहसो चिकित्साया औषधिको पाडा पाडुनु ३५ वैद्यके
 लक्षणयस्तोलाइगनुः तन्वाधिगतसास्त्रार्थो धरे सास्त्रपेकोः दृष्टिकर्मः कामदेवकोः स्वयंकृतिः आफुलेगनुमकनेभयाको लघुहस्तः रुनुकाहानुभयाको मुचिपपित्रभयाको
 सुरः सुरोभयाको सज्जोपस्कृतभेजजः संपुणे औषधिनयाभयाको ४० प्रत्युत्पन्नमतीः नखनकोबुधि आडने धिमान् बुधमान्भयाको यवसाइः इलंमावेसकोः प्रियंव
 दः प्रियन्वालेने सत्यधर्मपरः सत्यधर्ममावेसको वैद्यइहक यस्तोवैद्यजोहसो प्रसम्पतेः वहिपाके ४१ घनियावैद्यकेलक्षणा कुचेलः पैलाकपडलाडने कर्कश

सहजानिद्रिदोआणिायानि चाम्यनगवनिम् जायनेऽर्शासिसंश्रान्पतान्यसाध्यानिनिर्दिशेत् ३७ शेषत्वादायुस्तानिचतुःपादसमान्विनेयाप्येतेदिप्र
 कायणोपन्यायेयान्यतोऽन्यथा ३८ वैद्यवाधुपसुधुधभेजजंपरिचारकः रतेपादाश्चिकित्सायाः कर्मसाधनहेनवः ३५ तन्वाधिगतशास्त्रार्थोदृष्टक
 मोस्वयंकृतिः लघुहस्तः शुनिः सुरः सज्जोपस्कृतभेजजः ४० प्रत्युत्पन्नमतिक्षिमायवसायीप्रियवदः सत्यधर्मपेरायधवैद्यइहकपशस्यने ४१ कुचेलः कर्क
 शः सधः कुगामिस्वयमागतः पंचवैद्यानपुज्यनेधन्वन्तरिसमाअपि ४२ आयुष्मास्त्व वान्ताधोद्वयवानामवानपि उच्यतेव्याधिनः पादोवैद्यवाक्कुदासि
 कः ४३ प्रशस्तेदेशसंभूतंप्रशस्तेहनिचोदुतम् अल्पमात्रं बहुगुणं गंधवर्णारसाधितम् ४४
 कचुकचुर्गनेः सन्धवाः लोभिभयाको कुगामिः घनियाजगामावेसकोः स्वयमागतः औफे आडनेः पंचवैद्यः योचनरहकावैद्यजोहसोः धन्वन्तरिसमाअपिः धन्वन्तरिजस्तो जानेभयतापीनः नपुज्यनेः पुज्यगर्देन
 ४२ रोगिकेलक्षणा आयुष्माः आयुर्दाभयाकोः सन्धवान् वलियोभयाकोः साध्याः साध्याहुन्ः द्रव्यवान् द्रव्यभयाकोः आत्मज्ञान् जानिभयाकोः वैद्यवाक्कुदासुनिकः वैद्यकोवचनमारहेको
 व्याधिनयस्तोरोगिकनः उच्यतेवधियाहुन्ः ४३ उन्न औषदिकेलक्षणा प्रशस्तेदेशसंभूतं वधियाजगामभयाकोः प्रसस्तेहनिचोदुतम् वधियादिनमालियकोः गंधवर्णारसस्तेजुकभयाको
 अल्पमात्रं थाडिमात्रनेः बहुगुणं धरेगुणदिहं ४४ दुष्ट औषधिकेलक्षणा वतपीकः धमिलोलाग्यकास्थान्भयाकोः कुत्सीनः घनियाजगामभयाकोः आनुपः नापुमाभयाकोः शम्भा

मानि

२४

न. मसानमारुकोः श्वरः रुखोजगामनयाकोः मार्गजाः वानोमभयाकोः जंतुः किरापोकोः वह्निः आगोलेदरेकोः हिमव्याप्राः हिडनेवाप्रनयाकोः औषदः यस्तो औषदिजोहसोः कार्यसाधकान
कार्यसाधुद्वेनः ४५ तहलुवाकेलक्षणाः स्निग्धोः नरभयाः अजुगुप्सुनुरदयाभयाकोः वलवांयुकोः वज्रेजुकभयाकोः व्याधिनलक्षणीः रोगकोरक्षागदोमानुपनूभयाकोः वैद्यवाक्कृत्तः वेदको
वचनमारुकोः परिचरिपादः यस्तोचाकर्कनः स्मृतनामकर्कतकहिन्दः ४६ उपद्वकेरअसाध्यलक्षण हस्तेः हानमाः पादः पाउमाः गुदेः गुदहारमाः नाभ्यः नाभिमाः मुखेः मुखमाः
वृषत्ताः यस्तोधाः अंदमाः शोथः शोथभयाकोः रुतः हानिमाः पार्श्वः कोखमाः शूलः पिदाहुनुः तस्यार्शमाः यस्तो अर्शरोगभयाकोः पुरुस्सजोहसोः असाध्यस्मृतः असाध्यभनिकनकहियोः ४७

वत्सीककुत्सीतानुपश्मशानोवामार्गजाः जंतुवह्निहिमव्याप्राः नैवद्यः कार्यसाधकाः ४५ स्निग्धोः अजुगुप्सुर्वलवानुको व्याधिनलक्षणी वैद्यवाक्कृत्तः
पादः परिचरः स्मृतः ४६ हस्तेपादेगुदेनाभ्यां मुखे वृषणायोस्तथा शोथो हन्यार्थशूलं च तस्यासाध्योऽर्शो हि स ४७ हन्यार्थशूलं संमोहं हृदि रं
गस्य रुज्ज्वः तूष्णा गुदास्य पाकश्च निहस्युर्गुदजानुर्म् ४८ तूष्णारोचकं शूलार्तमनिप्रसूनशोणितम् शोथानिसारसंयुक्तमर्शसि क्षपयन्ति
हि ४८

असाध्यलक्षण हनः हानिमाः पार्श्वः कोखमाः शूलः शूलहुनुः माहः मोहः हुनुः हृदि वेदनहुनुः अगस्परेको आगमापीह हुनुस्वरः स्निग्धुनुः नृयोपासूलागुः गुदास्य पाकश्चः गुदहा
मोपाकनुः गुदजानानुः यस्तो अर्शरोगभयाकोः पुरुस्कोः निहस्युः नासगर्दहः ४८ असाध्यलक्षणः तूष्णाः पासूलागुः आरोचकः अरुचिहुनुः शूलार्तः शूललेजुकभ
याकोः अनिप्रसूनशोणितः अन्तर्गतगिरेकोः शोथानिसारसंयुक्तः शोथरुज्जालेजुकभयाकोः अर्शसिः यस्तो अर्शरोगजोहसोः क्षपयन्ति हिः नासगर्दहः ४८ नाभिसाहुने
अर्शरोगलक्षण मेधादिष्वपि लिङ्गमाहुने अर्शरोगनाः यथास्वः आफुना आफ्रालक्षणाः वक्षतेः पीडकहन्त्याहः नाभिजान्मिः नाभिमा अर्शरोगनाः गंदपदास्पहपा

गुह

२४

शिः गंडे डलाको मुख जस्तो तप भयाकोः पिच्छलानिः चिपलो भयाकोः मृदुनिचः कोमल भयाको हुन्छः ५० खवे - चर्म किलक संम्यापिः व्यानः व्यान वायु जो दुःसोः श्लेष्मानं गृह्णित्वाः श्ले
ष्मला इलियेरः त्वचो वीहः क्षाला वाहिरः भर्श करोतिः अर्श रोग गर्दछः किलोपनि र्थीरः किलो गान्वा जस्तो स्थिर भयाकोः खरंः खस्तो भयाकोः तनूः त्वाः चर्म किल विदुः चर्म किल भनिकन
जानुः ५१ वातादि भेद करके उसको लक्षण बानेनः वायुले भयाको चर्म किलमाः तोदः तोदः दुखेकोः पारुष्याः फोथो भयाको हुन्छः पिताः पिन देखि भयाको चर्म किलमाः असितः
कालोः रक्तताः रक्तो हुन्छः श्लेष्मणाः श्लेष्म देखि भयाको चर्म किलमाः लिग्धताः चिह्नो भयाकोः ग्रथी नत्वः भाग्न का क्षालाको जस्तो रक्त वर्ण भयाको हुन्छ ५२ इती श्री वैद्य लोकाः

मदादिव्यपिवक्ष्यंते यथास्वनाभिजान्यपि गंडूषडास्यरूपाणिपिद्वितानिमृदुनिच ५० व्यानोर्गृह्णित्वाश्लेष्मानं करोत्यर्शस्त्वचोर्वाहः किलोपमं स्थिरं रखां
चर्मकिलं नुतद्भिदुः ५१ वीतननोदपाख्येपित्तादतिसरकना श्लेष्मणास्निग्धताचास्यग्रथितत्वं सवर्गता ५२ इति श्रोत्रो वैद्यलोका नन्दनि
मिनमाध्वार्थवोधिनिपावत्यः भाषाति काया अर्जो रोगनिदानं समाप्नु ४ अथाग्निमांघ्रिनिदानम् मन्दस्तीक्ष्णोऽथ विषमः समश्चेति चतुर्वि
धः कफपित्तानिलाधिक्यानत्साम्याच्चाठरोऽनलः १ विषमो बानजानो गंस्तीक्ष्णः पित्तानिमिनजान् करोत्यग्नीस्तथा मन्दो विकारात्कफसंभवान् २

नन्दनिमित्तमावर्धवर्धवोधिनिपावर्धभाषानिकायां अर्शरोगसामाप्रु अथाग्निमाद्यनिदानम् जाठरेनलूःपेनकोअग्निजोहसोःमन्दःमन्दाग्निभयोःस्तीक्ष्णःस्तीक्ष्णाग्निभयोर्विष्याःविष्याग्निभयोःसमश्चेतिःसमाग्निघनिःचतुर्विधःचाक्षुकारकोहुन्ःकफाधिकाःकफअर्वाकभयाकोःमन्दमन्दाग्निहुन्ःपित्ताधिकाःपित्तअधिकभयाकोःनिक्ष्णःतीक्ष्णाग्निहुन्ःअग्निनाधिकाःवायुअधिकभयाकोःविष्यःविष्याग्निहुन्ःतत्प्यामाःवानपित्तकफदेरिणःसमश्चेतिःसमाग्निहुन्ः १ अजिर्शरोगः विष्यःविष्याग्निजोहसोःवानजोर्गःवायुअन्मर्शरोगगर्दहःनिक्ष्णःतीक्ष्णाग्निजोहसोःपित्तनिमित्तजाःपित्तसन्मर्शरोगगर्दहःमन्दःमन्दाग्निजोहसोःकफसंभवान्विकाराःकफसन्मर्शरोगकनःकरोतिःगर्द

६ २ अग्निकलक्षणं समाग्नेः समाग्निभयाकापुरुष्कोः समअसितामात्राः प्रमाणादितयायाकोः समकः दौदयानरहले विपच्यतेः पाखहुन्दः मन्दाग्निः मन्दाग्निभयाकोपुरु
 ष्कोः स्वत्यापिः शोडशवायाकोपनिः नैवविपच्यतेः पाखहुन्देनः विष्माग्नेस्तुदेहिनः विष्माग्नीभयाकापुरुष्को ३ कदाचित् कइले संम्वकः दौदयानरहलेः पच्यतेः पाखहुन्दः क
 दाचित् कइले नविपच्यतेः पाखहुन्देनः यस्य पुरुस्स्यः जडनपुरुस्कोः मात्राप्रमानसितखायाकोः अतिमात्रप्रसिताः अत्यनखायाकोपनिः सुखः सुखेलः विपच्यतेः पाखहुन्दः तत्तक
 नः निक्षणाग्निः निक्षणाग्निभनिकनः विद्यान्जानोसः समाग्नेः समाग्निजोहसोः श्रेष्ठ उच्यतेः वधियाहुन्दः ४ यथा क्षीणकफेनरेः कफक्षीणभयाकापुरुष्कोः मारुतानुग
 पितः वायुसंगभयाकोपितजोहसोः कुपितः कोपभयर ५ सोष्मणाः त्यापितकागर्मिलेः पाचकस्थानेः पाखहुन्देन जगामागयाः अग्नेवलप्रयेदंतिः अग्निजाइवलवदाउनइतदात
 समासमाग्नेरीशितामात्रासम्बन्धिपच्यते स्वत्यापिनेवमन्दाग्नेविषमाग्नेस्तुदेहिनः ३ कदाचित्पच्यतेसम्बद्धाचिन्नविपच्यते मात्रानिमात्रापशितासुखं
 यस्यविपच्यते निक्षणाग्निरितिनंविद्यासमाग्निः श्रेष्ठ उच्यते ४ नेरदित्ताकफेपितंकुपितंमारुतानुगम् ५ सोष्मणापाचकस्थानेवलमग्नेः प्रयच्छतिः
 तदालब्धवललोदेहंरक्षयत्सानिलोनल ६ अभिनुयपच्यन्तैश्चायादाशुमुहुर्मुहुः पक्त्वान्नसन्तौधानूद्धोणितादिन्यचन्यपि ७ ततोदौर्वल्पमा
 तंकंमृत्युचोपामयत्परम् भुक्तेः त्रेलभनेशांतिजीर्णमात्रेप्रताम्यति नृद्रकासदारुमोहाः स्युर्व्योधयोऽन्यग्निसंभवा ८
 इलेः लब्धवलः त्यावलियोभयाकोअग्निजोहसोः सानिलोनलः वायुसंगभयरः देहंरक्षयत्ः शौरिरहखोगरावसूः ६ अभिनुयः वेरकाः निक्षणाः निक्षणाग्निजोहसोः आशुः चोदः मुहुर्मुहुः
 वारंवारः पच्यतेः पाखगर्दहः अन्नपक्त्वाः अन्नपाखभैसक्यापिहः नतः नाहोदेखिंशोणितादिधानुः रक्तः आदिगेरकाधानुकनः पच्यतेः पाखगर्दहः ७ नतः नाहोदेखिंः दौवल्पान्न
 कं दुर्वलेदेखिंभयाकोरोगजोहसोः परः पदिवानमृत्युचोपानयनः मृत्युकनगर्दहः अन्नभुक्तेः अन्नरनायायाः सानिलंभनेः केहिसनहुन्दः जीर्णमात्रेः जीर्णमात्रेनैसक्यपदिः प्रता
 म्यतिः ग्राणिहुन्दः तद्रः प्यासूलागुः कासव्योकिलागुः दाहः दाहहुनुः अग्निसंभवाव्याधयोः अग्निदेखिंभयाकोरोगहुनुः ८ इति श्रीवैद्यलोकानन्दनिमित्तमाधवार्थवोधिनिपाव
 त्यभाषाठिकायां अग्निमाद्यनिदानसमाप्तम् अथाजिर्णानिदानम् आमं आमजिर्णोः विदग्धं विदग्धाजिर्णोः विदग्धं विदग्धाजिर्णोः सिभिः तिनप्रकारकोहुन्दः कफः क

फेदेविंभयाकोः आमंः आमाजीर्णहुन् पिताः पितृदेविंभयाको विदग्धः विदग्धाजीर्णहुन् अनिलः वायुदेविंभयाकोः विदग्धः विदग्धाजीर्णहुन् केचितः कोइआचार्यह
 हजोइसोः चतुर्थः चाहं चाइ रसशेषनः रसशेषा अजिर्णजोइसोः इहंतिः इक्ष्वागर्दहः १ कचिनः कोइआचार्यह हजोइसोः निर्दोषः दोषकेहिनेभयाको दिनपाकिः दिनपा
 किभयाकोः पचमं अजीर्णः पाचौ चाइ अजिर्णभनिकनः वदंतिः भन्दहन् प्राकृतं आक्रोवेनामाः पुनिवासः दिदिनमाहुन्ः यच्छचाजिर्णः दैधुं चाइ अजिर्णभनिकनः वदंतिः भन्दह
 नः २ भुक्त्वा शनपदं गच्छेत् शयपाइलाहिरेशः वामपार्श्वेन वामकोखालेः संविसेन् सुतोसः मनसेप्रियाः मनकोपेपरनाभयाकोः शवदः शवदभयेकोः रूपः रूपभयोः प्र
 द्योः हुनेभयोः गंधाश्चः गंधपनिः भुक्तवानुः स्वायेमाः उपसेन् यस्तोसेवागरे सनेन तेस्कानलेः अन्नं वायाको अन्नजोइसोः साधुनिस्थानिः वटियातरहलेपाखहुन्ः ३ अजिर्ण
 इति श्री वैद्यः लोकानन्दुर्निमित्तमाध्वार्थतोषिनिपावत्यभाषाटिकायां अग्निनाचनिदानं समाप्नुः ५ अथाजिर्णनिदानंम् आमं विदग्धं विदग्धकफ
 पित्तानिलैस्त्रिभिः अजिर्णकेचिदहंति चतुर्थरसशेषनः १ अजिर्णपचमं केचिन्निर्दोषं दिनपाकिचः वदंति यच्छचाजिर्णप्राकृतं पुनिवासम् २
 भुक्तत्वा शनपदं गच्छेत् शयपाइलाहिरेशः वामपार्श्वेन संविसेन् शवदरूपस्य श्वगंधाश्च मनसः प्रियानुः भुक्तवानुपसेवेत तेनान्नं साधुनिस्थानि ३ अन्नं वुपानाद्विषमा
 शनाच्च संधारणात् स्वप्रविपर्ययाच्च कालेपिसात्पलं च पापि भुक्तमन्नं न पाकं भजते न रसस्य ४

केकारणा अन्नं वुपानाः अन्नं तथानिरवानलेः विशमामनाश्चः विषमं नोजनगर्नालेः संधारणानुः शडापिसापरोकनालेः स्वप्रविपर्ययाच्चः निद्राकोविपर्यगर्नालेः कालेपिः आक्रोवे
 लामाः सात्प्यः आपुलाइहितहुनेः लघुचर्मापि भुक्तं अन्नं हलुकावसुखाभाकोपनिः नरस्यः मनुष्यकोः पाकं न भजतेः पाखहुदैर्न ४ इत्याः अर्काकोरिसगर्नालेः भयेः भयले
 क्रोधः रिसलेः परिक्षिनेन यस्तो गर्नालेः लघुध्यानः लोभलेः शुद्धेन निपीडिनेनः शोककादुरवलेपिडाभेरः प्रद्वेषयुक्तेनः शोखिलेखायाकोः सेवमानं अन्नं यस्तोसेवागरेको अन्न
 जोइसोः सम्यक्परिपाकं नयेतिः वटियातरहलेपाखहुदैर्नः ५ आमाजीर्णकेलक्षणं तत्र नाहाः आमैः आमाजीर्णभयामागुहनाः आगूभारिहुनुः उक्तेदवमनहोलाहोवा
 जस्तोहुनुः गंडागलामाः अक्षिकुनकः आखाकोवरिपरिमाः शोथः शोथहुनुः उर्गारश्च यथानुकाः जस्तोखायोतस्तेदकारआउनुः अभिदग्धपाखूनभयाको प्रवर्तिहुन् ६

मानि
२६

विदग्धजीर्णकेलक्षणा विदग्धेः विदग्धाजिर्णभयाभाः श्रमः रिक्ततालागुः नृयाः प्यासलागुः मुर्च्छाः मुर्च्छाहुनुः पिताचिविविधारुजः पित्तसंमन्नीनानानरुकारोगहुनुः सधुमः धु
वानेसीहन् भयाकोः उत्सारः दकारः आउनुः स्वदः पक्षिना भाउनुः दाहाः दाहाकनः जायते हुन् ७ विदग्धेः विदग्धाजिर्णभयाभाः शूलशूलहुनु
आध्मानः प्येनफुल्लुः विविधां वातवेदनाः वायुसन्निना नानरुकारोगहुनुः मलवाता प्रवृत्तिश्च वायुरशुशुहुनुः स्तंभः आगू अकरिनुः मोहः मोहहुनुः अंगपीडनः आग्मापीडाहुनु
८ रसशेषाजिर्णकेलक्षणा रसशेषः रसशेषाजिर्णभयाभाः अनविद्वेषः अन्नमाइक्षानहुनुः हृदयाशुद्धिः क्षान्तिदुखनुः गौरवं आभारिहुनुः अजिर्णकेऽपद्रवः

इव्यो भयको धपरिक्षितेन लुब्धेन शुभेन निपाडितेन प्रदेययुकेन च सम्यमानमन्नं न सम्यक्परिपाकमेति ५ तत्रोमेगुरुतोक्तेदः शोथोगं डाक्षिकुटगः उज्जर
भयथाभुक्तमविदग्धः प्रवर्तते ६ विदग्धेः भुमनृगमुर्च्छाः पिताचिविविधारुज उज्जरश्च सधुमस्तः स्वेदोदाहश्च जायते ७ विदग्धेः शूलमाध्मानं
विविधावातवेदनाः मलवाता प्रवृत्तिश्च स्तंभो मोहोऽंगपीडनम् ८ रसशेषऽन्नविद्वेषो हृदयाशुद्धिर्गौरवे मुर्च्छा प्रलापो नमधुः प्रसेकः सदन्ध्रमः
उपद्रवमवन्ते मरणं चाप्यनीरणं ९ अनात्मवन्तः पशून् दुर्जने येऽप्रमाणतः रोगानि कस्येते मूलमजीर्णं प्राप्नुवन्ति हि १०

मुर्च्छाः मुर्च्छाहुनुः प्रलापः प्रलापहुनुः वमधुः वमनहुनुः प्रसेकः मुवमाकफनेलिपजलोहुनुः सदन्ध्रानिहुनुः श्रमः रिक्ततालागुः यते उवदवाः इउपद्रवजोदसोः भवन्ति हुन् ८ अजि
र्णान् यस्तो अजिर्णदेखिः मारणाच्च अपि मारणापनि हुन् ९ अत्यन्तभोजनका अजिर्णकेलक्षणा अनात्मवन्तः जिउको आसामलिकनः पसुवनः पसुदेः अप्रमाणतः अप्रमा
णागिरिकनः भुजनेः स्वादः रोगागिरिकस्यः मूलरोगको मूलभयाकोः अजिर्णः अजिर्णजोदसोः प्राप्नुवन्ति हि पाउदः १० अनन्तरविद्युचिकाको कहं ह आमः आमजिर्णः विद्यु
चिः विदग्धाजिर्णः विदग्धः विदग्धाजिर्णः यदि रितः जो कह्यो तस्मान् तस्कारणदेखिः विद्युकाः विद्युकारोगः अन्नमरोगः विलंबिकाचः विलंबिकारोगपनि भवेन् होसः ११ विद्यु

अलस

गुरु
२६

चिकित्साकुरु यत्राजिर्गोऽजडनभजिर्गोभयामा आनिलः वायुजोहसोः सूचिभिरिवः सियालेघोचैः जात्राणिः शरीरकनः पुदः पिडागेरुसंतिष्ठतेः रुद्धः साः त्यो जोहसोः वैद्यः वैद्यरुद्धः विमुचि
 तिन्येविमुचिकारोगभनिकनः निगद्यतेः कहियो १२ परिमिताहाराः प्रमारासितखायाकोः विक्षितागमाः सात्रवमोजिमृगनेभयाकाः तांविद्यचिकाः न्योविद्य कारोगकनः नलभनेः पाउदहः अ
 जितात्मानोः मपदीखाने भयाकोः अशनलोनुपाः खानामालोभीभयाकोः मुदाः यस्तोमुखोहसोः तावीसूचिकाः न्योविद्यचिकाकनः लभनेः पाउदह १३ विमुचिकाकोलक्षणः मुखोः मुखोहनु
 अतिसारः शडाहनुः वमथुः वमनहुनुः पिपासाः प्यासुनागुः मूलः मूलहुनुः अमः रिङ्गनालागुः उन्वेषनः हानगोडाफकेनुः जृंभः जमाइआउनुः दाहाः दाहाहुनुः वैवर्ण्यः मुखविबर्ण्यहुनुः कं
 पः कंपहुनुः हृदयहजभः क्षातिदुखनुः शिरसश्चभेदः शिरसापिडाहुनुः तस्याविमुचिकायाः न्योविद्यचिकारोगकोः भवतिः यस्तो लक्षणहुन् १४ अलसकरोगकेलक्षणः कु
 अजिगोमामंविष्टः विदग्धं चयदीरितम् विमुच्यलसकौनस्माद्द्वेच्छार्पावर्जविका ११ सूचिभिरिवगात्राणानुदन्संतिष्ठतेऽनिलः यत्राजिर्गोचसोवैद्यविद्य
 चितिनिगद्यते १२ नतांपरिमिताहारलभनेविदितागमाः मुदास्तामजितात्मानोलभनेऽशनलोनुपाः १३ मूर्ध्निनिसारवमथुः पिपासाशूलप्रमोदेषनम्
 नदाहाः वैवर्ण्यकंपोहृदयेहजभभवंतिनस्याशिरसश्चभेद १४ कुक्षिरानहनेऽपथेपताम्यत्यरिकुजति निरुद्धोमारुतश्चैवंकुक्षादुपरिधावति १५ वा
 नवर्द्धोनिरोधश्चयस्यापथभवेदपि तस्यालसकमाचक्षुत्सुणोङ्गोणुयस्यच १६ दुष्टतुभुक्तं कफमारुताभ्यां प्रवर्तते नोर्ध्वमवध्वयस्य विलंबिकानां भृश
 क्षिरः प्यनृजोहसोः अन्यथः अत्यंतः आनस्तनेः पुः रुद्धः प्रताम्यनुः याहिरुद्धः पीरकुनीनः कणउदहः निरुद्धोमारुतन्योरोकियकोवायुजोहसोः कुक्षिरुपरिः कोखमाधिवानः धावति
 पुमृद्धः १५ वातवर्द्धोनिरोधश्चः वायुस्त्राडानहुनुः यस्यपुरुषस्यः अडनपुष्कोः अत्यथः अत्यंतः भवेत्तुलसः तस्यात्सपुष्कोः अलसकं आचक्षेः अलसकरोगभनिकनकहिरुद्धः
 यस्यपुरुषस्यः यस्यपुष्कोः नृणां प्यासनागुः उन्गारः दकारआउनुः १६ विलंबिकाकेलक्षणः यस्यपुरुषस्यः अडनपुष्कोः कफमारुताः कफरवायुनेः अबः अधोमार्गवानः उर्ध्वस्त्रः उर्ध्व
 मार्गवातप्रतिः न प्रवर्ततेः प्रवर्तिहृदयेनः तांः नमृगेगकनः भृशदुश्चिकिस्यः औषधिगर्दमावरेकथिनभयाकोः शास्त्रविधपुराणाः शास्त्रवेदजांयापुराणां वैद्यरुद्धोहसोः विलंबिकाः विलं
 बिकारोगभनिकनः आचक्षतेः भदहनुः १७ आमकोरुसोः कार्यकेलक्षणः यत्रधआमः अडनजगामाआउरुहाकोः नेदेवेदसां नेहिजगामाः यनदोघेनः अडनदोघलेः अवननशरिरांस

१२
 विधिकित्यामाचक्षतेऽनिलः यत्राजिर्गोचसोवैद्यविद्य

मानि
२७

पुरीशरिया भयाकोः तलक्षणेः तलक्षणेः आमसमुत्तमैश्च आडकालक्षणात्प्रतिनदेवदसंतेहिजगामाः विशेषेण विशेषेण विरुजैः पिडागर्दः १८ अववियुचिकारोगरज
लसकरोगकेलक्षणा यपुहसः जउनपुहसजोदसोः श्पावः कालो भयाकोः दतः दानुः वरः वरः नरः नजस्काः अलस्यजोः थोडिचेष्टा भयाकोः वमर्दिनृतः वमन भयाकोः अमनरथात्रनेत्रः आरवमि
त्रगेकोः क्षामधरः क्षामधरभयाकोः सर्वविमुक्तसंधिः संपूर्णसंधिपुकेकोः असौनः न्योमनुष्यजोदसोः पुनरागमायोः फेरिजन्महुनुदाइयायाः जावसः १९ विद्युचिकाकेउपद्रवः निद्रानास
निद्राकोनामुहुनुः अर्निः केहिकुरमाइक्षानहुनुः कंपः कंपहुनुः मुत्राघातः पिसापनहुनुः विशंजोनाः चेष्टानहुनुः विद्युचिकाः विद्युचिकारोगकोः अमिपंचः इपाचथो जोदसोः घोरः दरताभेभयः

यत्रस्थमामं विरुजनेनमेवदेशं विशेषेण विकारजातैः दोषेणोयेनावततं शिरंतस्त्रक्षणेणामसमुद्रवैश्च १८ यश्चावदतोऽनस्तोऽत्यसजोवमर्दिनोऽभंतरयात्रनेत्रः क्षा
मास्वरः सर्वविमुक्तसंधिर्यायात्रेः सौ पुनरागमाय १९ निशनाशोऽरतिः कम्पोमुत्राधानो विसंजिता अभीउपद्रवाघोराविष्यापंचदाहणा २० प्रायणाह
रवैद्यम्यादजिर्णजायतेनृणाम् तन्मूलरोगसंघातस्तद्धिनाशाद्विनश्यति २१ उज्ज्वलशुद्धिरुत्साहोवेगोसर्गोयथोचितः लघुनाक्षुमिपासाचजीराणाहारस्यज
क्षणां २२ इतिधैवैद्यः लोकानन्दनिमित्तमाधवार्थवोधनिपावर्त्य भाषातिकाया अजिर्णनिदानं समाप्नु

कोउपद्रवोउपद्रवहुनुः २० आहारवेसम्पः स्वायाकोविष्महुनाहः नृणाः मनुष्याहृकोः अजिर्णः अजिर्णजोदसोः जायतेः हुन्तः तस्कनः रोगसंघातमूलः रोगहृकोमूलभयाकोः तनः न्यो
जोदसोः विनासाः नासहुनाताहः विनश्यतिः संपूर्णरोगनासहुन्तः २१ अजिर्णलेछोडकोलक्षणा उज्ज्वलसुप्तिः सुखदकारआडनुः उत्साहः मंलेसर्वदेखनुः यथोचिताः आफ्रा आफ्रवेतामा
वेगोसर्गोः शडपिसापनहुनुः लघुनाः आशुहृकाहुनुः क्षुद्रः भोगलामुपिपासाचः प्यासलागनुः जीर्णआहारस्यलक्षणाः स्वायाकाजिर्णभयाकोः लक्षणाः यस्तोलक्षणाहुन्तः २२ इतिधै
वैद्यः लोकानन्दनिमित्तमाधवार्थवोधनिपावर्त्य भाषातिकाया अजिर्णरोगनिदानं समाप्नु अथकृमिरोगनिदानम् कृमिरोगकहियोः कृमयः कृमिजोदसोः बाह्याऽभंतरः

गुरु
२७

भेदनः बाहिरहुने भित्रको भेद लेहुने दुधापोका दुइ प्रकारको हुन्छ वरिहमलः बाहिरका मल देखि कफः कफ देखि अमृगः रक्त देखि विहः शोण देखि जन्म भेदः इनिको भेद देखि चतुर्विधः
 चार प्रकारको हुन्छः १ बाहिरकृमिकलक्षण नामनः नामले विंशतिविधाः विस्तरहुका हुन्छ तत्रः यो विस्तरहुको कृमिमाः वास्नामलो भवाः बाहिरका मल देखि हुन्थ्याः निलपमाणास
 स्थानवर्णाः निलजस्तो कालावर्ण भयाकाः केशावराश्रयाः केशमारवस्त्रमारहन्था २ बहुपादाश्चः भौखुना भयाकोः सुक्ष्माश्चः सोनापनि भयाकोः युकारिक्षादिनामतः नामतः नामलेऽपु
 कालिक्षाः युकारिक्षा भयाकोः नेः निजोद्यसोऽह्वाः दुइ प्रकारको हुन्छः कुक्षः दादाजस्तोः पिटिका यस्तो खनिकाः कंडूः चिलाडनु गंदानुः फोकाः प्रकुर्वते ३ कृमिरोगका कारण
 अजिर्णो भोजिः अजिर्ण हुने वस्तु खानालेः नित्यः सबै मधुरः गुलियोः अम्लः भिमिलोः द्रवः पतलाहाः पिष्टः पिथोः गुवः चाकुः उपभोकाः यस्तो खायामाः व्यायामवर्जिः परिश्रमनगर्ने दिवा
 अथ कृमिरोगनिदानम् कृमयस्तु द्विधा प्रोक्ता वास्याः भेदनः वरिहमलकफासृग्विहजन्मभेदा चतुर्विधाः १ नामतो विंशतिविधा वास्यास्तत्र मलोद्भवाः नि
 लपमाणासंस्थानवर्णाः केशावराश्रयाः २ बहुपादाश्च सुक्ष्माश्च युकारिक्षादिनामतः द्विधा ते कुक्षः पिटिका कंडू गंदानु कुर्वते ३ अजिर्णो भोजि मधुर
 म्लानित्यो द्रवपिष्टः पिष्टः गुडोपभोका व्यायामवर्जि वदिवाश्रयानो विरुद्धः भुक्संलभते कृमिस्तु ४ मायपिष्टा म्लानवर्णा गुदशोकेः पुरिषजाः मांसमायगुड
 क्षिरद्विशोकेः कफोद्भवाः विह्वानिर्णो शोघैः शोणितोऽथा भवति हि ५

पयानः दिस्वस्तुतेः विरुद्धभुक्तः विरुद्धभोजनगर्नालेः कृमिः कृमीजोद्यसः लभते पाण्डुहन्तः ४ गडनकारनस्य जघनकृमि उच्यते बहुहन्तः मायः मासुः पिष्टान्नः पिथोको भन्नः लवणाः नुशि
 लोः गुडः मुहः शोकेः शाकुः यस्तो खानालेः पुरिषजाः शोण देखि भयाको कृमि हुन्छः मांसः मासुः मायः मासुः गुडः गुदः क्षीरः दुग्धः दधिः दहिः शोकेः मधुराः यस्तो खानालेः कफो भवाः कफदे
 सिंभमाको कृमि हुन्छः विरुद्धः विरुद्धभोजनगर्नालेः अजिर्णः अजिर्ण हुने वस्तु खानालेः शोकादेः शाक आदि गरे का वस्तु खानालेः शोणितोऽथा रक्त देखि भयाको कृमीजोद्यसोः भवति
 हुन्छः ५ पेनमा कृमिवरेको लक्षण न्वरः न्वरहुनुः विवर्णता मुखविवर्णहुनुः शूलः शूलहुनुः हृदरोगः हृदरोगहुनुः सदनः ग्रामिहुनुः प्रमः लिङ्गतालानुः भक्तद्वयः खानामा
 इक्षानहुनुः अतिसारः शोणहुनुः संजानकृमिः कृमि भयामाः लक्षणाः यस्तो लक्षणहुन्छः ६ कफकृमिकलक्षण कफाः कफदेखि भयाको कृमिजोद्यसोः आमाशये जानाः आ

मानिः
२८

साशयमानयः वृथाः धुनो भयेरः सर्वतसर्पेतिः संपूर्णजगामाफिदहः केचित्तः कोइनाः पृथुवधुनिभाः दालाकांदाः जलोआकारभयाकोः केचित्तः कोइनाः गंडपडापमां गघोलाज
लोआकारभयाकोः ७ रुटवाभ्यांकुराकाराः लाको भंकुरजलोआकारभयाकोः ननुः सानाः दिघोः लामाः स्तथागावः होनापनिभयाकोः सेनाः स्ताम्लावभासाध्वनाभाजलो
रानोवर्णाभयाकोः नामनः नामलेः सप्रधानुः सानुप्रकारकोहुन्ः ८ अंजादाः अजाइनाउगरेकोः उदरावकाः उदरावकाउगरेकोः ददयादाः ददयादनाउगरेकोः महारुजः महार
जनाउगरेकोः चुरवः चुरवनाउगरेकोः दभकुसुमः दभकुसुमनाउगरेकोः सुगंधः सुगंधनाउगरेकोः सेः निजोदंसाः कुर्वनेः गर्दहः ९ हलासः थुकिथुकिलासुः आस्यसवराः मुखवा

ज्योतिवर्णनाशूलंद्रोगः सदनंभुमः नकद्वयोः निसारश्चसंजातकृमिलक्षणम् ६ कफादामाशयिजानावृद्धाः सर्पितसर्वतः पृथुवधुनिभाः केचित्केचिदह
पदोपमा ७ रुटवाभ्यांकुराकारानुदीर्घास्तथागावः सेनास्ताम्लावभासाध्वनाभयतः सप्रधानुने ८ अंजादा उदरावेकाहृदयादामहारुजः चुरोदभंकु
सुमाः सुगंधास्तेचकुर्वनेः हलासमास्यसवराभ्यादिपाकमरेचकम् ९ मुर्छाच्छर्दिस्तृषानाहकार्ष्ययधुपीनसानुः १० रक्तवाहिश्चिस्थानारक्तजाज
नवोऽरावः अपादावृत्तनाभ्याधसौक्ष्म्याः केचिददशनाः ११ केशादारोमविध्वंसोरोमदीपाउदुवराः वदनेकुक्षैककमोराः सहसोरसमातर १२

तलालुचुनुः अधिपाकः खानायाकोपाखूनहुनुः ओरचकंः अरुचिहुनुः मुर्छाः मुर्छाहुनुः छर्दिः वमनहुनुः नृयाः प्यासूलारनुः आनाहोयनफुल्लनुः कास्यः दुवलोहुनुः ध्वयधुः शूजहुनुः पि
नसाः पिवासहुनुः १० रक्तकीकृमिकेलक्षणाः रक्तजाजनवरक्तदेविभयाकोः कृमिजोदंसाः रक्तवाहिश्चिस्थानारक्तवहनगर्भेनसाकाधानमाभयरः अपादाखुतानभयाकोः वृनः दोलाः
नाम्लाध्वः लालवर्णभयाकोः सुक्ष्मानुः सानाहुदामाः केचित्कोइनाः अदशनं नंदेखने ११ केडादाः केशादनाउगरेकोः रोमविध्वंसोः रोमविध्वंसनाउगरेकोः रोमदीपाः रोमदीपनाउ
गरेकोः उदुवराः उदुवराउगरेकोः सौरसः सौरसनाउगरेकोः सानरः सानरनाउगरेकोः नयदः तद्वगोनाजोदंसाः कुक्षैककमोराः मुखकुक्षैकगगनेहुन्ः १२ मलकीकृमिकेलक्षणाः

गुरु
२८

पुरिषोश्वाः शरीरेषु भयाको कृमिजोहं सोः पकाशयः पकाशयमा नयाः अधोविमर्षिणाः तानि रीर्गो भयाकोः जायतेः हुन्ः वृत्तामनः थुलो भयाः नेतिजोहं सोः यदाः जइलेः आमाशयो मुखो भवेयुः आमा
 शयति मुखो फर्के का १३ तदाः तइलेः अस्य पुशस्यः यस्य पुरुकोः उगारिणिश्वासः दकास्कोश्वासजोहं सोः विडगंधानुविधायिनः श्वाडाकागंध आडनुः पुथुः लामाः वृत्तः दोताः ननुः सोनाः थुलाः मो
 ताः श्पावः कालोः पितः पहेलोः सिताः सेतोः असितः निलोः १४ ते कृमयः नि कृमिजोहं सोः पंचनाम्नाः पाचनरहका नाडहुन्ः ककेरुकः ककेरुक नाडगरेकोः मकेरुकः मकेरुक नाडगरेकोः सो
 सुगडाः सो सुगदानाडगरेकोः मलुनः मलुन नाडगरेकोः लेलिहाः लेलिहानाडगरेकोः जनयति हुन्ः १५ विडभेदः श्वाडाको भेदहुनुः शूलः शूलहुनुः विस्त्रंभः श्वाडाहुनुः काश्यः दुबलो हुनु
 पारुष्यः फोशो हुनुः पांडुताः सेतो हुनुः रोमहर्षः रोमोचहुनुः अग्निसदनः अग्निसदनहुनुः गुडकदूः गुदहारचिलाडनुः विमार्गगाः विमार्गहुनानाहाः जनयतिः हुन्ः १६ इति श्रीवैद्यलो
 कप्रकाशे निरुपेयान्ध्यानायां विडभेदविमर्षिणाः १३ तदास्योद्गारिणः श्वासविडगंधानुविधायिनः पुथुगृनतनुस्थूजाः श्पा
 वपितसितासिताः १४ ते पंचनाम्ना कृमयः ककेरुक मकेरुकाः सो सुगदामलुना भूलेलिहां जनयति नः १५ विडभेदः शूलविस्त्रंभः काश्यः पारुष्यः पांडुताः रोम
 हर्षाग्निसदनगुदकं इविमार्गगा १६ इति श्रीवैद्यलोका नन्दनिमित्तमाधवार्थवोधिनिपावत्य भाषानिकायां कृमिरोगादिनां समाप्ता ७ पांडुरोगाः स्मृताः पं
 चवर्णपित्तकफैस्त्रयः चतुर्थः सन्निपातेन पंचमो भक्षणान्मृदः १ व्यायमस्तंलवणानिमघं मृदं दिवा स्वप्नं तनीक्षाम् निषेव्यमाणास्य विदुष्य रक्तदायास्त्वचपा
 कानन्दनिमित्तमाधवार्थवोधिनिपावत्य भाषाटिकायां कृमिरोगसमाप्ता ७ अथ पांडुरोगनिदानम् पाण्डुरोगकहियोः पाण्डुरोगजोहं पंचस्मृताः पाचनरहका हुन्ः वातपित्तकफैः
 वातपित्तकफेदेखि त्रयः तिन प्रकार हुन्ः सन्निपातेन सन्निपातले चतुर्थः चारुचाइ हुन्ः मृद भक्षणाः मानोयानाले पंचमः पाचउचाइ हुन्ः १ पांडुरोगको कारण अरु संस्थाप्री के जक्षणा
 व्यायमस्त्रिपसंगगर्नाले अम्लः अमिलो वस्तुयानाले लवणानि नुसिलो वस्तुयानाले मघं मघडाखानाले मृदः मानोखानाले दिवा स्वप्नं दिस्वसुन्नाले अनिवनीक्षाम् अत्यं
 तनीक्षाम् वस्तुयानाले निषेव्यमाणास्य यलो सेवागर्नाले दोषाहा वातपित्तकफजोहं सो रक्तं विदुष्य रक्तलाइ विगारे त्वचि छातामा पांडुनतां नयति सेतो गर्दे २ पुर्वरूप
 तो कफोदन आगूको छाला फुल्लु क्रीवन थुकि थुकि लानु गात्रसाद आगूगलनु मू भक्षणा मानोखानामा इक्षागेने प्रेक्षा कुटशोथा आखाको वीरपरि शोथहुनु विड श्वाडा मुत्र

इति श्रीवैद्यलो

मानिः
२८

पिसाप पीत पेहलो हुनु भविष्यति नस्य हुनु लोको पाइ रोग को पुरसरणि पूर्व रूप हुनु ३ वात पांशु रोग के लक्षण त्वक छाला मुत्र पीसाप नयनादिनां आ
वामा रुक्ष रूखो हुनु कृष्ण कालो हुनु अरुनात्मता गुलाफि वरगो हुनु वात पांशु मय वायु संमर्ग नि पांशु रोग मा कं प कं प हुनु तोद पिडा हुनु आनाह पेन फुल नु भ्रमादय रिङ्ग नार
शुल इत्यादि हुनु ४ पित्त ज पांशु रोग के लक्षण मुत्र पिसाप शकृत शङ्ख नेत्र आखा पीत पेहलो वरगो हुनु दाह दाहा हुनु तृष्णा प्यास लागु ज्वर ज्वर हुनु अंघ्रि न इत्यादि भया
को भिन्न विट कू शङ्ख को मेद हु अति पीता भ अत्यन्त पेहलो वरगो भया को पित्त पांशु मयी नर पित्त संमर्ग नि पांशु रोग को लक्षण यस्तो लक्षण हुन्छ ५ कफ पांशु रोग के लक्षण

त्वक सफादन शी वन गात्र साद मुद्र भरण प्रेक्षण कूट शोथा विरु मुत्र पीत त्व म भावी पाको भविष्यतस्तस्य पुर सरणि ३ त्व इ मुत्र नयनादिनां रुक्ष कृष्ण रूणात्म
ता वात पांशु मये कं प तो दाना ह वसादय ४ पीत मुत्र शकृत बो दा हृत्वा ज्वर अंघ्रि न भिन्न विट को शति पीता भ पित्त पांशु मयी नर ५ कफ प्रसेक भय धुन द्वा
ल स्यात्ति गौरवै पांशु रोगिक फा कू के स्व ड सुत्र नयना ने ६ ज्वर रोचक हृत्वा स हृदि तृष्णा कू मो चितः पांशु रोगी त्रिभिर्दोषैः स्यात्तः क्षीणो हतं द्रियः ७ मृत्तिका
दन्त मिलस्य कृप्य न्यन मो मल कया यामा हतं पित्त मूत्रा मधुरा कफ मू

कफ प्रसेक मुख मा क फले नि पेज सो हुनु भय धु शुज हुनु न द्वा न द्वा हुनु आलस्य अनसि हुनु अति गौरवै अत्यन्त आग्र भारि हुनु त्वक छाला मुत्र पीसाप आतन मुख नेत्र आ
खा दुर्गै सेतो हुनु कफ पांशु रोगिक कफ संमर्ग नि पांशु रोग को लक्षण यस्तो लक्षण हुन्छ ६ सन्निपात जु क पांशु रोग ज्वर ज्वर हुनु अरोचक अरिचि हुनु हृत्वा स धु कि धु किला
गु हृदि वमन हुनु तृष्णा प्यास लागु क म या गि हुनु अंघ्रि न इत्ये जु क भये को क्षीण दुर्लो भया को हनु भने को नास भया को छ इद्रिय इद्रिय स्का त्रिभिर्दोषैः पांशु रोगि सान्निपात देखियो
पांशु भया का पुरुस्को स्याज न्या गृग रिङ्ग ७ मानो रवाय उत्यन्त पांशु रोग के लक्षण मृत्तिका दन्त शीलस्य मातो अत्यन्त खाना ले भया को अत्यन्त मो मल यडना मल जो हं सो कृप्य नि

गुरु
२८

कोपहुन् कयायोमृत तर्दोमानोखानाले मासुनकोपयन् वायुकोपहुन् उखरामृदुखोमानोखानाले पित्तकोपयन् पित्तकोपहुन् मधुगमृत गुलियोमानोखानाले कफकोप
 यन् कफकोपहुन् ८ रौक्ष्यात् रुखोगुराहुनाताह भुक्तं साविचखायाकोरस आदिकन रुक्षयन् रुखोगुरोस अविपके वपाखनभैकन स्तोतांसि नसाकाप्यालमाभयर
 पुर्वयतिपुर्नभयर निरुणान्धपिथुनि ६ इद्रियानां इदीहृको वलं वलं विद्या पराकर्म तेज तेज हत्वा नासगरे वलवणिग्निनासनम् बलवर्णाभासगर्भा पांडुरो
 गं यस्तोपांडुरोगजोदसो करोति गर्दह १० शुनः शूजभयाको अक्षिकुन आखामा भु आखिभुमा पन पांडुमा नाभि नाभिमा मेहन लिङ्गमा शुनः शूजभयाको कृमि
 कोरु कृमिभयाको असूक कफानित रकर कफलेजुकभयाको मलं मलजोदसो अनिसार्यत फिर्दह ११ असाध्यलक्षण पांडुरोग जठनपांडुरोगजोदसो विरोत्पन्न
 कोपयन् मृदुसादीश्वरौक्ष्यादुक्तं च रुक्षयेत् पुरयन् विषयके वस्तोतांसि निरुणान्धपि ६ इद्रियानां वलं हत्वा तेजोदीर्घ्यो जसितथा पांडुरोगं करोत्याशु वलव
 णिग्निनाशनम् १० शुनाक्षिकुटगंडभुः शुनपन्नाभिमेहन कृमिकोरोऽतिसार्येत मलं चासूकफानितम् ११ पांडुरोगश्चिरोत्पन्नः खरिभुतो नसि
 क्षति कालप्रकर्षाच्छुनांगो यो वा पीतानि पश्यति १२ वक्षन्पविद्रुसहरितं सकफं योऽतिसार्यते दीनः श्वेनातिदिग्धांगश्चर्दिमुर्च्छान्वाहितः
 १३ सनाल्पसूक्ष्मयाद्यस्तु पांडुः श्वेतत्वमाप्नुयात् पांडुदंतनखोयस्तु पांडुनेत्रश्वयो भवेत् १४
 धौकालसंभयाको खरिभुतो द्विप्पको नसिस्थिति साध्यहुदैर्न कालप्रकर्षा धौकालहुनाताह दुनाय्क आगसुनेको यपुरुस जठनपुरुखजोदसो वा अथवा पीतानि
 पश्यति पीलोमात्रिदेखाउद्ध १२ अथवा वत वाधियका अल्प थोडि वित शज सहरितं यो ह्यो योलेजुकभयाको सकफं कफलेजुकभयाको योपुरुस जठनपुरु
 सजोदसो अनिसार्यत फिर्दह योपनिमसाध्य अथवा दिन ग्रानिभयाको श्वेनातिदिग्धांग संपुर्ण आगुसेतोभयाको चर्दि बमूहुनु मुर्को मूर्द्धाहुनु नृवानि
 ताप्यासलेजुकभयाको योपुरुस जठनपुरुजोदसो नास्ती नस्तुहुन् १३ अथवा असूक्ष्मया रकसेहुनाताह श्वेतोत्वमाप्नुया सतो होस यस्तु पांडु यस्तोपांडुरोगजो
 दसो नास्ति नस्तुहुन् अथवा दंत दात नख नङ्ग पांडु सेतोभयाको पांडु आखासेतोभयाको यपुरुस जठनपुरुजोदसो भवेत् होस योपनि असाध्य १४

मानिः
३०

अथवा पांडुसंघातदरसिचसेनोमात्रिदेखने पांडुरोगि यस्तोपादुरोगजोहसो विनश्यतनाशगर्दह अथवा अंशुचशुलं हानगोडाशिरमाशुलभयाको परिहिनमभं
मध्यभागमासुकेको योपनिअसाध्य अथवा तथा तस्य अनेयु हानगोडाशिरमा मलानां सुकेको मध्यशूनं मध्यभागमाशुजभयाको १५ गुदे गुदद्वारमा शेफसि
लिङ्गमा मुक्तयो अंशुमा शूनभयाको प्रतामग्राणिभयाको असंज्ञकल्पं मरीसद्विसभयाको अनिसारज्वरमिपिडितं शजरजोलेपिडाभयाको पांडुकिनं यस्तोपादुरोगहपुस
नयसोर्थि आफुलाइजस्तोला भनिइक्षावेद्यजोहसो विवर्जयत्त्यागुगरेस १६ पानकिरोगकेलक्षण अंशुयुनु हानगोडाशिरमा शुलं शूनभयाको कूशो मध्य मध्यभागमासु
केको अथवा अथवा गुदगुदद्वारमा शेफसि लिङ्गमा शून शूनभयाको अतिसाराद्यै ज्वर अतिसारलेपीडाभयाको पानकि यस्तोपानकिरोगजोहसो मृत्युवत्पुन मुदीकोस
पाइसंघातदशीचपांडुरोगीविनश्यति अनेयुशूनं परिहिनं मध्यम्लानंतथातेवुचमध्यशूनम् १५ गुदे चेशकस्मथमुक्तयोशूनप्रतामंतमसंज्ञकल्पम् वि
वर्जयत्पाराइकिनं यसोर्थिनिधानिशारज्वरपिडितं च १६ अंशुशून कूशो मध्येतवथवागुदशेफसि शूनोज्वरानिसाराद्यै मृतकल्पपुनपानकि १७ पांडुरोगितुयो
ऽनर्थपित्तानि निषेवने तस्यपित्तमसृग्मांसदग्धारेगायकल्पने १८ हारिद्रनेत्रसभूसंहरिद्रत्वं इत्यनखानन रकपित्तशकुम्भो नेकवर्णो हतेद्रिय
१९ दाहापिपाकदौर्बल्यसदनारुचिकर्षितः कामलावहुपित्तैवाकोदशाखाभयामता २०

मानहृद् १७ अथकामलारोगकेलक्षण योपांडुरोगि जडनपांडुरोगजोहसो पित्तानि पित्तवर्णवस्तुकन अत्यर्थ अत्यंत निषेवने सेवागर्दह तस्यनेस्पुस्यको पित्तं वर्णकोपित
जोहसो अमृदुरक्तमांसमासु दग्धा विगोरुरोगाय कल्पने कामलारोगगर्दह १८ सपुस्य न्योपुस्यजोहसो हारिद्रनेत्र आखापेहलो भयाको भृशं अत्यंत बक छाला नखनं आन
न मुख हरिद्र पेहलो वर्ण भयाको शकुम्भो डामुत्रपिसा परकपित्त रतोपेहलो भयाको नेकवर्ण भ्याडनाकाजस्तोवर्ण भयाको रुचंद्रिय इद्रिनख भयाको १९ दाहा दाहाहुनु अवि
पाक रखायाको पाखहुनु दौर्बल्य दुर्बलहुनु सदन ग्राशि हुनु अरुचि अरुचिहुनु कर्षिता इन्लेपिडा भयाको कामला यस्तोकामलारोगजोहसो बहुपित्तैवा पित्त अधिक हुनाताहाको
वसायाभयामता कोस्तासयमारसारवासयमाहुन् २० अथकुंभकामलाकेलक्षण कालानरान् ध्यैकालहुनाताहा खरिभुता द्रिप्यको कुंभकामला यस्तो कुंभकाम

गुरु
३०

लाजोहसो कृच्छ्रास्मान् कच्छ्राधुहृत् असाध्यलक्षणाः शकृः शडा मुत्रागोसाप कृष्णापित कालोपहेजो हुनु भृशं अमनश्चुन शुभमयाको अक्षि आरवा सुख सुख दर्दि
 नमनु विरा शडा मुत्रापिसा प सरका गतादरा भयाको नाम्याने ग्रामि भयाको यधमानव यस्तो मनु यजोहसो असाध्य असाध्यहृत् २१ दुसरो असाध्यलक्षणा दाह दाह हुनु
 अरुचि अरुचि हुनु तृद प्यासलागु आनाह पत फुलनु नद्रा नद्रा हुनु मोह मोह हुनु समन्विता इत्यादि लोपीडा भयाको नक्षत्राग्नि अग्निनक्ष भयाको असंज्ञ चेष्टान भयाको कामला
 वान् यस्तो कामला रोग भयाका पुरुषजोहसो क्षिपु चोद विपद्यते नासहृत् २२ कुंभकामलाके असाध्यलक्षणा दर्दिवमनहुनु अरोचक अरुचि हुनु हृत्वास थुकिथुकितायु

कालांतरात् वीरभुता कृच्छ्रात् याकुंभकामला कृष्णापित शमुत्रो भृशं शुभमानव सरकाक्षिमुख दर्दिर्विगमुत्रो यधनाम्याति २१ दाह अरुचि तृदानाहनं द्रामोहस
 मन्वीतः नक्षत्राग्नि संज्ञः क्षिपु च कामला वानि पद्यते २२ हृद्यरोचक हृत्वास ज्वर कृष्णोर्पाडितः नक्षत्राग्निश्वासकासातो विद्मेदी कुंभकामलि २३ यदानु
 पांदुवर्गोऽपाङ्गिरितः श्पावपीतकः वलोत्साहक्षयस्तन्द्रामन्द्राग्निचमृदुज्वर २४ स्त्रीश्च हर्षो गमदंश्च दाहस्तृष्यारुचिर्भ्रमः हलिमकं नद्यातस्य विद्यादनिन पितत २५

ज्वर चरुहुनु कृमि ग्रानि हुनु निपिदिन इनि लेपिदा भयाको श्वासकासोर्पा आसर्कासलेपिडा भयाको विद्मेदी श्वाका भेद हुनु कुंभकामलि यस्तो कुंभकामला रोग भयाको पुरुषको नक्ष
 त्रिनासहृत् २३ पांदुरोग सेहलिमक रोग प्रगत होन है सो कहने है यदानु जइलेना पांदु पांदुरोग जोहसो हरित हरियो श्पाव निलोपीतक पेहलो वर्गो स्यात् यस्तो वर्गो हो सू च
 ल चलको उत्साह हर्षको क्षय क्षय हुनु नद्रा नद्रा हुनु मन्द्राग्नि च अग्नि मन्द हुनु मृदुज्वर मन्द ज्वर हुनु २४ स्त्रीश्च हर्षो स्त्रिको इक्षान हुनु अंगमदंश्च आगूदुखनु दाह दाह हुनु
 तृष्या प्यासलागु अरुचि अरुचि हुनु भ्रम रिङ्गतालागु नद्या नद्रा तइले तस्य नसु पुरुषको हरिमकं विद्यान् हरिमक भनिक न जानोस अनिल पीतक वायु पीत देवि भयाको हृत् २५ पा
 न्दुरोगको लक्षणा संताप आगूनातो हुनु भिन्नवर्चस्व श्वाका भेद हुनु वीरभुता वीरभुता वाहिरा भिन्न पेहलो वर्गो भयाको यस्य पुरुषस्य यस्य पुष्को नेत्रयो पांडुता आखासतो हुनु पान्दकि

मानि
३१

पानकुरोगको लक्षणं भवेत् यस्तौ लक्षणास्ते २६ इति श्री वैद्यधनवाहादुरनिमित्तमाधवार्यवोधिनिपावत्यभावाटिकायां पांडुरोगनिदानं समाप्तम् ८ अथ रक्तपित्तनिदानम्
रक्तपित्तनिदानकहियो चर्मगर्मिले व्यायामपरिश्रमगर्णे शोकशोकले अध्वधौ वा तोहिं नाले व्यायै स्त्रिपसंगर्णावे अतिसेविते अन्यतयस्तो सेवानेले निक्षान्तिस्त्रो उ
द्वनतातो क्षारक्षारलवणा नुनितो अम्ले अमिलो कटुभिरेव च पिरोपनि १ स्वगुणो आफ्रा आफ्रा गुणाले पित्तं न्यो वेह कोपित्तजो ह सो आसु चादे शोणितं रक्तकन विदहति
नासगर्दधतनू रक्तं त्योरक्तजो ह सो उर्ध्व उर्ध्वमार्गवान वा नाम अथवा अध्व अध्वमार्गवान दिधा दुइ प्रकारको हुन्छ २ नासा नाख अक्षि आखा कर्ण कान् आस्य मुख उ

सन्तोपेभिन्नवर्चस्त्वं वहिरनश्च पीतता पांडुताने त्रयो र्यस्य पानकी लक्षणं भवेत् २६ इति श्री वैद्यलोका नंदनी मिता माधवार्यवोधिनिपावत्यभावाटिकायां पांडुरोगनि
दानं समाप्तम् ८ अथ रक्तपित्तनिदानम् चर्मव्यायामशोकाध्वव्यायै रतिसेविते निक्षौ व्याक्षारलवणै रम्लैः कटुभिरेव च १ पित्तं विदग्धं स्वगुणो विदहत्या
शुशोणितम् तनः प्रवर्तने रक्तमूर्ध्ववो धिवापिवा २ उर्ध्वनासाक्षिकर्णो र्मेदयो निगुदैरधः कुपितं रोमकुपैश्च समस्तैस्तन्यवर्तते ३ सदनं शीतकामित्वं कंठ
धुमायनं वमिः लोहगंधिश्च निश्वासो भवत्यस्मिन्नविद्यति ४ सांडं सपांडुसस्नेहं पिद्धिलं च कफान्वितम् श्पावारुणां सफेनं च तनु रक्षं च वातकम् ५

र्ध्व उर्ध्वमार्गकहिंन्दु मेदु लिङ्ग योनि योनि गुद गुद द्वार अध्व अध्वमार्गकहिंन्दु कुपितं त्यो कोप भया को रक्तपित्तजो ह सो समस्तै रोमकुपैश्च संपूर्णो रोमकुपवान् प्रवर्तते प्रवृत्ति हुन्छ ३ पुर्व
रूप सदनं यारिा हुनु शीतकामित्वं वीशो कुरा इक्षा हुनु कण्ठ धूमायन घानि माधुवापसेजस्तो हुनु वमि वमन हुनु निश्वास तिक्तो श्वास जो ह सो लोहगन्धीश्च फलाम् पोजस्तो गन्ध आउ
नु भवत्यस्मीं भवीति हुनु लागे कार रक्तपित्तको लक्षणं यस्तौ लक्षणा ४ कफयुक्त रक्तपित्तको लक्षणा सांडं लहरा परेको सपांडु सेनो ले युक्त भयाको सस्नेहं चिलो ले युक्त भया
को पिद्धिलं चिपलो भयाको कफान्वितं कफले युक्त भयाको रक्तपित्तको लक्षणं यस्तौ लक्षणा हुन्छ वातिक रक्तपित्तको लक्षणा श्पाव निलो अरुणा गुलाफि सफेन फिन

गुरु
३१

लेजुकभयाको ननु पतता रुक्षं रुखो वानकम् वायुसन्निभिरक्तपित्तको लक्षणा यस्तो लक्षणाहुन् ५ पित्तिकरक्तपित्तके लक्षणा रक्तपित्तं एतोरपहेतो भयाको कषायाभं कइलोवर्ण भया
को कृष्णं कालो भयाको गोमूत्रसंनिभं गाइको गौजन्जस्तो वर्ण भयाको मेचक कालो रसेतो भयाको अंगार अंगारजस्तो वर्ण भयाको धुम धुवाजस्तो वर्ण भयाको संसृष्टलिङ्ग दुइथोकचिह्न
लेजुकभयाको हुन् सांनिपातिकं सन्निपातदेखिं भयाको त्रिलिङ्ग त्रिदोषकाचिह्न लेजुकभयाको हुन् कफसंसृष्टं कफदेखिं भयाको उर्ध्वगं उर्ध्वमार्गवान हुन् माहता निगं वायु
देखिं भयाको अधोगं अध्वमार्गवान हुन् कफवाताभ्यां कफवायुदेखिं भयाको उभाभ्यां द्विमार्गवान अनुवर्तने प्रवृत्ति हुन् ७ उर्ध्व आदिको कासाध्यासाध्याविचार उर्ध्व उर्ध्व

रक्तपित्तकषायाभं कृष्णं गोमूत्रसंनिभम् मेचकं गार्धूमं भमं जनाभं च पित्तिकम् ६ संसृष्टलिङ्गं संसर्गा त्रिलिङ्गं सान्निपातिकम् उर्ध्वगं कफसंसृष्टं मधोगं मा
हता निनम् द्विमार्गं कफवाताभ्यां सुभाभ्यां अनुवर्तने ७ उर्ध्वसाध्यामधोयाप्यमसाध्यं युगपद्गन्तम् ८ एकमार्गं वलतो नानि वेगं न वोत्थितम् रक्तपि
तंसुखे काले साध्यासाध्या त्रिरूपद्रवम् ९ एकदोवानुगं साध्यं द्विदोषं याप्य उच्यते त्रिदोषजमसाध्यं मन्दोग्रे रतिवेगितम् १० व्याधिभिः क्षीणो देहस्य
वृद्धस्यानृश्रतश्च यत् ११

मार्गवान भयाको साध्यासाध्यहुन् अध्व अधोमार्गवान भयाको याप्य कष्टसाध्यहुन् युगपद्गन्तम् दुइमार्गवान भयाको असाध्यं असाध्यहुन् ८ एकमार्ग एकमार्गदेखिं भया
को लववन वलितो भयाको नानि वेगं धुलोवेगन भयाको नवोत्थितं भर्वरनिस्केको सुखे काले सरदिकालमा अनिउपद्रव उपद्रवकेहि न भयाको रक्तपित्तं यस्तो रक्तजो हसो साध्यं स्या
त्साध्यहोस ९ दोषभेदसे साध्यासाध्या विचार एकदोवानुगं एकदोषदेखिं भयाको साध्य साध्यहुन् द्विदोषं दुइदोषदेखिं भयाको याप्य कष्टसाध्यहुन् त्रिदोषज त्रिदोषदे
खिं भयाको असाध्यं असाध्यहुन् मन्दोग्रे अग्निमन्द भयाको अतिवेगितं धुलोवेगन भयाको १० व्याधिभिः क्षीणो देहस्य रोगजो क्षीण भयाको पुरुष्को वृद्धस्य वृद्धोऽमे भयाको
अननस्तश्च रुचि न भयाको असाध्यं स्यात् असाध्यहोस ११ रक्तपित्तके उपद्रव दौर्वल्यं दुर्वलं हुनु श्वास श्वासहुनु कास कासहुनु ज्वर ज्वरहुनु वमथु वमनहुनु मद अमल लागेजस्तो

मानि
३२

हुनु पांडुता सेतो हुनु दाह दाह हुनु मुर्छा मुर्छा हुनु भुके घोरे विवाह खाने विनि के दाह हुनु स्त्व धृति र पिसदा सधै दाह हुनु हृद्यतु भुक्त पिडा दानि मावरो कृत्स्ने पिडा हुनु नृणा प्यास
लागु को रस्य भेद शश हुनु शिरसि चनपनं कपाल नातो हुनु पूति निश्चि वननं दुर्ग धिथुकनु अभक देव खाना माइ क्षान हुनु अविपाक खाया को पाखन हुनु विकृति र पि भवे यस्तो
प्रकिनि हुना ताहा रक्त पीत रक्त पित्त को उपसर्ग उपद्रवहुं १२ असाध्य लक्षणा यनूरक्त पित्त जडन रक्त पित्त जोहं सो मांस प्रक्षालना भं मांसु परखले को पानि जस्तो वर्ण भया को कश्चिन
मिव कुहे को पानि जस्तो वर्ण भया को कर्द मा भो नि भं हिलो मिसे को पानि जस्तो वर्ण भया को मेद जो सो पूय पिप् असूकर रक्त यस्तो वर्ण भया को यकृदिव कलि जाको तुका जस्तो यदि वा अ

दौबल्य भासका सञ्चार वस्तु मदा पांडुता दाह मुर्छा भुके घोरे विदाह स्त्व धृति र पिसदा हृद्यतु भुक्त पिडा नृणा को रस्य भेद शिरसि चनपनं पूति निश्चि वननं भक्त देवा विपा
को विकृति र पि भवे दुर्ग पित्तोपसर्ग १२ मांस प्रक्षालना भं कश्चिन मिव च यत्कर्द मा भो नि भं वा मेद पूयास्त्र कल्पं यकृदिव यदि वा पक्क जम्बू फला भम् यकृत्वा यञ्च
निलं भृश मति कुरापं यत्र चोक्ता विकारास्तद्वर्ज्य रक्त पित्तं सुरपति धनुषा यत्र तुल्यं विभाति १३ यत्र चोपहतो रक्त रक्त पित्तं न मान मानव पश्यं हृश्यं विष चापित्तं चा
साध्य मसं शयम् १४ लोहितं कर्दये घस्तु बहु सो लोहिते क्षणा लोहितोद्गारदशी च मिथ्ये रक्त पित्तिकः १५

थवा पक्क जम्बू फला भं पाक को जामुना जस्तो वर्ण भया को यत्कृता जडन का लो वर्ण भया को यञ्च निलं जडन निलो वर्ण भया को भृश मति कुतपं मुदो कुहे को जस्तो भया को यत्र चोक्ता वि
कारा यो कहीया को विकार ले युक्त भया को सुरपति धनुषा तुल्यं विभाति इद्राय नि जस्तो वर्ण भया को यश्चा रक्त पित्तं यो रक्त पित्त जोहं सो सननं वर्ज्य त्याग गरोस १३ यनूरक्त पित्तं जडन रक्त
पित्त जोहं सो रक्त उपहन रक्त क्षय भया को दृश्यं देखने वस्तु विष च अपि आकास पानि रक्तं पश्ये रक्तो देखो सन्त च मानव यस्तो मनुष्य कन असाध्य असाध्य हुन्छ अशंशय साध्य
होना भनि संदेह मानु पर्देन १४ दुसरे असाध्य लक्षणा यनूरक्त पित्तं जडन रक्त पित्त जोहं सो बहुश वारंवार लोहितं कर्दय रक्त वमण गरोस लोहिते क्षणा लाल आखा भया को

गुरु
३२

लोहिनागारदर्शित्वं दकारमापनिरक्त आउनेरक्तपैतिक यस्तोरक्तपित्तजोदसो प्रियते मर्दह १५ इति श्री वैद्यलोकानन्दनिमित्तमाधवार्थबोधिनिपावत्यभाषाटिकायां रक्तपित्त
निदानं समाप्तम् ८ अथ राजयक्ष्मनिदानम् वेगरेधाक्षयाश्चैव साहसादि
लेऽत्रिदोषत्रिदोषदेहिंश्मागत यक्ष्मरोगजोदसो हेतुचतुष्टयात् १ राजयक्ष्मो विशिष्टसम्प्राप्ति कफप्रधाने दोषेस्तु कफमारिकभयाको दोषले रसव
र्त्मसु रुध्रे सुरसवहनगर्भनसाकाष्ठात्माधुनेर अनिव्यवायिनो वापि अन्त्यं न त्रिप्रसंगगताले क्षीणोरेतसी सुकुक्षयहुनाले अन्तरपद्धिवात सर्वधानव संपूर्णधातुजोदसो क्षीयते क्षी
नहुर्नन ताहादेखि मानव मनुष्यजोदसो शुष्यति सुकदह २ पुर्वरूप श्वास श्वासहुनु अंगसाद आगगलुनु कफसंस्त्रव मुखवात कफगिनु नालुसाव तालुसुकनु व

इति श्री वैद्यलोकानन्दनिमित्तमाधवार्थबोधिनिपावत्यभाषाटिकायां रक्तपित्तनिदानम् समाप्तम् ८ अथ राजयक्ष्मनिदानम् वेगरेधाक्षयाश्चैव साहसादि
वमासनात् त्रिदोषजायने यक्ष्मागदो हेतुचतुष्टयात् १ कफप्रधाने दोषेस्तु रुध्रे सुरसवर्त्मसु अनिव्यवायिनो वापि क्षीणोरेतस्य नन्तरा क्षीयते धातवः सर्वे त
तः शुष्यति मानवः २ श्वासंगसाद कफसंस्त्रव तालुशोषवम्यमिसाद मदपीनसकासनिद्राः शोषे भविष्यति भवति सचापि जनुः शुक्लेश्वरानो भवति मांसप
रोरिरसुः ३ स्वप्नेषु काकशुकसस्त कनिलकंठगूवास्तथैव कपयः कृकलासकाश्च तंवाहयंति सनदिर्विजलाश्च पश्येद्युक्तां स्तरुमवतन्ध्रमदवादितांश्च ४

मिं वमनहुनु अमिसाद अग्निमंदहुनु मद अलोमायाजलोहुनु पित्तस पित्तसहुनु कास यो किलासु निद्रा निद्राहुनु शोषे भविष्यति हुनु लोके कायक्ष्मरोगजोदसो यतानि नक्षरा
निभवति यस्तो लक्षणाहुन् सजनु नो प्राणिको शुक्लेश्वरानो आस्वासेतो भयाको मांसवल मासुखाना माइक्षा भयाको रिरसु स्त्रिमाइक्षा कन भवति यस्तो हुन् ३ स्वप्नेषु स्वप्नामा काक का
कशुक सुगा श्लोक दुमसि नीलकंठानुजुर गूवा गूधस्तथैव नस्तै कपयो वाद्र कृकलासकाश्च क्षपारोपनि तं तसूपुरुष्कन वाहंति वो कदह विजराश्च नदि पानि न भयाको नदि क
न पश्यं देखो स पवन वायुलेह्ये को धुम धुवानि स्तेको दवादितांश्च ददिती लो गजस्तो सुक्तां तरु यस्तो सुकेको वृक्षकन पश्यं देखो स ४ त्रिरूपेक्षयके लक्षणा अंमस अंमसमा
पार्श्वको खामा अभितापश्च अन्त्यं न पिदा भयाको कर्पाद हातगो डामा संतापो पोतेको ज्वरसर्वो गवाश्चैव संपूर्ण आंगूतानो भयाको राजयक्ष्मण यो राजयक्ष्मरोगको लक्षणा यस्तो

मानि
३३

लक्षणहन्तः ५ अनिलावायुदेखि भयाको यक्ष्मरोगमाः स्वरभेदस्वरभेदहुनु सुतः सुतहुनु अंसः अंसमाः पार्श्वः कोखामाः संकोचः कुमचनुः पित्तपित्तदेखि भयाको यक्ष्मरोग
माः ज्वरः ज्वरहुनु दाहः दाहहुनु अतिसारः शरः शरहुनु रक्तस्यचागमः मुखवातरक्तआइनु ६ कफकोपनः कफको देखि भयाको यक्ष्मरोगमाः शिरस्यपीरुपुर्णोत्तं कपालभारिहुनु
अगतद्वन्द्वस्वचः खानामा कनिष्ठा नहुनु कासः खोकि लागु कंठस्य चोष्णं सवाति माखसूखस्माडनु लक्षणां विजयः यस्तो लक्षणहन्तः भनिकनजानु ७ यनैयकादसभिरे
योयधारथो कलक्षणा लेजुक्त भयाको वा अथवा कासः खोकि लागु अतिसारः शरः शरहुनु पार्श्वार्तिः दुइकोखामा पिदाहुनु स्वरभेदस्वरभेदहुनु अरुचीः अरुचिहुनु ज्वरेः ज्वरहुनु

अंस पार्श्वभितापश्च संतापः कर्पादयोः ज्वरः सर्वांगगन्धवनाक्षणां राजयक्ष्मणाः ५ स्वरभेदोऽनिलाह्वलं संकोचश्चांसपार्श्वयोः ज्वरोदाहोऽतिसारश्च पित्ता
द्वन्द्वस्य चागमः ६ शिरसः पीरुपुर्णोत्तं मभक्तद्वन्द्वस्वचः कासः कंठस्य चोष्णं सो विजयः कफकोपनः ७ एकदशभिर्नैर्वायुभिर्वापि समन्वितम्
कासाति सारश्चार्तिस्वरभेदाह्विज्वरेः ८ त्रिभिर्वापि डितं लिङ्गैरकासासृगमयैः जलक्षोषार्दितं जंतुभिश्च सूक्ष्मपुलं यशः ९ सदैरर्द्धेस्त्रिभिर्वा
पिलिङ्गैर्मामवलक्ष्यैः युक्तो वर्ज्यचिकित्स्यस्तु सर्वरूपोऽप्यतोऽन्यथा १० महाशिनक्षीयमाणमति सारनिपीडितम् शुनमुक्कोदरं चैव यक्ष्मिणां परिवर्जयत् ११

यद्भिर्वापि समन्वितम् इदं थोकलक्षणा लेजुक्त भयाको ८ वा अथवा ज्वरः ज्वरहुनु कासः खोकि लागु असृग्आमयोरक्तशरः शरहुनु त्रिभिर्पीडितं योनिनिधोकलक्षणा लेजुक्त भया
कोऽशोषवार्दिजंतुः यस्तो सो यरोग भयाको प्रातिको विपुलसय इह आफुलाइ थुलो जस्तोला भनि इक्षा गरे कावै द्यजो हसो जस्यान् न्यागगरोस ९ साध्यासाध्याविचार स
वै संपुर्णलक्षणा लेजुक्त भयाको अर्धे आवा लक्षणा लेजुक्त भयाको त्रिभिर्वापि लिङ्गै तिथोकलक्षणा ले भयाको मांसवलक्ष्यै जुक्त मांसवलक्ष्य भयाको हने वर्ज न्यागगरी ह सर्वरूप
अपि संपुर्णरूप लेजुक्त भयाको हनापनि अनअन्यथा मासुवलक्ष्य भयाको हने वर्ज चिकित्सा औषदिगरोस १० असाध्यलक्षणा महाशिनः थोरखाने भयाको क्षीयमानु दुक्कोन

गुरु
३३

याको अति सारनि पिडितम् शङ्खले पिडा भयाको मुख अन्दमा उदर प्यनमा शुन सुज भयाको यक्ष्मीरां यस्तो यक्ष्मरोग जो दसो परिवर्जयते न्यागुगरोस ११ जडनरोगको औष
धिदिनु योग्य हस्तको कहियो ज्वरानुबन्ध रहितं ज्वर भयाको वलवन्त वलियो भयाको क्रिया सह औषधिको क्रिया सह नुसकने आत्मवन्त वैद्यको वचन मार हुको दिमाग्नि अग्निदि
प्रभयाको अकृसं दुवलो भयाको नरम् यस्तो मनुष्य कन उपक्रमे औषधिगरोस १२ असाध्य लक्षणा शुक्राक्ष आत्मासेतो भयाको अन्नेद्वार अन्नमाइक्षान भयाको उर्ध्वधासनि
पिडितम् उर्ध्वधासले पीडायाको कृच्छरा वरेक हले बहुमेहं नैवेरैपिसाप भयाको यक्ष्मा यस्तो यक्ष्मरोग जो दसो मानव मनुष्य कन हति नास गर्दछ १३ संख्या लक्षणा व्यायस्त्रिप्र
संग गरीले सुकेको शोक शोकसे सुकेको वार्धक्य बुढा भय सुकेको व्यायाम परिधम गरीले सुकेको अधप्रशोषिणा अत्यनवाते हिनाले सुकेको भाउ भैशुकेको अक्षत संज्ञो उरक्षत रोग

ज्वरानुबन्ध रहितं वलवन्त क्रिया सहम् उपक्रमेदान्न वन्तं दीप्तिमकृशं नरम् १२ शुक्राक्ष मन्नेद्वार मूर्ध्वधासनि पीडितम् कृच्छरा बहुमेहं नैवेरैपिसाप भयाको यक्ष्मा हनि हमान
वम् १३ व्यायशोक वार्धक्य व्यायाम अधप्रशोषिणा वरोगो रक्षत संज्ञो च शोषिणो लक्षणा भूमा १४ व्यायशोषि शुक्रस्य क्षय निद्रा रूपदुन पादुदेहो यथा
पूर्वक्षीयते चास्य धानवः १५ प्रधानशिलः स्रस्ताः शोकशोष्य पिनादशः विनाशु क्रक्षय कृते विंकारे लुपलक्षित १६ जराशोषि कृशमंदवीर्य बुद्धिवलेन्द्रिय
कंपनोऽरुचिमा भिन्नकास्य पात्र हनस्वर १६

ले सुकेको शोषिणा यस्तो सुकेको मनुष्यको लक्षणा यस्तो लक्षणा हुन्छ भनिकन श्रृण १४ व्यायशोषिके लक्षणा व्यायशोषि व्यायशोष भयाको पुरुस जो दसो शुक्रसक्षय निद्रा शुक्रस
य भयाको चिकुले जुक्त भयाको रूपदुनम् उपद्रव भयाको पादुदेह आगुसतो भयाको अस्य पुरुषस्य यस्य पुरुस्को यथा पूर्वक्षीयते यथा पूर्वकले क्षीणा हुन्छ १५ शोषशोषिके लक्षणा
शोके शोष्य अपि शोकशोष भयाका पुरुस जो दसो प्रधानशिल शोकसमूह नामा शील भयाको स्रस्ता ग आग गलेको नादश शुक्रक्षय कृते विंकारे विना शुक्रक्षय भयाका विकार ले भिन्न
रूप लक्षित शुक्रक्षय भयाका लक्षण ले जुक्त भयाको हुन्छ १६ जराशोषिके लक्षणा जराशोषि जराशोष भयाका पुरुस जो दसो कृश दुबलो भयाको विर्य पराक्रमि बुद्धि बुद्धिवल
वम् इन्द्रिय दस इन्द्रिय मन्द मन्द भयाको कंपन कंपहुनु अरुचिमा गुरुचिनु भिन्नकास्य हुनस्वर कास्को नारापुते गस्तो स्वर भयाको १६ श्लेष्मणा हिन कफले हिन भया

मानि
३४

को. शीविनिधुक्दह. गौरवं. आगभारिहनु. अरुचिपीडित. अरुचिलेपीडाभयाको. आस्य. मुखमा. नासा. नासुमा. अक्ष. आख्यामा. संपुष्प. पानिगिरेको. शुष्कमल. सुकेकोमलभयाको. रुक्ष. रुखो.
भयाको. हृदि. कांतिजस्का. १७ अध्वप्रशोषिकेलक्षणा. अध्वप्रशोषि. अध्वप्रशोषभयाको. पुरुसूजोदसो. स्मस्ताङ्ग. आग्रगलेको. संपुष्प. सुतेकोजस्तो. परुष. फोशो. हृदि. कांतिजस्का. गात्रा.
वयव. संपुष्प. अंगकन. प्रसुप्तिद्रायाई. क्रोमपिपास्थान्मा. गलगलामा. आनन. मुखमा. शुष्क. शुकाकोहुन्छ. १८ व्यायामशोषिकेलक्षणा. व्यायामशोषि. व्यायामशोषभयाको. पुरुसूजोदसो. भू.
यिष्ठा. बहुधा. यन्त्रिरेवसमिन्विन. अध्वप्रशोषकालक्षणाते. गुह्र. भयाकोहुन्छ. क्षतंविना. घाइन. नैकन. अक्षतकृतैलिङ्गै. संयुक्त. उरक्षतरोगकाचिहने. गुह्र. भयाकोहुन्छ. १९ निनकारणा.
स्यवरा. शोषहुन्छसोकहियो. रक्तक्षयातवेदनाभिरक्तक्षयभयाकोवेदनाले. स्तधौव. आहारयंत्रणात्. तस्देवियांनामा. रुचिन. भयाको. वृणिन. यस्तोघातभयाको. पुरुसूको. शोष. भवे. सुकदह.

शीविनिधेयमणाहिनं गौरवरुचिपीडित. संपुष्पनास्यनासाक्ष. शुष्क. रुक्षमलहृदि. १७ अध्वप्रशोषी. स्मस्ताङ्ग. संपुष्प. परुषहृदि. प्रसुप्तिगात्रावयव. शुष्क. क्रोमग.
लानन. १८ व्यायामशोषी. भूयिष्ठा. र्मेभिरेवसमिन्विन. लिङ्गै. रुक्षकृतै. संयुक्त. सोक्षतंविना. १९ रक्तक्षयादेदनाभिस्तथैवाहारयंत्रणात्. वृणिन. श्व. भवे. शोष. स.
चासा. धातमोमत. २० धनुषायस्यतोऽन्यर्थ. भारमुद्धृतो. गुरुम. युध्यमानस्य. बलिभिः. पततो. विषमो. चतः. २१ वृषं. हयं. वा. वा. वनं. दम्प. चाम्यं. निगृह्णत. शिला.
काष्ण. इमनिर्घाता. नक्षिपतो. निघ्नत. परान्. २२

सहोयत्पोवरा. शोषजोदसो. असा. धातमोमत. अन्यत. असा. धा. हुन्छ. २० सहित. उरक्षतरोगकहियो. अन्यर्थ. धनुषायस्यत. अन्यत. धनु. हां. व्या. पुरुष्को. भारमुद्धृतो. गुरु. गहं. भारि. वो. कन्या. पुरु.
ष्को. बलिभिः. युध्यमानस्य. बलियो. सित. जुद्ध. गर्भ. पुरुष्को. विष्म. उचन. पतत. विष्म. भुमि. मा. उचो. देखिं. शिर्ष. पुरुष्को. २१ धावनं. द. उर्ने. वृषं. सादेकन. हयं. घोडा. कन. अय. दम्प. अरु. हा. ति. ग.
रेका. जंतुकन. निगृह्णत. पक. र्ग. पुरुष्को. शिला. वृणां. का. रू. काठ. अश्म. अरु. थुला. थुला. वस्तु. निर्घातां. सस्त. र. क्षिपत. फेक. न्या. पुरुष्को. मरान्. निघ्नत. शवु. सित. ल. र्ग. पुरुष्को. २२ वा. अथ.
वा. उचै. अधिवानस्य. थुलो. स्वर. ले. प. र्ग. पुरुष्को. वा. अथवा. दुरं. नारो. देखिं. दु. नम्. चादै. वृजत. द. उर्ने. भयाको. वा. अथवा. महान. क्षी. र्गतो. थुलो. नदि. मा. प. उरि. रे. र्ग. पुरुष्को. वा. अथवा. हयै. सह.
धातव. घो. श. सित. द. उ. र्ग. पुरुष्को. २३ सहसा. चादै. दुरा. नारो. देखिं. उचन. न. उ. फेर. हिं. पा. पुरुष्को. तुरां. वा. ति. प्र. नृ. त. चादै. चादै. ना. च. र्ग. पुरुष्को. तथा. त. स्तै. अ. मी. करै. कर्म. भि. अरु. घ. ति.

गुरु
३४

याकामृगर्षापुरुष्को. भृश. अत्यन्त. अभ्याहत. पिडाभयाको २४ वक्षसिताडिते हातिमापिडाभयाको. व्याधियसोरोगजोहसो. वलवान्. वलियोभयाको. समुदिर्यते. उत्पन्नहुन्छ. स्त्रियुचा
तिप्रसक्तस्य. अत्यन्त. त्रिप्रसंगगर्भाते. रुक्ष. हर्षो. अल्प. थोर. प्रमिताशिन. प्रमाननगरिखान्नापुरुष्को. २५ अत्यर्थ. अत्यन्त. उर. उरक्षतरोगजोहसो. विरुज्यते. पिडागर्दछ. भिद्यते. फुले
जसो. विरुज्यते. पिडागर्दछ. तथा. तसै. मार्ध. दुइकोआमा. प्रपिद्यते. पिडागर्दछ. अङ्ग. आङ्गजोहसो. शुष्यति. सुकदछ. प्रवेपते. कंपहुन्छ. २६ क्रमाद. क्रमैले. वीर्य. पराक्रमि. वलं. व
न. वर्णा. वर्ण. रुति. रुचि. अग्निभ. अग्निप्रति. क्षीयते. हिनभयाको. ज्वरेवथा. ज्वरलेपीडाभयाको. विद्रुमेद. शराकोभेदहुनु. अग्निवधादीपि. अग्निनष्टहुनाहा. मनोदै. म. मनुपनिदिक्

अधियानस्यवाऽत्युच्चैर्दुरंवावृजतोदुतम् महानदिर्वानरनोहयैवसहधानवः २३ सहसोत्पततोदूगनूर्णवानिप्रनृत्पत. तथात्यै. कर्मभि. कुरै. भृशमभ्याहतस्यच
२४ ताडितेवक्षसिवाधिर्वलवान्समुदिर्यते स्त्रियुचातिप्रसक्तस्यरुक्षान्प्रमिताशिनः २५ उरोविरुज्यतेऽत्यर्थंभिद्यतेऽथविरुज्यते. प्रपिद्यतेतथा. मार्ध
शुष्मानङ्गप्रवेपते २६ क्रमाद्वीर्यवलं वर्णो रुचिरग्निश्चरुह्यते ज्वरेवथामनोदै. मं. विद्रुमेदोऽग्निवधादीपि २७ दुःख. श्वाव. सुदुर्गभिः पीनोविग्रथितोबहुः
कासमानस्यचाभिक्षांकफः सास्त्राः प्रवर्तते. सक्षतः क्षीयते. अर्थ. तथा. शुक्रौजसौ. क्षयान् २८

हुनु २७ दुःख. दुःखभयाको. श्वाव. निलोभयाको. सुदुर्गभिः. दुर्गभिभयाको. पीन. पहेलो. विग्रथित. दह्योपरेको. बहु. वै. अभिक्षांकासमानस्य. अत्यन्त. यस्तो. खो. कन्यापुरुष्को. क
फ. कफजोहसो. अस्त्र. रक्तनेसहिनभयाको. प्रवर्तते. प्रवृत्तिहुन्छ. सक्षत. भित्रघातभयाको. अत्यर्थ. क्षीयते. अत्यन्त. क्षीराभयाको. तथा. तसै. शुक्र. नेनेको. शुक्र. वजसनेज. क्षयान्. क्षयहुना
लेखसोहुन्छ २८ पुर्वरूप. तस्यक्षत. न्यो. उरक्षतरोगको. अव्यक्तलक्षणा. अव्यक्तलक्षणाभयाको. हुन्छ. इदं. पुर्वरूपं. यो. पुर्वरूपभनिकन. स्मृतनामकथितं. कहियां २९ क्षत
क्षीरावे. असाध्यलक्षणा. क्षेते. उरक्षतरोगजोहसो. रुरे. रुक्. हातिदुर्बल. होशितछर्दि. रक्तवमणगरेस. कास. खोकिला. मु. वै. शोषिक. विशेष. बलेपीडाहुनु. क्षीरा. दुबलोहुनुमु

मानि
३५

त्रयं पिसापको हसो सरक एते ले सहित नयाको पार्श्व को खामा पृष्ठ पिथोमा कटि कवरमा ग्रह पीडा हुनु ३० अस असाध्य लक्षण अल्पलिङ्गस्य थोरि चिकु भयाको दिवा
गुने अग्निदिप्र भयाको बलवतो वलियो भयाको पुरुषको नव नआइ नैन साध्य साध्य हुन्छ परिसंवसर एक वर्ष नगे कोइ नने याप्य कष्ट साध्य हुन्छ सर्वलिङ्ग संपूर्ण लक्षण ले जुक
भयाको विवर्जयन् न्याग गरेस ३१ इति श्री वैद्य लोका नन्द निमित्त माधवार्थ बोधिनि पार्वत्य भाषा तिका यां राजयक्ष्मरोग समाप्ताम् १० अथ कास रोग निदानम् अथ काशा
सम्प्राप्ति अह्निरुक्ति धूमोपघाना धुवाको उपघान लाग्नाले रजसस्तथैव धुलोको उपघान लाग्नाले व्यायाम परिश्रम गर्नाले रुक्षा अन्न निशेवनां च रुखो अन्न को सेवा गर्नाले भो

अथ कलक्षणानस्य पूर्व रूपमिति स्मृतम् २८ उरो रुक्मे शित छर्दिः कासो वै शेषिकः क्षने क्षीणो सरक मूत्रं पार्श्व पृष्ठ कटिग्रहः ३० अल्पलिङ्गस्य दिवा
ः त्रिसाध्यो बलवतो न वि परिसंवसर याप्यः सर्वलिङ्ग विवर्जयन् ३१ इति श्री वैद्य लोका नन्द निमित्त माधवार्थ बोधिनि पार्वत्य भाषा तिका यां राजयक्ष्मरोग नि
दान समाप्ताम् १० अथ कास निदानम् धूमोपघाना रजसस्तथैव व्यायाम रुक्षा भनिशेवणाच्च विसर्ग गत्वा दपि नोजनस्य वेगावधा क्षवथोस्तथैव १ प्रा
णो ह्युदानानुगतः प्रदुष्य संभिन्न कास्य स्वन तुल्य घोषः निरेति वक्रान्सहसा स दोषो मनिषिभिः कास इति प्रदिश्य २

जनस्य स्वादा को वस्तु को विमार्ग गत्वा विमार्ग हुना ता हु वेगावरो धातु क्षाण पिसापको वेग स्था मूनाले अवधो कटिका को वेग रो कनाले स्तथैव नसै १ प्राण प्राण वायु जो
हसो प्रदुस्त उदानानुगत दुष्ट भयाको उदा वायु पदिलो गेर संभिन्न कास्य स्वन तुल्य घोष कास्को नाडा फुत्त को जसो सहसा चौदै वक्रान् मुख वात निरेति निकृन् सदोष त्यो दोष जो
हसो मनिषिभि वरावरा जाने मुनि हुहने इति कास यो कास रोग हो भनिकन प्रदिश्य कहियाको छ २ वात वायु देखि पित्त पित्त देखि कफ कफ देखि क्षत उर क्षत रोग देखि
क्षयै क्षयरोग देखि पच कासा यो पाचन रहले कास रोग हुन्छ भनिकन स्मृत नाम कथित कहियो सर्व संपूर्ण कास जो हसो उपेक्षित हे ज्ञा गर्नाले क्षयायो क्षयरोग हु-

गुरु
३५

३. उत्तरोत्तरवलिनश्च उत्तरोत्तरवलियोद्ध. ३. पूर्वरूप तेनान्योकासरेगको. पूर्वरूपं भवेत्. यो पूर्वरूपहो. गल. घानिमा. आस्यता. मुखमा. शूक. पुरी. धान्को. तु. पाने. पुरी. भयाको. जलो. कंठे. कं. घानिमा. चिला. इनु. भोजाना. अवध. भजायने. खाना. मा. इक्षान. हुनु. ४. वायुको. र्वा. किके. लक्षण. समि. रणे. न. प्रसक्त. वेग. वायु. देखि. भयाको. का. सरेग. मा. हन. हा. निमा. संख. कंच. न्मा. उर्धो. कपाल. मा. उदर. पत. मा. पार्श्व. को. खा. मा. शूल. पिडा. हुनु. क्षामान. न. स्वर. वसे. को. वल. वल. भो. स्वर. स्वर. भो. वज. ते. ज. भो. क्षीण. क्षीण. भयाको. भिन्न. स्वर. स्व. द. ने. द. भ. याको. शूक. स्व. का. सनि. सु. क. का. स. भयाको. हुनु. ५. पित्त. ज. का. स. के. ल. क्षण. पित्ते. न. पित्ते. देखि. भयाको. का. सरेग. मा. उरो. वि. दा. ह. हा. निमा. पो. ल. नु. ज्वर. ज्वर. हुनु. वक्र. शो. यै. मुख. सु. क. नु. अभ. र्दि. त. इ. लो. अत. न. पि. डा. भयाको. स्तिक. मुख. मुख. नितो. भयाको. नृ. यार्त. प्या. स. के. जु. क. भयाको. पी. ना. नि. पे. ह. लो. क. दु. नि. पि. रे. वे. भ. न. व. म. न. ग. रे. स. स. पा. दु. से. तो. ले. जु. क. भयाको. का. से. न. खो. को.

पंचकासाः स्मृतावाटीपतश्चेक्षनक्षयैः क्षयायोपेक्षिताः सर्वेवलिनश्चोत्तरोत्तरम् ३. पूर्वरूपं भवेत्. यो पूर्वरूपहो. गल. घानिमा. आस्यता. मुखमा. शूक. पुरी. धान्को. तु. पाने. पुरी. भयाको. जलो. कंठे. कं. घानिमा. चिला. इनु. भोजाना. अवध. भजायने. खाना. मा. इक्षान. हुनु. ४. वायुको. र्वा. किके. लक्षण. समि. रणे. न. प्रसक्त. वेग. वायु. देखि. भयाको. का. सरेग. मा. हन. हा. निमा. संख. कंच. न्मा. उर्धो. कपाल. मा. उदर. पत. मा. पार्श्व. को. खा. मा. शूल. पिडा. हुनु. क्षामान. न. स्वर. वसे. को. वल. वल. भो. स्वर. स्वर. भो. वज. ते. ज. भो. क्षीण. क्षीण. भयाको. भिन्न. स्वर. स्व. द. ने. द. भ. याको. शूक. स्व. का. सनि. सु. क. का. स. भयाको. हुनु. ५. पित्त. ज. का. स. के. ल. क्षण. पित्ते. न. पित्ते. देखि. भयाको. का. सरेग. मा. उरो. वि. दा. ह. हा. निमा. पो. ल. नु. ज्वर. ज्वर. हुनु. वक्र. शो. यै. मुख. सु. क. नु. अभ. र्दि. त. इ. लो. अत. न. पि. डा. भयाको. स्तिक. मुख. मुख. नितो. भयाको. नृ. यार्त. प्या. स. के. जु. क. भयाको. पी. ना. नि. पे. ह. लो. क. दु. नि. पि. रे. वे. भ. न. व. म. न. ग. रे. स. स. पा. दु. से. तो. ले. जु. क. भयाको. का. से. न. खो. को.

सपरिदहमानः संपुरीआग्मादाहुहु. ६. कफ. ज. का. स. के. ल. क्षण. कफे. न. कफे. देखि. भयाको. का. सरेग. मा. प्रलि. प्य. मा. ने. न. मुखे. न. मुख. मा. क. फ. ले. लि. प्य. को. हु. ना. ले. सी. डं. पि. डा. भया. को. शि. रो. रु. जो. ति. शि. र. मा. पि. डा. भयाको. क. फ. पुरी. दे. ह. संपुरी. शि. र. मा. क. फ. ले. पुरी. भयाको. अभ. क. रु. ग. खाना. मा. इक्षान. हुनु. गै. र. कं. आ. ग. मा. रि. हुनु. कं. दु. जु. क. घानिमा. चिला. इनु. भू. डा. अत. न. सा. ड. क. फ. ल. ह. ग. पे. रे. को. क. फ. का. से. न. खो. को. स. ७. क्षन. का. स. के. ल. क्षण. अनि. द्य. वा. य. अत. न. त. स्त्रि. प्र. स. ग. ग. नी. ले. भार. अत. न. न. रि. वो. क. ना. ले. अध. अत. न. वा. तो. हि. ना. ले. यु. द्वा. जु. द्वा. ग. नी. ले. अ. श्व. घो. डा. ग. ज. हा. नि. नि. ग्र. ह. इ. को. प. क. नी. ले. रु. क्ष. स्यो. रु. खो. भयाको. पुरु. स्को. वा. य. वा. य. जो. द्वा. सो. उ. र. क्ष. न. गि. हि. न्वा. उ. र. क्ष. न. रोग. ला. इ. नि. य. र. का. स. आ. व. हे. न. का. स. रोग. गर्. द. ८. स. न्यो. का. स. जो. द्वा. सो. पु. र्व. प. इ. ले. शू. क. का. स. ने. शू. क. का. स. ग. रे. स. न. न. त्या. हा. दे. खि. अ. न्य. र्थ. अ. न्य. न. कं. धे. न. रु. ज. न. घानिमा. पि. डा. भया. वि. रु. गे. ने. व. चो. र. सा. हा. नि. मा.

मानि
३६

पिडाभयको हुनाले सशोशितम् रक्तलेजुकभयाको श्रीवेन्थुकोस ८ नीक्षणाभिमुखिभिनिखानिखासियाले लनुधमानेन चोचेजस्तो शुनिना पिडाभयाको दुखदर्शन दुनामा शु
लेन भेद पिडा तिसुखे घोचे जस्तो अभिनापिना अत्यन्त पिडाभयाको १० पर्वभेद जोरि जोरि दुखनु ज्वर ज्वर हुनु श्वास श्वास हुनु नृणा प्यास लागु वैस्वर्य स्वरवस्तु पीडित इन्हे
पीडा हुनु क्षतोभवाकासवेगा क्षतदेखि भयाको कासकावेगले पारवत इवा कुजनकर उदध ११ क्षयदेखि कास रोगको लक्षणा विषय विषय भोजन गर्नाले असात्म्य
भोज्य आफुलाइ हिन नहुने वस्तु खानाले अति व्याय अत्यन्त छिप्र संग गर्नाले वेग निगहनु हाडापिसापको वेग रोकनाले गृणिना औषदि नगर्नाले शोचना शोक गर्नाले नृणा यस्तो
मनुष्यको अग्नौ व्यापने अग्निमन्द भया चयोमला नीमल जोह सो १२ कुपिता कोषभय र देह क्षय पदम शरिर कनक्षय भयाको क्षयजकास यस्तो क्षय देखि भयाको कास कनकु

सपूर्वकासने शुक्लतनः श्रीवेत्सशोशितम् कठन रुजनाऽत्यर्थ विरुगोने वचोरस ८ सुचिभिरिव निक्षाभिस्तु दमानेन शूलिना दुःखदर्शन शूलने भे
द पीडाभिनापिना १० पर्वभेद ज्वर श्वास नृणा वैस्वर्य पीडितः पारवत इवा कुजनकासवेगा क्षतो इवात् ११ विषमासात्म्य भोजानि व्यायादेग निय
हान गृणिना शोचना नृणा व्यापनेऽग्नौ च योमला १२ कुपिताः क्षयजकासं कुर्युर्देह क्षय पदम् सगात्र शूल ज्वर दाह मोहात् प्राण क्षय चापील जितकासि १३
शुष्यन्निभिरिव निदुर्बलेस्तु प्रक्षीणमांसो रुधिरं सपूयम् तसर्वमिग भृशदुश्चिकित्स्यं चिकित्सितज्ञाः क्षयजं वदन्ति १४

युगं सकासि त्वाकासं जोह सो गात्र शूल शरिर माशूल भयाको ज्वर ज्वर दाह दाह मोहात् मोह इन्हे पीडाभयाको प्राणक्षय अपि प्राणताइनास गर्ने उपलभेत पाउदध १३
शुष्य शुष्क के दुर्बल दुर्बल भयाको प्रक्षीणमांसो मासु सुकेको रुधिरं रक्तं सपूयं पिपले सहित भयाको श्रीवनि थुकदध सर्वलिङ्ग संपूर्ण चिह्न लेजुकभयाको भृशदुश्चिकित्स्य
औषधि गर्ना वारो कथीन भयाको चिकित्सित औषदि जायावेद जोह सो तन स रोग कन क्षयज वदन्ति यो क्षयकास भनिकन नन्दध १४ साध्यासाध्य विचार इत्यस क्षयजकास यो
क्षयकास भयाको पुरुष जोह सो क्षीणाना क्षीण भयाको देह नाशन शरिर ताइना शग ईह वा अथवा वलवन वलियो भयाको साध्यसात् साध्य हो स क्षनोत्थित क्षनकास पनि यव यस्तो
नरहने याय कसु साध्य हुन्छ १५ नवौ न आइ भने पादगुणा चितो चार पाउले जुक्त भयाको कदाचित् सिध्यता कदाचित् साध्य हो स स्थ विरणा वुरोउमेर भयो भयाको कास जोह सो

गुरु
३६

जराकास जराकासहुन्छ सर्वो यो संपूर्ण जराकास जोह सो याय कस साध्यहुन्छ १६ त्रिपुर्वान् पेलै कहिया को वात पित्त रुफदे सिंभया को पथ्यै पथ्यने साध्यत साध्यहुन्छ या
प्यास्तु अरुति गोनाकास जोह सो याय येत पथ्यै औयधिर पथ्यले साध्यान् साध्यहोस १७ इति श्री वैद्य लोकानन्द निमित्त माधवार्थ बोधिनिपावत्य भाषानिकायां का
स रोगनिदानम् समाप्तं ११ अथ हिक्का रोगनिदानम् विदाहिः दाहुहुने वस्तु गुरु भाखिस्तु विसंभिः शरावंधहुने वस्तु रुक्ष रुखो अभिष्यदि अभिष्यदिवस्तु भोजनैः
को भोजन गर्नाले शीत पाना चिसो प्यानाले अशन चिसो वस्तु खानाले स्नान चिसो पानिले स्नान गर्नाले रजो धुत्तले धुम धुत्तले अनिले वायुले १ व्यायाम कर्म परिश्रमहु

इत्यथ क्षयजः कासः क्षीणानां देहनाशनः साध्यो बलवतां वास्यो न्याय्यस्त्वेवं क्षतोत्थितः १५ नवौ कदाचिन्मिथ्येतामपि पादगुणान्वितौ स्थविराणां ज
राकासः सर्वो याय्य पुर्का निनः १६ त्रिपुर्वान् साध्यत साध्यान् पथ्यै यास्तु यापयत् १७ इति श्री वैद्य लोकानन्द निमित्त माधवार्थ बोधिनिपावत्य भाषानिका
यां कास रोगनिदानम् समाप्तम् ११ अथ हिक्का निदानम् विदाहिः गुरु विसंभिः रुक्ष रुखो अभिष्यदि भोजनैः शीत पानाशन स्नान रजो धुमान पानिले १ व्यायाम क
र्म भारा ध्वने गद्यानापनर्पणैः हिक्का भास भकास भनृणां समुपजायते २ मुहुर्मुहुर्वायु रुदेति सस्वनौ यकृन्निहोत्राणि मुष्पादि वाक्षिपन् सघोषवानाशुहि

नेकामुगर्नाले भार भार लोकनाले अन्न भोजनो हिनाले वेगाघाना शरापिसापको वेग रोकनाले उपनर्पणैः भोकरुनाले हिक्का हिक्का भास भास कास भ कास पानि नृ
णां मनुष्य रुको उपजायते उत्पन्नहुन्छ २ हिक्का कास रूप अरुति रुकि सस्वनौ वायु सद्धने जुक भयाको वायु जोह सो मुहुर्मुहुर् बारं बार रुदेति मार्थी तीरवान आउदछ
यकृत् कलिजा पिहा फियो अत्राणि आंदा मुखा मुखवान आक्षिपुन इव निस्केकि भनिइ सघोषवाना थुलो स्वर भयाको असं पुराको हिनस्पी नास गर्ने तत ताहोदे सिं वु
धै वरा वरा जान्ना रुदले हिक्का हिक्का रोग भनिकन अभियते भन्दछ ३ हिक्का भेद अरु संप्राप्ति कफे नानुगत वायु कफ पदिलगेको वायु जोह सो अन्न जा अन्न जाना उगे

नस्यमुपनस्यनस्तु हिक्का पथि यतेतु ३

मानि
३७

को यमला यमलाना उगेको शुद्रा शुद्राना उगेको गभिरं गभिरना उगेको महति महतिना उगेको पंचहिक्का योपाचहिक्का कन करति गदंछ ४ पुर्वरूप कंठ धानि
मा उरस धानिमा गुरुत्वं भारिहुनु चदनस्य कबायता मुखनदी हुनु कुक्षिरातो पस्वेच दुइको खामा कराउनु हिक्का नां हिक्कारेगको पुर्वरूपानि पुर्वरूप भनिकन जानु ५
अन्नजाहिक्काकेलक्षण अनिसंभुके पानानै अन्नत्तखाना लेर पुडनाजे अनिलपीडिन पीडा भयाको वायु जो हसो सहसा चादै उर्ध्वगो भूत्वा माथि निरवान हिक्का पी हिक्का गदंछ
ताहिक्का न्योहिक्का जो हसो भिषक वैद्यहरुले अन्नजा विद्या अन्नजाहिक्का भनिकन जानु ६ यमलाहिक्काकेलक्षण याहिक्का जउन हिक्का जो हसो चिरेगा छरे वैर पछि यमले

अन्नजा यमलां शुद्रां गभीरां महतिं तथा वायुः कफेनानुगतः पंचहिक्काः करोति ४ कठोरमोर्गुरुत्वं च वदनस्य कबायता हिक्का नां पुर्वरूपाणि कुक्षिराटोप
स्वच ५ पानान्नैरनिसंभुके सहसा पीडितोऽनलः हिक्कयन् पृथ्वीं गोभूत्वा तां विद्यादन्नजां भिषक ६ चिरेन यमले वैरं गेया हिक्का संपवर्तने कंपयंति शिरे
शीवां यमलानां विनिर्दिशेत् ७ प्रकृष्टकाले र्यावेगे मन्दै समं भिवर्तने शुद्रिकानामसाहिक्का जत्रुमूलानुधावति ८ नाभिप्रवृत्ता या हिक्का घोरं गभी
रनादिनी अनेको पट्टवर्तति गभीरानामसा स्मृता ९

वेगे दुइफेरको वेगले प्रवर्तने प्रवृत्ति हुन्छ शिर शिरमा शीवा धानिमा कंपयंति कंपगरे ताहिक्का न्योहिक्का जो हसो यमला विनिर्दिशेत् यमलाहिक्का भनिकन जानु ७ शु
द्राहिक्काकेलक्षण याहिक्का जउन हिक्का जो हसो प्रकृष्टकाले चादै चादै मन्दै वेगे मन्द वेगले समं भिवर्तने भाउदछ याहिक्का न्योहिक्का जो हसो शुद्रिकानाम जो या शुद्रिकाना उ
भयाको भनिकन जानु जत्रुमूलानुधावति जत्रुमूल देखि आयाको हुन्छ ८ गभिराहिक्काकेलक्षण याहिक्का जउन हिक्का जो हसो नाभिप्रवृत्ता नाभि देखि आयाको घोर द
रलाग्दो भयाको गभिरमादिनि गभिरसद भयाको अनेको पट्टवर्तति अन्यकउ पट्टव भयाको साहिक्का न्योहिक्का जो हसो गभिरनाम स्मृता गभिरनाम हिक्का भनिकन जानु ९

गुरु
३७

भक्तदेद रवानामाइनहुनु कसस्यच दुबलो भयाको बाधिभिः क्षीरादेहस्य रोगले क्षीरा भयाका पुरुषको वृद्धस्य पुटोउमेर भया
का पुरुषको.

माहाहिकाके लक्षण याहिका जडनहिका जोहसो मर्मरायुनी डिये निव मर्ममर्ममापिडा हुनु सर्वगात्र प्रकंपिनी संपुरो शरिर कं प भयर सततं निरंतर प्रवर्तने प्रवृत्ति हु
नु साहिका नोहिका जोहसो महाहिके निजया माहाहिका भनिकन जानु १० असाध्य लक्षण यस्य हिकन जडनहिका भयाका पुरुषको देह शरिरको आयम्यने प्राणि हुनु
हृदि उर्ध्व आरुमाधिनि रफेके को नित्यता म्यने शिखे सुचेको यस्य हिकन यलोहिका भयाका पुरुषको क्षीरो दुबलो भयाको अन्न द्विद अन्नमाइक्षानहुनु अनि मावंक्षो
नि अत्यंत हिका आउने नौदो न्यो दुइथोक लक्षण अंन्यो दौहिक मानो अंन्यकागभिरहिकार माहाहिका भयाका पुरुषको वर्जयत् न्यागगरोस ११ असाध्य लक्षण
अनिसंचित दोषस्य अत्यंत दोषले जुक्त भयाका पुरुषको अनिव्यवायिन अत्यंत सि प्रसंग गयो पुरुषको आसा न्यो पाचथो क हिकामधमा पासमुत्पन्ना जडन उन्मन्नुं ह्नु सा

मर्मरायुनी डिये निव सततं या प्रवर्तने महाहिके निजा जेया सर्वगात्र प्रकंपिनि १० आयम्यने हिकनो यस्य देहो हृदि चोर्ध्वेना म्यने यस्य नित्यम् क्षीरो च द्वि
दक्षौ निया भवति मावंक्षो दौ चान्यो वर्जयत् द्विकमानो ११ अनिसंचित दोषस्य भक्तदेद कृशस्य च बाधिभिः क्षीरादेहस्य वृद्धस्य निव्यवायिन आसायासा
समुत्पन्ना हिका हन्ता शुजिवितम् १२ यमिका च पुलापार्नि मोहनृणा समन्विता १३ अक्षीरा धाप्यदिन भस्त्रि रधानि द्वियधयः नस्य साध्ययिनुं श
क्ययिमिका हन्ता न्योऽन्यथा १४ इति श्री वैद्य लोकानन्द निमित्त माधवार्थ बोधिनिपावत्य भाषाटिका यां हिकारोग निदानं समाप्तम् १२

हिका न्योहिका जोहसो आशु चदै जीविने प्राणको हंति नाश गर्दछ १२ यमिलाहिकाके असाध्य लक्षण यमिका च यमिलाहिका जोहसो पुलापार्नि पुलापने पिडा भ
याको मोह मोहने नृणा प्यासले समन्विता इन्ने जुक्त भयाको असाध्य असाध्य हुन्छ १३ यमिलाके साध्य लक्षण अक्षीरा दुबलो भयाको अदिन दुविन भयाको स्थि
रधानि द्वियधय चानुरा द्वि स्थिर भयाको नस्य नसू पुरुषको साध्ययिनुं साध्य गर्न कन सक्या सक्या हुनु अन अंन्यथा न्येदे सि आर्कोरित भयो भने यमिला यमिलाहिका जोह
सो हंति नाश गर्दछ १४ इति श्री वैद्य लोकानन्द निमित्त माधवार्थ बोधिनिपावत्य भाषाटिका यां हिकारोग निदानं समाप्तम् अथ आस रोग निदानम् सम
हा बाधि न्यो धुलो रोग कन रुक आस यडना स्वास जोहसो विशेषत विशेषने महा महा आस उर्ध्व उर्ध्व आस द्विन्न द्विन्न आस नमक नमक आस शुद्ध शुद्ध आस भेदै

मानि
३८

इति का भेदने भिद्यते भिन्नभिन्न भयाको यथा धास्मना पाचतरह को कहियो १ आसको पूर्व रूप के लक्षण हृत्पीडा छाति मापीडा हुनु शूल शूल हुनु आध्मान पेट फूलनु आ
नाह पेट कण्ठ वक्रवैरस्य मुख नमिथो हुनु शरणि स्तोदय वच कंच सीडा हुनु तस्य तो आस रोग को प्रागुप पूर्व रूप भनिकन जानु २ आस रोग संप्राप्ति यदा जइले कफ
पूर्वमारुत कफले पुन भयाको वायु जोइ सो स्तोतांसि तो वायु हिर्ने नसा का पालकन संरुध्य के केर विषय जति चोरेन के विदह नदा नइले संरुद्ध भोग किय को वायु जोइ सो आ
संकरे निस आस रोग गर्दह ३ महा आस के लक्षण यवान जउन वायु जोइ सो उद्वमान उभ मार्ग वान हुने शब्द वन शब्द लेजुक भयाको दुखिनो नर तो आस ले दुख भया का पुरु
को संरुद्धो रोकिय को मन र्व भइवं मता भया का सोरे रुइ अनिश न् वारं वार उच्चैश्च सिति थुलो वेग ले आस फेर्दह ४ पुनरु नर भयाको ज्ञान ज्ञान विज्ञान विशेष ज्ञान स्त

अथ आस निदानम् महोर्ध्वद्विचतमकक्षुद्रभेदैस्तु पञ्चधा भिद्यते समस्त व्याधि आस एको विशेषतः १ प्रागुप तस्य हृत्पीडा शूल माध्मानमेव च आनाहो
वक्रवैरस्य शरणि स्तोदय वच २ यदा स्तोतांसि संरुध्य मारुतः कफ पूर्वकः विषय जति संरुद्ध स्तदा आसां करो निस ३ उद्वयमानवानो यः शब्द बहु खिनो
नर उच्चैश्च सिति संरुद्धो मन र्व भइवानिशम् ४ पुनरु ज्ञान विज्ञान स्तथा विभ्रान्त लोचनः विष्वक् आक्षान नो वद मूत्र वर्चा विशीर्ण वाक ५ दीनः प्रश्व
सितं चास्या दूरादि जायते भृशम् महा आसोपसृष्टस्नुक्षिप्रमेव विपद्यते ६

धातु सै विभ्रान्त लोचन आस्वाचंचल भयाको अक्ष आखा आनन मुख विष्वक् आ अकारिय को वद मूत्र वर्चा शरीर पिपा प्रन हुनु विशीर्ण वाक न बोलने ५ दीन दुखिन
याको अस्य पुरु सस्य यरा पुरु को पुश्व सितं धासे फेरे को वृणत नारो देखिं भृश अत्यन्त विजायेत सुन्दर महा आस उपसृष्टस्नु यस्तो महा आस भया को पुरु स्कन क्षिप्रमेव
चोदे विपद्यते नास हुंद्ध ६ उर्ध्व आस के लक्षण यपुरु स जउन पुरु स जोइ सो दीर्घ लामो नयर उर्ध्व सिति माथी निरवात आस फेर्दह न च प्रत्याहरत्यध आस रतिरनफ
कने मुख स्तोता मुख को पाल जोइ सो श्लेष्मा वृत कफ ले लिप्य को कुह गंध वही दिन को भयाको वायु ले पिडा भयाको हुइ ७ उर्ध्व दूरी विपश्य भ आखा माथी निरफेर्क
रहो को इतल न विभ्रानाक्ष चोरेन के आखा फेर्दह प्रमुह मोह मापेरे को वेदना न भ थुलो वेदना ले पिडा भयाको शुक्लास्यो मुख सुक को अनिपीडित के हिकुरा माइ क्षान भ

गुरु
३८

याको ८ उर्ध्वश्वासेपुर्णपिने उर्ध्वश्वासकोपभयाभा ह्यदश्वासनिरुध्यते नरतिरजनेभयाकोश्वासजोहसो निरुध्यते धुनिन्द मुह्यत मोहमापरेको स्नाम्यत यागिभयाको उर्ध्वश्वासस
 थैवच यतो उर्ध्वश्वासलेपिदाभयाकापुरुस्को असून प्राणकन हन्त नासगर्दह ८ दिनश्वासकेलक्षणा यस्तु जडनपुरुस्तो सर्वपानेनपीडित संपूर्णवलविचेर विद्विन्न रहिरहि
 कन भसितिश्वासफेदह नवाभसिति अधवायलोश्वासनफेर्नापनि दुर्वातो दुखलेपिदाभयाको मर्मदेदरुगर्दिन जोशिजोशिमानुरेजस्तोपिडाभयाको १० आहान प्यनफुल
 नु स्वेद पछिना आउनु मूर्च्छातो मूर्च्छालेपिडाभयाको वस्तिनांदहमानेन वस्तिस्थान्पोलेको हुनाले विपुलनाक्ष आरामा आसुले नरेको परिशीरा क्षीरा भयाको श्वास

उर्ध्वश्वासिनियोदीर्घनचपत्याहरन्यधः श्लेष्मावृत्तमुखस्रोताः कुङ्क गंधवहादिनः ७ उर्ध्वदक्षिर्विपश्यश्च विधांताक्षइतस्ततः प्रमुह्यवे
 दनार्तश्चशुक्कास्योऽरतिपीडितः ८ उर्ध्वश्वासेपुर्णपिने ह्यधः श्वासो निरुध्यते मुह्यत स्नाम्यत श्चोर्ध्वश्वाससम्यैव हन्त्यसून ८ यस्तु श्वासिति विद्विन्नं
 सर्वप्राणेनापीडितः नवाभसिति दुःखोर्तो मर्मदेदरुगर्दिनः १० आनाहस्वदमुर्च्छातो दहमानेन वस्तिना विपुलनाक्ष परिशीरा श्वसन्नकैकलो
 ननः ११ विचेताः परिशुक्कास्यो विवर्णः प्रलपन्नः दिनस्वासेन विद्विन्नः सशीघ्रं तिजहान्यसून १२ प्रतिलोमं यदा वायुः स्रोतांसि प्रतिपद्यते शीतं हि

नश्वासफेदीदो र्कैकलोचरा यक आखालानुभयाको ११ विचेता चेक्षानहुनु परिशुक्कास्यो मुखसुकेको विवर्ण विवर्ण भयाको प्रलपं प्रलाप भयाको दिनश्वासेन वि
 दिनसनर दिनस्वासेन विद्विन्न भयाको पुरुसजोहसो शीघ्र चादे असून प्राणकन विजहन्त्यागगरेस १२ नमकश्वासकेलक्षणा प्रतिलोमं नश्ना यदा वायु जड
 नवायुजोहसो स्रोतांसि प्रतिपद्यते नसाकापालमाभयर ग्रीवा घातिकन शिरश्च शिरकनपनि संगृह्य त्वेचेर श्वस्त्राणां समुदीर्य च कफलेजुक भयर १३ तेन कफेन लोक
 फले रुद्धो वायु त्पोरो कियको वायुजोहसो घुर्घुरकं घुर्घुरसदमेयर तथा नस्तै अनिवानि वदेनेन अत्यन्त तीव्रवेग भयाको प्राणप्रपिडकं श्वासं प्राणलाइनाशगर्ने भयाको

श्वासैर्गुह्येस्वाणसमुदीर्य च १३

माणि
३८

श्वासजोद्धसो करोति गर्दह १४ सज्जोद्धसो वेगेन तोश्वासको वेगले प्रताप्यति अन्धकालमा प्रवेस भयाको जस्तो हुन्छ त्रस्यते दराउने भयाको संभिरुद्धने विचेस्ता भ
याको प्रमोह प्रमोहमा परेको कासमान भएर खोकि पनि मुहुर्मुहुर् वारंवार सगच्छति जाँछ १५ श्लेष्मणामुच्यमानेन कफन निस्केको भृशं अन्यतन्दुखिन भवति दुखि भयाको न
स्यैव च विमोक्षाने खोक दामा कफ निस्को भने मुहुर्न च कश्चि संम सुख लभने केहि सुविस्ता हुन्छ १६ अस्पृहस्य तो खोकने भयाका पुरुस्को कंठ घाति जोद्धसो उद्धंसने
खसुखसा उदह कृच्छा वरोक सले नापित मूवोल्ना कन द्रकोति सकदह शयान सुते मा श्वासपीडितं श्वासले पीडा भयाको निद्रान लभने निद्रा पाउदै न १७ तस्य सयान

करोति पीन संतेन रुद्धो घुघुर कनथा अनिवति वेगेन श्वासं प्राणा प्रपीडकम् १४ प्रताप्यति सवेगेन त्रसन्निरुध्यते प्रमोहं कासमान श्वसगच्छति मुहुर्मु
हु १५ श्लेष्मणामुच्यमानेन भृशं भवति दुःखितः तस्यैव च विमोक्षाने मुहुर्न लभने सुखम् १६ तथा स्योद्धंसने कंठ कृच्छा द्रकोति नापितुम् न चापि
निद्रां लभते शयान श्वासपीडितः १७ पार्श्वेन स्यावगृह्णाति शयान श्वसमिरणाः आसीनौ लभते सौरवं मुखां चैवाभिनन्दति १८ उद्धिता क्षौल लोटेन
स्विघ्रता भृशमार्तिमान् विद्रुक्तास्यो मुहुः श्वासो मुहुर्धैवावधम्यते १९ मेघां वृश्नत प्राग्वातैः श्लेष्मलैश्च विवद्वते सयाप्यस्तमक श्वासः साधो वास्यान्न

२
विधिः

स्य तो सुते भयाका पुरुस्को समीरणा वायु जोद्धसो पार्श्वे दुइको खामा अवगृह्णाति पीडा गर्दह आसिनो वसेमा सौरवं लभते केहि सुविस्ता हुन्छ उद्धां नातो कन अभिनन्दति
सेवा गर्दह १८ उद्धिता क्षौ आखामा सुज भयाको स्विघ्रता ललानेन निधारमा पछि ना आयाको भृशं अन्यतन् अर्निमान् पीडा भयाको विद्रुक्तास्यो मुख सुके को मुहुश्वासो वारंवा
र श्वासफरेको मुहुर्धैव वारंवार अवधं म्यते हति चरेई आगूह लिन्छ १९ मेघां वादन भयामा अंकु पानि परेमा शीत शरीर कालमा प्राग्वातैः पुर्व हावा लागेमा श्लेष्मलैश्च क
फवर्धे वस्तुको सेवा गर्नाले विवद्वते वर्द्धह मनमक श्वास तो नमक श्वास जोद्धसो पाप कस साध्य हुन्छ वा अथवा मनमक श्वास तो नमक श्वास जोद्धसो नवोक्षित भए खर निस्केको छ

गुरु
३८

भने साध्यास्मान् साध्यहोस २० तमकको प्रतमक कहियो तमू तो तमक श्वास जो हसो ज्वर मुर्छा परि तस्य ज्वर मुर्छा ले जु क भया को पुरु सद्ध भने प्रतमकं विद्यात् प्रत
मक भनिक न जानोस प्रतमक को दुसर लक्षणा अहकारण कहियो उदावर्त उदावर्त रोग देखि रजो धुलो देखि अजिण अजिण देखि किन्न स्त्री प्रसंग गर्भ ले काय निरोध ज
शर पिमा प्रको वेग रोक नाले २१ तमस नमो गुणाले अन्तर्ध्वर्धने अन्त नवध्व शीतै विशे कुराले आसू चोदे प्रशाम्यति शमन हुन्छ समसी मजन अन्त काल मा प्रवे
स भया जस्तो हुनु अस्य पुरु सस्य यस्य पुरुस्को नम्र यस्तो तमक श्वास जो हसो प्रतमकं विद्यात् प्रतमक भनिक न जानोस २२ शुद्र श्वास के लक्षणा रुक्ष रुखो को सेवा गर्भ ले
आसो दुय परिश्रम हुने काम गर्भ ले भया को शुद्र शुद्र श्वास जो हसो कोष्टे कोष्ट स्थान्मा वान उदिरयत् वायु वेर भया को सधुद्र श्वासो न्यो शुद्र श्वास जो हसो अन्तर्ध्व अन्त

ज्वर मुर्छा परि तस्य विद्यात् प्रतमकं तु नम्र उदावर्त रजो जीर्ण किन्न काय निरोध ज २१ तमसा वर्धनेऽन्तर्ध्व शीतैश्चाशु प्रशाम्यति मज्जन तस्मात्तस्य विद्या
प्रतमकं तु नम्र २२ रुक्षायामोद्वःकोष्टे शुद्रो वान मुदिरयत् शुद्र श्वासो न सोऽन्तर्ध्व दुःखेनांग प्रवाधकः २३ हिनस्ति नस गात्राणि न च दुःखो
यथेते न च भोजन पानानां निरुण्ण चिन्तां गतिम् २४ नेद्वियाणां व्यथा चोपि कंचि पादादयेषु जम् ससाध्य उक्त वलिनः सर्वे चाद्य कलक्षणा २५ शु
द्र साध्य नमस्तेषां तमकः कृद् उच्यते त्रयो श्वासान् सिध्यन्ति तमको दुर्वलस्य च २६

दुखेन दुस्तिन भया को अंग प्रवाधक आग्नाइ पीडा हुदै न २३ स न्यो शुद्र श्वास जो हसो गात्राणि शारिर कन नहि नस्ति नास हुदै न इथे नो अरु चार गो ना श्वास ले पीडा
गो जस्तो न च दुख पीडा हुदै न भोजन खा नामा पानां पुनामा भुचुतां गतिं रुक्ष कन न निरुण्ण व्यो रे कदै न २४ इद्वियाणां इद्धि रुक्ष को व्यथा चोपि पिडा हुदै न के चि पादा
दयेषु जम् अरु रोग पनि उ प्रन हुदै न स न्यो शुद्र श्वास जो हसो साध्य युक्त साध्य ले जु क भया को हुन्छ साध्या साध्य विचार वलिन वलियो भया को सर्वे चाद्य कलक्षणा संपु
र्ण अव्य कलक्षणा भया को ह भने साध्य साध्य हुन्छ २५ तेषां न्यो पाचन रुक्षा श्वास मध्यमा शुद्र शुद्र श्वास जो हसो साध्य तम साध्य हुन्छ तमक तमक श्वास जो हसो कृद् उच्यते
कष्ट साध्य हुन्छ त्रयो श्वास अर्हति गो ना श्वास जो हसो सिध्यन्ति इति साध्य हुदै न तमक तम श्वास जो हसो दुर्वलस्य च दुर्वल भया का पुरु सद्ध भने असाध्य असाध्य हुन्छ

२६ कामं यस्तो मतः प्राणहरा प्राणको हर्षागर्भे रोगा सनिपात आदिगरे कारोग जोहं सो वहो धेरे हुन्दू यथा जसै भासः श्वासले हिकाश्च हिकाने पनि प्राण प्राणकन आ
शुचौदे हरत हरणागर्दह ते नि सनिपात आदिगरे कारोग मन्दानु निको हुन्देन २७ इति श्री वैद्य लोका नन्द निमित्त माधवार्थ बोधिनिपावत्य भाषा निकायां श्वास रोग नि
दानं समाप्तम् ७९३ अथ स्वर भेद निदानम् अन्तु च नायगा अन्तन सारो वोन नाले विष विषले अध्ययन थुलो स्वरले पर्हाले अभिघाता घाति मा अभिघात हुनाले सं
दूषणो संयोग दुष्ट वस्तुवा नाले प्रकुपिना कोप भया कोप वनादय वान पित कफ जोहं सो स्वर हो सुखात सुगता स्वर वहने गर्भे न साका पाल मागेरे पनि द्यार हेर स्वरं स्वरकन हस्तु
नासगर्दह सन्तो स्वा भेद रोग जोहं सो यदि भवति द्व प्रकार को हुन्दू १ वानन स्वर भेद के लक्षण वानेन वायुले भया को स्वर भेद मा नयन आखा आनन मुख मुत्र पिसा मव

कामं प्राणहरा रोगा वहो ननु ते तथा यथा श्वासश्च हिका च हरत प्राणमाशुते २७ इति श्री वैद्य लोका नन्द निमित्त माधवार्थ बोधिनिपावत्य भाषा निकायां श्वास रोग
निदानं समाप्तम् ९३ अथ स्वर भेद निदानम्

वर्गभयाको सत्प्यासलागेको छर्दिमनहुनु निडा निडाहुनु सविषमराहुकैर्दछ विचलेइहिभयाको भ्यागुललेतोको लक्षरां यस्तो लक्षराहुन्छ ॥ ५१ ॥ विचेलमन्त्र (मा
 छ) केलक्षरा ॥ सविषामन्त्रा विचलेसहितभयाको माछालेतोको मायाहं दाहहुनु शोथं शोधहुनु रुजं पिडाकन कुर्यु गर्दछ ॥ सविषजलौका (प्या) के विचकेलक्षरा ॥
 सविषाजलौकस विचलेसहितभयाको गुणालेत्व के मा कराहु चिलाउनु शोथं शोधहुनु ज्वरं ज्वरहुनु मुर्छा मुर्छाहुनु ॥ ५२ ॥ गृहगोधिका (माउशरि) (माविली) के विचकेलक्षरा ॥ गृहगो
 धिका माउशरिकेत्व के मा विदाहं दाहहुनु श्वयथुं शोधहुनु नोदं पीडाहुनु स्वेदं पछिना आउनु ॥ ज्ञानपदी (कनसुतो) (हृयेवि) के विचकेलक्षरा ॥ ज्ञानपदी विषम कनसुतलेत्व के को
 विचजोद्धरो स्वेदं पछिना आउनु रुजं पीडाहुनु दाहं दाहकन कुर्यात् गरीस ॥ ५३ ॥ मशक (हरियोकिंगा आदि) के विचकेलक्षरा ॥ मशकै मशकलेतो के मा कराहु मान् अत्यंत वि

मन्त्रासुसविषाः कुर्युर्दाहं शोथं रुजं तथा ॥ कराहु शोधज्वरं मुर्छासविषासुजलौकसः ॥ ५२ ॥ विदाहं श्वयथुं नोदं स्वेदं च गृहगोधिका ॥ दंशे स्वेदं रुजं दाहं
 कुर्याद्वनपदी विषम् ॥ ५३ ॥ कराहु मान् मशकैरी च द्रोथः स्यान्मन्दवेदन ॥ असाध्य कीट सदृशमसाध्यमशकक्षतम् ॥ ५४ ॥ सद्यः प्रस्थाविशी स्याद्दाहम्
 र्छाज्वरान्विता ॥ पिडिकामक्षिकादंशे तासां तु स्थविकाऽसुहृत् ॥ ५५ ॥ चतुष्यद्विपद्विर्वा नखेदन्तविषं च यत् ॥ शयने पच्यते चापि स्ववति ज्वरयन्पि
 ५६ ॥ प्रसन्नदोषं प्रकृतिस्थधानुमभ्रमिकां क्षंसममूत्रविरक्तम् ॥ प्रसन्नवर्णं द्रियचित्तचेष्टं वैद्योऽवगच्छेदविषं मनुष्यम् ॥ ५७ ॥

लाउनु इयच्छेथ अलिअलिशोधहुनु मन्दवेदना थडिपीडाहुनु स्यात् यस्तो लक्षराहोस ॥ असाध्यमशकक्षतकेलक्षरा ॥ असाध्यमशकक्षतम् असाध्यगर्ने मशकलेतो
 के को घाउजोद्धरो असाध्यकीट सदृश असाध्यगर्ने किरालेत्व के जस्तो हुन्छ ॥ ५४ ॥ सविषमक्षिका (हलियोकिंगा) केलक्षरा ॥ मक्षिकादंशे मक्षिकालेत्व क्यमा सद्य चादै प्रस्थाविशी
 रक्तवग्दछ वा अथवा दाह मुर्छा ज्वरान्विता दाह मुर्छा जोरलेउक्त भयाको पिडिका यस्तो रवटिभयाको तासां छ जातकामक्षिकाको मध्यमा स्थविका योस्थविका नाउभयाको
 मक्षिकाजोद्धरो असुहृत् घाराको नासगर्दछ ॥ ५५ ॥ चतुष्यद्विर्वा के (चारखुता) के भयाको सिंघ आदिरमनुष्यको विचकेलक्षरा ॥ चतुष्यद्वि चारखुता के के को वा अ
 थवा द्विपद्वि दुईखुता के के को नखेदन्त नखेदन्तको यत् विषं जउन् विषजोद्धरो शयने शूजभयाको पच्यते पाकने स्ववति वगे ज्वरयन्पि ज्वरपनिहुने ॥ ५६ ॥ विषउत्तरगया

॥ मानि ॥

॥ १६७ ॥

होसकोलक्षणा ॥ प्रसन्नदेशं वातादिदोषराम्भयाको धातुं रसरक्तदिधानु प्रकृतिस्थ आक्रा प्रकृतिमारुह्यको अत्राभिकांक्षं अत्रमावृक्षाभयाको सममूत्रविट्कम् रात्रोक्तपिसापभ
याको प्रसन्नवर्णो रामोवर्णभयाको इन्द्रियचिन्तं इन्द्रियेकोरमनको चक्षु चेष्टाभयाको मनुष्यम् यस्तोमनुष्य जोहं सो वैद्य वैद्यहरुले अविषं अवगच्छे विषगयेछप्रनिकनजांशु ॥ ५ ॥
इति श्रीवैद्यधनवाहादूरसिमितमाधवार्थवोधिनीपार्वतीभाषाटिकायां विषरोगनिदानसमाप्तम् ॥ ५२ ॥ अथग्रन्थपरिशिष्टम् ॥ रेतो रोच्यमा दोषोद्भवं दोषविश्रेमा क्लैव्यं नपुंशक
हृन्द यस्माकारणा यस्कारणा शुद्धैव औषधिग योभने सिद्धंति साधुहृन्द अन आहोदेखिं सम्यग् वधियातरले अग्निवेश अग्निवेशले यथायथम् जस्ताकोनस्तोवतायाको छ ने तिजो
हं सो वक्ष्यामि मवता उद्ध ॥ १ ॥ बीजध्वजोपघाताभ्यां बीजकोरलिंगकोउपघात भयेरभयाको जरया गुण हस्तके शुक्रसंक्षयात् शुक्रक्षयेभयेरभयाको कृष्यसम्भ नपुंशकहृन्द नस्य

इति श्रीवैद्यधनवाहादूरसिमितमाधवार्थवोधिनीपार्वतीभाषाटिकायां विषरोगनिदानसमाप्तम् ॥ ५२ ॥ इतिमाधवनिदानसमाप्तम् ॥ अथग्रन्थपरिशिष्टम्
म् ॥ रेतो रोच्यमा दोषोद्भवं क्लैव्ययस्मादुद्धैवसिद्धयति ॥ अतोवक्ष्यामि ते सम्यगग्निवेश यथातथम् ॥ १ ॥ बीजध्वजोपघातोभ्यां जरया शुक्रसंक्षयात् वैकृष्यसम्भवस्तस्य
शृणु सामान्यलक्षणा ॥ २ ॥ संकल्पप्रवणो नित्यं प्रियावश्यमथापि वा ॥ नयानिलिंगैश्चित्वा कदाचिद्यातिवापमान् ॥ ३ ॥ आसार्तस्त्रिभगात्रांसो मोघसंक
ल्पचेष्टितः ॥ म्लानश्चिश्चनिर्बीजः स्यादेतत्क्लैव्यलक्षणा ॥ ४ ॥ सामान्यलक्षणां हेतुद्विस्तरेणाप्रवक्ष्यते ॥ शीतरूक्षाम्हासंक्रिष्टविरुद्धाजीर्णाभोजनान् ॥ ५ ॥

तस्यपुरुको सामान्यलक्षणा सामान्यलक्षणाजन शृणु सुन ॥ २ ॥ क्लैव्य (नपुंशक) के सामान्यलक्षणा ॥ संकल्पप्रवरा इच्छाभयाका नित्यं शधै प्रियप्यारोभयाकास्त्रिकन आवश्य आ
क्रासंगीभयाकोदृतापनि लिंगैश्चित्वा लिंगखराकननयानि हुदै न कदाचित् केहिता यानि भयासा ॥ ३ ॥ आसार्त आसलेजुक्तभयाको स्त्रिभगात्रांसो आंगमापद्धिनाआ
याको मोघसंकल्पचेष्टित मोहले अल्पचेष्टागर्नेभयाको शिश्च लिंगको म्लान ग्राणिभयाको निर्बीज बीजनयाको यतत्क्लैव्यलक्षणा योनपुंशककोलक्षणा स्यात् यस्तो हो
स ॥ ४ ॥ बीजोपघातनपुंशककेलक्षणा सामान्यलक्षणा लो सामान्यलक्षणा कहियो येतजेउनबीजोपघातदेखिंभयाकोता विस्तरेणा विस्तारले प्रवक्ष्यते कहियो शीतचि
हो रूक्षो रूखो अम्ल अमीलो संक्रिष्ट मिसियको विरुद्ध विरुद्धवस्तु अजीर्णा अजीर्णाहुनेवस्तु भोजनान् यस्तो भोजनगर्नाले ॥ ५ ॥ शोक शोकले चिन्ता चिन्तनाले भय

गुरु ॥ १६७ ॥

আম্মা শ্রদ্ধা

2328

ARCHIVES